

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

В. В. Соляр

Кредит в умовах модернізації діяльності банків

Монографія

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
протокол від 25 жовтня 2018 р. №7.

Рецензенти:

Марченко О.С. – докт. екон. наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

Ганін В.І. – кан. екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України, Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ;

Маслов С. І. – канд. екон. наук, доцент, директор відділення «Харківська обласна дирекція» Публічне акціонерне товариство комерційний банк «Правекс-Банк».

Соляр В. В.

С60 Кредит в умовах модернізації діяльності банків: монографія / В.В. Соляр. – Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2019. – 233 с.

ISBN 978-617-7675-29-6.

В монографії представлений авторський підхід до оцінки сучасних кредитних послуг, питань формування, управління, оптимізації кредитного портфеля комерційного банку. Запропонована методологія дослідження умов кредитної сфери на рівні макроекономіки, аналіз яких дозволяє виявити особливості ведення кредитної справи, систематизувати принципи, підходи та методи управління кредитним портфелем з метою підвищення ефективності використання ресурсів банку.

Монографія стане у нагоді студентам, магістрантам, викладачам, науковцям, банківським менеджерам, що цікавляться питаннями теорії та практики організації й управління кредитними відносинами в сучасних динамічних умовах ринкової економіки.

Видання підготовлене з урахуванням нормативно-правових актів у сфері банківської діяльності та може бути використане для формування міждисциплінарного підходу у вивченні економічних, фінансових та правових дисциплін (макроекономіка, гроші та кредит, банківське право, фінансова економіка, фінансовий менеджмент, стратегічне управління підприємством тощо).

Видано за рахунок автора.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1 Факторна концепція формування політики в галузі кредиту.....	13
1.1. Кредитна сфера: методологія макроекономічних передумов.....	13
1.2. Сутність та основи організації кредитної роботи банку.....	32
1.3. Макроекономічна система факторів формування кредитної політики банку.....	56
Розділ 2 Кредитний портфель банку – основа його комерційної активності.....	95
2.1. Сутність кредитного портфелю банку.....	95
2.2. Функції портфелю кредитів як вираження його сутності.....	104
2.3. Якість кредитного портфелю за сучасними класифікаційними ознаками.....	110
Розділ 3 Кредитна політика передбачень.....	129
3.1. Послідовність і критерії формування кредитного портфеля.....	129
3.2. Актуальна модель кредитного портфеля.....	140
3.3. Методологія управління кредитним ризиком.....	147
Розділ 4 Менеджмент кредитного портфеля банку.....	160
4.1. Визначення статусного профілю кредитного поля банку на основі стану кредитного портфеля.....	160
4.2. Факторний аналіз стану й динаміки кредитного портфелю з метою виявлення критеріїв його якості (на прикладі ПАТ КБ «Правекс- банк»).....	174
4.3. Пошук оптимального та ефективного кредитного портфеля на основі ймовірного підходу.....	184
ВИСНОВКИ.....	199
ДОДАТКИ.....	209

ВСТУП

Останні десятиліття в банківській системі знаменувалися глибокими й корінними змінами, було вжито заходів щодо децентралізації, так званої, «монобанківської системи», вдосконалено на вимогу часу законодавство про банки і банківську діяльність, закладено основи функціонування нової української банківської системи, орієнтованої на потреби економіки ринкового типу. Черга останніх кризових явищ визначила необхідність формування умов для підвищення стійкості банків і розвитку конкуренції в банківській сфері.

В умовах жорсткої конкуренції сучасний комерційний банк змушений постійно виборювати своїх клієнтів та ресурси, пропонувати нові банківські продукти й послуги, що забезпечують необхідний прибуток, демонструвати свою надійність, стабільність і здатність швидко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури.

Зросли вимоги до якості банківського менеджменту, що, безумовно, є флагманом у вирішенні проблеми формування та управління кредитним портфелем комерційного банку, актуальність якої підсилюється ще й такими обставинами:

по-перше, важливістю кредитування реальної економіки, обслуговування переливу капіталу, що забезпечує нормальний відтворювальний процес, слугує потужним засобом розширення масштабів виробництва, збільшення основного капіталу, будівництва нових великих і технічно добре оснащених підприємств;

по-друге, значною часткою кредитних операцій в активних операціях банків; банки – багатoproфільні установи, здатні виконувати до 200 видів різноманітних операцій, але кредит забезпечує одну з головних статей доходу банків;

по-третє, високими кредитними ризиками, так як неповернення кредиту – один з вирішальних факторів, що погіршують фінансове становище банків;

по-четверте, ефективністю кредитної діяльності банків, що залежить від якості кредитного портфеля, ступеня ризикованості кредитної політики; високі

ризика і суттєві перепади прибутковості кредитних інструментів вимагають оптимізації процесу управління кредитною діяльністю банку.

Таким чином, кредитування – найважливіша складова банківського менеджменту, що впливає на прибутковість, надійність і ліквідність банку. В умовах пошуку шляхів реформування банківської системи з метою підвищення її ефективності та стійкості, важливо розглянути актуальні в теоретичному і практичному аспектах проблеми формування, управління, оптимізації кредитного портфеля комерційного банку, вирішення яких сприятиме ефективному використанню ресурсів комерційних банків.

Теоретико-методологічні проблеми банківського кредитування розглядаються в роботах таких зарубіжних авторів, як Т. Кох, Мак Нотон Д., П. Роуз, Дж. Синки, М. Хігінс, Е.В. Боуден. Значний внесок у теорію й практику управління кредитним портфелем зробили вітчизняні вчені Г.Азаренкова, В. Вітлінський, В. Вовк, К. Д'яконов, Г. Карчева, В. Коваленко, В. Корнеєв, С. Науменкова, В. Подчесова, Л. Прийдун, Л. Примостка, І. Сало, В. Сидоренко, Р. Слав'юк, Н.Ткаченко, Р. Шевченко та ін.

Враховуючи значний внесок науковців, варто зазначити що в дослідженнях переважно розглядається питання управління банківським портфелем в цілому, не приділяючи належної уваги саме кредитному портфелю, недостатньо дослідженими є процеси управління ризиками, диверсифікації й оптимізації кредитних послуг банку. В економічній літературі не існує єдиної класифікації ризиків кредитного портфеля банку та недостатньо вивчено вплив інших банківських ризиків на кредитний портфель.

Проблеми диверсифікації діяльності банку знайшли відображення в роботах таких зарубіжних авторів, як П. Роуз, Дж. Ф. Сінкі, Вільям Ф. Шарп.

Значною мірою ці проблеми розроблені в працях вітчизняних економістів. Питання диверсифікації кредитного портфеля банку представлено В. Галіцина, О. Геєця, В. Єлейка, А. Камінського, Г. Крамаренко, І. Лук'яненко, Б. Луціва, А. Матвійчука, В. Міщенко, О. Пернарівського, В. Порохні, М. Савлука, М. Скрипниченко, С. Устенко, В. Христіановського, О. Черняка та інших.

Таким чином, в більшості досліджень процес управління кредитними послугами не розглядається комплексно і вимагає системного підходу до вивчення. Концептуальні роботи, присвячені проблемі управління кредитним портфелем в специфічних умовах української економіки потребують вчасного доопрацювання.

Мета роботи полягає у виявленні сутності кредитних послуг та кредитного портфеля комерційного банку, аналіз зовнішніх для кредитної діяльності сучасних банків факторів, систематизації загальних принципів, підходів, методів управління кредитним портфелем, комбінація й деталізація яких дозволяє оптимізувати процес управління кредитною діяльністю банку.

Реалізація поставленої мети забезпечується вирішенням наступних завдань:

- напрацювання методології дослідження умов кредитної сфери на рівні макроекономіки;
- уточнення та визначення понять «кредитна політика», «формування кредитної політики», а тому здійснення ретельного аналізу сутності, функцій і ролі кредиту в умовах ринкової економіки;
- створення моделі макроекономічних умов організації кредитної політики;
- розкриття сутності кредитного портфеля банку і виявлення його функцій;
- розробка класифікації типів і видів кредитного портфеля;
- уточнення концептуальних засад управління кредитним портфелем банку;
- розгляд основних стандартів формування кредитного портфеля банку;
- формулювання принципів побудови раціональної структури кредитування;
- систематизація існуючих в економічній літературі класифікацій банківських ризиків, складення класифікації кредитних ризиків, виявлення особливостей управління ними в українських умовах;
- узагальнення методології оцінки якості кредитів та їх оптимізації тощо.

Предметом дослідження є процес формування й управління кредитними послугами комерційних банків в умовах, що змінюються.

Об'єкт дослідження – кредитні послуги комерційних банків України (на прикладі відділення «Харківська обласна дирекція» Публічне акціонерне товариство комерційний банк (ПАТКБ) «ПРАВЕКС-БАНК»).

ПАТКБ «ПРАВЕКС-БАНК» - кредитно-фінансова установа, що надає повний пакет банківських послуг. Банк входить у перелік 10 найбільш надійних банків, основним напрямком діяльності є побудова конкурентного багатoproфільного універсального бізнесу, орієнтованого як на фізичних осіб, представників малого та середнього бізнесу, так і на обслуговування великих компаній. З точки зору об'єкту дослідження банк має високий спекулятивний ризик у Міжнародному кредитному рейтингу, та високу кредитоспроможність у Національному кредитному рейтингу.

Теоретичною базою дослідження послужили положення, що містяться в працях вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем розвитку процесу формування та управління кредитним портфелем, його оптимізації.

Основне, вихідне положення дослідження становить загальнонаукова методологія, що передбачає звернення до загальновизнаних макropідходів і напрямків економічної думки, концепцій провідних учених у дослідженні сутності макроекономічних факторів, кредитного регулювання, кредиту й кредитної політики. Це обумовило використання первинних і вторинних методів дослідження, серед останніх – порівняння, групування різних наукових положень, ідей за історичним і термінологічним принципами, а також фактичних даних із застосуванням візуальних методів з метою представити отримані результати в узагальненому вигляді, наочно показати складові системи, притаманні їй причинно-наслідкові зв'язки.

В основі дослідження проблеми лежить системний підхід, що дозволив виявити структуру, взаємозв'язки складових представленої системи макроекономічних умов формування кредитної політики, їхню сутність, особливості, функції, чинники та умови і в підсумку – сутність всього механізму.

Методологічною основою дослідження є системний, комплексний підходи, методи логічного, порівняльного, фінансово економічного аналізу, методи екстраполяції, економіко-статистичні методи, а також трендові моделі і моделі оптимізації.

Емпірична база дослідження представлена офіційними даними Національного банку України, Державного комітету статистики України, міжнародних та українських рейтингових агентств; даними, опублікованими в монографіях, довідковій та методичній літературі; матеріалах періодичної преси та інформаційними ресурсами мережі Інтернет за темою дослідження. Зібрана, систематизована й проаналізована звітна інформація комерційного банку «ПРАВЕКС-БАНК».

Наукова новизна дослідження полягає у наступному.

Запропоновано авторський підхід у дослідженні сутності макрорівневих умов формування кредитної політики, що ґрунтується на поєднанні таких методологічних передположок:

- макроекономічні умови – це не тільки фактори або чинники, а й причини макроекономічного характеру, вихідна складова процесу організації кредитної політики, що визначаються агрегованими показниками розвитку економіки, в основі дослідження яких лежить макроекономічний аналіз;

- це показники не тільки загального стану економіки, а й похідних політичних, правових, соціальних, демографічних та інших обставин, що утворюють макроекономічне середовище;

- це фактори, об'єкт яких – кредитні відносини – знаходяться на стадії формування відповідно до ринкових основ, не є сталими, вже сформованими і залежать у свою чергу від нестабільної, суперечливої і непередбачуваної зовнішньої реальності, притаманної процесу ринкового реформування економіки;

- тому це умови, що включають макроекономічне регулювання як спосіб управління економікою згідно з цілями економічної політики держави;

Представлено визначення сутності макроекономічних умов формування кредитної політики як системи взаємопов'язаних економічних і неекономічних

за змістом факторів, що мають різноспрямовані вектори впливу на визначальні елементи організаційної роботи банку в галузі кредитування. Це чотири групи критеріальних складових системи: 1) фактори формування ресурсної бази банку; 2) чинники утворення витратно-доходної частини операцій з кредитом; 3) умови організації кредитного процесу; 4) фактори формування кредитного портфеля та визначення напрямків кредитної політики.

З цих позицій сутність категорії "формуванням кредитної політики" уточнена. Це процес визначення стратегії кредитної діяльності банку та засобів її досягнення й управління; уточнено сутність кредиту з позицій структури, основи і головної властивості цього поняття. Кредит – економічні відносини між кредитором і позичальником з приводу поворотного руху позичкової вартості на умовах платності;

Отримано власне розуміння кредитної політики як єдиної економічної політики пов'язаної з рухом кредиту. В основі розмежування кредитної політики на макроекономічну та політику окремого банку лежить відмінність у цілях, принципах, пріоритетах, механізмах їх досягнення, тісно пов'язаних з необхідністю врахування різнорівневих економічних умов.

Розширено класифікацію макроекономічних умов формування кредитної політики за характером дії чинника, джерелом і об'єктом впливу, наявністю суб'єктивно-об'єктивного елементу, ступенем варіативності тощо.

Подано авторське трактування кредитного портфеля банку. Під кредитним портфелем банку розуміється сукупність кредитів, що має певну структуру, що відповідає цілям і вимогам банку по прибутковості, ризику, ступеню ліквідності й напрямків кредитування, та розглядаються в якості специфічного об'єкта управління.

Шляхом адаптації загальновідомих функцій кредиту та банку сформульовано і розкрито основні функції кредитного портфеля: розподільна і перерозподільна, заміщення дійсних грошей кредитними операціями, об'єднання кредитів, мінімізації кредитного ризику, розширення і диверсифікації дохідної бази банку та підвищення його фінансової стійкості.

Визначено місце кредитного портфеля в банківському портфелі банку.

Розроблено класифікацію кредитного портфеля: за типами залежно від ризику і доходу портфеля (портфель доходу, портфель ризику, збалансований портфель), за видами залежно від структури портфеля (постійний, змінний, спеціалізований) і різновидів в залежності від видів кредитів, що становлять портфель.

Обґрунтовано необхідність структуризації кредитного портфеля - кредитний портфель представлений як система, що складається із сукупності підпортфелів (субпортфелів), кредити в яких об'єднуються за принципом однорідності.

Виявлено необхідність в дотриманні відповідності типу кредитного портфеля увазі проведеної кредитної політики, що дозволяє визначити можливий характер кредитного портфеля (агресивний, консервативний, помірний).

Виявлено залежність власних лімітів кредитування від типу і виду кредитного портфеля банку, що складається у виконанні певних вимог при розробці лімітів.

Під управлінням кредитним портфелем запропоновано розуміти управління його структурою, спрямоване на максимізацію доходу в межах допустимого ризику; управління кредитним портфелем являє собою безперервний процес, що полягає в застосуванні до сукупності вимог банку за кредитами системи методів і технологічних можливостей, що дозволяють забезпечити: відповідність складу і структури кредитів обраному типу портфеля, збереження вкладених коштів, досягнення необхідного рівня прибутковості, ризику і ліквідності.

Система управління кредитним портфелем банку представлена основними елементами: організація кредитної діяльності, управління ризиками кредитного портфеля, моніторинг кредитного портфеля, кредитна інформаційно-управлінська система.

Класифіковані ризики кредитного портфеля банку, управління якими запропоновано звести до управління кредитним ризиком і ризиком концентрації.

Виявлено групи зовнішніх і внутрішніх факторів кредитного ризику, що впливають як на окремий кредит, так і на кредитний портфель в цілому, і запропоновані способи зниження впливу банківських ризиків, що супроводжують кредитному ризику окремого кредиту і кредитного портфеля.

Диверсифікація кредитного портфеля банку представлена як розподіл видачі кредитів за видами, термінами, розмірами, галузях і регіонах в певній встановленої банком пропорції або з певними обмеженнями з метою зниження ризику надмірної концентрації портфеля. Виявлено основні форми диверсифікації: асортиментна, галузева, територіальна, диверсифікація позик за термінами, сумами, валют, забезпечення, використання кредиту, розмірами позичальників. Уточнено порядок оцінки диверсифікованості кредитного портфеля.

Запропоновано застосування зарубіжних методів диверсифікації кредитного портфеля в практиці українських банків: обмін кредитами, продаж і купівля кредитів, співучасть в кредитуванні, розроблено схеми їхнього застосування.

Моніторинг кредитного портфеля визначено як оцінка якості кредитного портфеля, що характеризує його структуру, ризик і прибутковість, що забезпечує досягнення цілей формування кредитного портфеля і виявлення можливості його розвитку на перспективу.

До моніторингу кредитного портфеля запропоновано включати аналіз кожної окремо виданої позики, підпортфелів, кредитного портфеля в цілому, що дозволить своєчасно виявляти можливі відхилення й проводити відповідні коригування портфеля.

Завдання оптимізації кредитного портфеля представлена в двомірній системі координат ризику і прибутковості, основним обмеженням оптимізації є його структура. Суть оптимізації полягає в досягненні необхідної структури портфеля з урахуванням необхідного рівня дохідності та ризику. Схема оптимізації процесу управління кредитним портфелем банку складається з наступних блоків: аналіз і оцінка вихідного стану банку, розробка сценаріїв розвитку ринку та стратегії управління кредитним портфелем, які в сукупності

дозволяють визначити необхідні характеристики кредитного портфеля в майбутньому. Розроблено типові стратегії управління кредитним портфелем банку: агресивна, консервативна та помірна.

Теоретична значимість виконаного дослідження полягає в тому, що основні положення та висновки можуть бути використані для розвитку теорії управління кредитним портфелем комерційного банку. Обґрунтовані положення дозволяють більш повно, з системних позицій розкрити сутність кредитного портфеля і особливості управління ним.

Практична значимість висновків і пропозицій, обґрунтованих у роботі, полягає в можливості їх використання комерційними банками при організації кредитної діяльності, формуванні та управлінні кредитним портфелем, аналізі ефективності управління кредитним портфелем і пошуку методів його оптимізації. Результати доведені до конкретних рекомендацій з управління кредитним портфелем комерційного банку «ПРАВЕКС-БАНК».

РОЗДІЛ 1

ФАКТОРНА КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ КРЕДИТУ

1.1. Кредитна сфера: методологія макроекономічних передумов

У процесі становлення економічної системи ринкового типу значних змін зазнають усі сфери господарського життя, у тому числі кредитна діяльність банківських установ. Нестабільні умови господарювання вимагають від банків гнучкої кредитної політики, яка забезпечує найбільш ефективне використання кредитних ресурсів, чітку організацію всього кредитного процесу, здійснює безпосередній вплив на економічні відносини, обсяг і структуру грошової маси.

Процес формування кредитної політики відчуває на собі дію багатьох факторів, обумовлених, національними та світовими тенденціями в економіці. Так, поряд із досягненнями у серії реформування власності, встановленням договірних відносин між економічними суб'єктами, побудовою горизонтально-вертикальних зв'язків у банківській системі, нестабільна політична й економічна ситуація, загроза інфляції, неплатежів, безробіття, реформи в законодавчій, фіскальній, бюджетній сферах видозмінюють ідеальну схему організації кредитної політики. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у системному дослідженні сутності таких умов, механізму і напрямків впливу на кредитну діяльність банку, міри зумовленості кредитної політики тим чи іншим фактором, зазначення необхідних обставин організації банківської політики у сфері кредиту та підвищення ролі останнього в економіці. Це передбачає застосування загальнонаукових і специфічних методів, творче загальнотеоретичне осмислення основних методологічних підходів до їх аналізу в економічній теорії.

Аналіз першоджерел з окресленої проблематики дозволяє говорити про відсутність спеціальних робіт та переважання мікропідходів в дослідженнях діяльності банків. Потребує визначення сутності категорія “макроекономічні умови формування кредитної політики”.

Дотримуючись термінологічного принципу сутність макроекономічних умов слід розглядати з позицій тлумачення таких понять як “макроекономіка” і “умова”. Так, під умовами розуміють ті обставини, особливості реальної діяльності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь [1, с. 442], в даному випадку, наприклад, розробка та реалізація кредитної політики банку. Умова – обставини, сукупність фактів, за яких що-небудь відбувається [2], правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь [3]. Крім того, виходячи з цих та інших джерел, умова ототожнюється з фактором, чинником, навіть, причиною, і є вихідною складовою чого-небудь [4 – 6] (у тому числі й формування кредитної політики).

Макроекономіка – галузь економічної науки, що вивчає взаємозв’язки, аналізує, узагальнює й прогнозує великомасштабні структури, сегменти, програми явища і процеси, які належать до економіки країни в цілому; вивчає взаємозв’язки між важливими структурними пропорціями, узагальнюючими показниками економіки, які дають можливість уявити загальну картину, основні тенденції, напрями економічного розвитку країни [7, с. 178]. Умови макроекономічного рівня це і є ті явища, що досліджує макроекономіка як наука, застосовуючи при цьому систему агрегованих макроекономічних показників. Це макроекономічні показники розвитку народного господарства на базі офіційної інформації державних органів статистики, показники фінансового ринку, банківської системи, діяльності клієнтів.

Агреговані показники несуть в собі інформацію про механізм сукупного відтворення, основні пропорції та взаємозв’язки в господарстві, темпи економічного зростання та дозволяють відстежити найбільш важливі та загальні аспекти економічного розвитку: виробництво і споживання продукції, розподіл і перерозподіл доходів, формування національного багатства. Вони передбачають функціональну взаємопов’язаність товарно-виробничих, споживчо-розподільних і доходно-фінансових операцій.

Важливими індикаторами розвитку економіки є показники фінансової стабільності: рівень інфляції, загальний стан грошово-кредитної системи,

збалансованість державного бюджету, розмір внутрішнього та зовнішнього державного боргу, стан платіжного балансу, стабільність національної валюти, розмір і структура грошової маси, рівень споживання і заощаджень населення, приватних інвестицій, стан платежів і взаєморозрахунків, ефективність податкової системи. Вони відображають загальний стан економіки будь-якої країни і, з одного боку, несуть інформацію про ті реальні економічні умови, в яких формується кредитна політика банку, а з другого – містять в собі інформацію про результати економічної діяльності, у тому числі кредитної.

З позицій макроекономічного аналізу дослідження взаємозв'язків між агрегованими показниками та кредитною політикою банків вимагає застосування відповідного методологічного підходу. Макрорівневі чинники слід розглядати системно, цілісно, застосовуючи методи функціонального і факторного, кількісного та якісного аналізу, і на цій основі – математичні методи – визначення тенденцій, закономірностей і законів розвитку явища. Це дозволить виявити функціональні і характерні зв'язки між елементами системи, визначити ступінь впливу того чи іншого фактора на вектори кредитної політики у трансформаційній економіці.

Для більш повного розуміння сутності обраного нами предмета дослідження проаналізуємо поняття «макроекономічне середовище». Під ним розуміють сукупність демографічних, природних, економічних, політико-правових, національних, соціокультурних факторів, що справляють вплив на діяльність організації, фірми, корпорації [8, с. 381]. В економічній літературі макроекономічне середовище розглядається переважно щодо діяльності виробничих підприємств, системні ж дослідження макроекономічного середовища діяльності банків поодинокі.

На нашу думку, кожен із перелічених складових макроекономічного середовища більшою чи меншою мірою є визначним фактором в організаційному процесі кредитної політики. Розглядати лише чинники економічного характеру в межах аналізу макроекономічних умов формування кредитної політики (ФКП) буде неправомірним – в такому разі предмет дослідження залишається за рамками виявлення його суті й всього спектру

взаємозв'язків між його елементами як системи. Не можна не брати до уваги такі значущі і вирішальні фактори успішної трансформації економіки як політичні чи правові. Саме політичні умови справляють значний економічний вплив через зміни у методах і засобах державного регулювання, зовнішньоекономічної політики, у чинному законодавстві, що виступає основою економічної та організаційної трансформації. Не можна недооцінювати важливої ролі культурного, соціального, демографічного, техніко-технологічного та інших чинників, що несуть інформацію про специфіку сучасного стану економіки й здатні впливати не тільки на банківську політику, а й на макроекономічну політику. Адже трансформаційний процес має на меті не лише реформування економічної системи [9, с. 394], а й передбачає запровадження інших реформ: адміністративної, інституційної, реформ у соціальній сфері тощо. З цього випливає, що на сучасному етапі динамічне макроекономічне середовище є вихідною складовою організації роботи банку в галузі кредиту. Його зміст і специфічність криється у ринковому характері економічних перетворень.

Сучасні процеси модернізації передбачають «... адаптовану до сучасних вимог зміну процесу з набуттям ним нової позитивної якості...», «модернізація характеризується як процес перетворення суспільства в напрямі підвищення його конкурентоспроможності у світовому господарстві за рахунок нових джерел розвитку, пов'язаних з інноваційною економікою та новими технологіями» [10], це і процеси глобалізації та тенденції інноваційного розвитку [11 – 12].

Говорячи про сучасну економіку, ми спираємось на класичне розуміння того, що “...ринкова економіка є суспільною системою розподілу праці в умовах приватної власності на засоби виробництва...” [13, с. 243] та індивідуального прийняття рішень із метою максимізації прибутку. В такій економіці об'єктивною основою виступає споживчий попит і економічна поведінка покупців, що формують товарні ціни, пропозиція товарів та послуг і ринкове середовище – конкуренція й обмін. Основу останнього складає поділ праці. Отже, необхідними умовами виникнення ринкових відносин є наявність

гнучких цін, приватної власності та конкуренції [14 – 15], які, у свою чергу, є факторами планування і кредитної політики банків.

Також можна погодитись із визначенням, що “...ринкова економіка – економіка, яка розвивається за законами товарного господарства і ринку як саморегулююча система” [16, с. 210], яке є справедливим для ідеального стану, якого на сьогодні не існує. Сучасна ринкова економіка далеко не ідеальна і давно показала свою неспроможність до саморівноваги. “...Економіка – це завжди керована система...” і в ній “...завжди є відповідний суб’єкт управління...” [17, с. 516]. Тому сучасна ринкова економіка – це конкурентна економіка [18], еколого- і соціально-орієнтована [19], регульована [20], глобальна [21 – 22] тощо.

Державне регулювання економіки виступає одним із важливих факторів формування кредитної політики комерційних банків. На макроекономічному рівні воно представлено не тільки грошово-кредитною політикою центрального банку, що справляє безпосередній вплив на кредит, а й іншими інструментами – податковим, бюджетним, валютним та іншим регулюванням опосередкованої дії.

Слід сказати, що роль держави як регулятора економічних процесів у період глобалізаційних процесів зростає, на чому зосереджують увагу сучасні вчені [23 – 24]. Модернізований кредитний сектор в цей період вимагає вироблення нових підходів та принципів його функціонування і регулювання, організації у ньому таких відносин, які б відповідали рівню розвитку економіки та специфіці глобальних перетворень.

Отже, на основі розставлених векторів можна сформулювати основні вихідні положення у розкритті сутності макроекономічних умов формування кредитної політики, притаманних сучасному процесу розвитку економіки:

- їх можна трактувати як фактори, чинники, причини, які визначаються основними показниками розвитку економіки;
- як систему взаємопов’язаних факторів макроекономічного середовища;
- як умови, об’єкт яких – кредитні відносини – модернізуються в умовах інноваційності, глобалізації, зростання ролі конкуренції, динамічних реформ;

– вони включають макроекономічне регулювання, як спосіб управління економікою згідно з цілями економічної політики держави. Переважно саме це теоретичне положення лежить в основі наукових досліджень умов кредиту, які представлені теоріями грошово-кредитного регулювання та концепціями, пов'язаними з регулюванням кредитної сфери. У деяких з них проводиться межа між регулюванням грошей і кредиту [25 – 27].

Ми вважаємо, що заходи на грошовому ринку впливають на ситуацію в кредитній сфері, і навпаки. Один і той же інструмент чи-то грошової, чи-то кредитної політики справляє вплив, за певних обставин, як на кредит, так і на гроші. Крім того, в сучасних умовах гроші все більше набувають кредитного характеру.

Так, існування високих процентних ставок в країні, викликаних обліковою політикою центрального банку, означають зниження валютного курсу і знецінення національної грошової одиниці. При цьому значно зменшуються можливості суб'єктів господарювання до капіталовкладень і рівень зайнятості, на чому наголошували ще класики економічної думки [28, с. 81; 29, с. 126-127]. З іншого боку, невинновано низькі ставки за кредитами можуть спочатку призвести до розкручування інфляційної спіралі [30], а з іншого – до пріоритетності спекулятивних операцій на ринку цінних паперів.

Отже, процентна ставка за кредит може розглядатися як один із факторів формування політики банків у сфері кредиту, що, у свою чергу, може визначатися сукупністю інших обставин. Проаналізуємо такі з них, як норма прибутку, інфляція, розмір грошової маси. Для цього звернемося до положень класичної економічної думки.

За словами Д. Рікардо процент за кредит "...регулюється не обліковим процентом Англійського банку, ...а нормою прибутку, яка може бути отримана при втраті капіталу і яка зовсім не залежить від кількості чи вартості грошей, і норми відсотку, за якою банк позичає свої гроші" [31, с. 298]. Дійсно, це положення лежить в основі сучасних кредитних відносин, де норма прибутку становить верхню межу процентної ставки для підприємця і доповнюється правилом нижньої межі щодо доходності операцій кредитора. Доки ставка

процента буде нижчою за очікувану норму прибутку, тим більший буде попит на кредиті, відповідно, його ціна. При цьому, як стверджує К. Віксель, норма доходу з вкладеного капіталу може змінюватися залежно від рівня товарних цін, розвитку технічного прогресу, чисельності населення, а банківський процент від розміру грошової маси [32, с. 125-131].

У руслі обґрунтування необхідності державно-монополістичного регулювання капіталістичної економіки автори "Капіталу" також вивчали вплив норми прибутку як фактору ставки відсотку, а отже, вартості і доступності кредиту. Так, "...низька ставка процента у більшості випадків відповідає періодам розквіту або надприбутку, підвищення процента – переходу від процвітання до наступної фази циклу, а максимум процента...відповідає кризі" [33, с. 395-396]. На нашу думку, дане твердження максимально відповідає сучасній поведінці облікової і процентних ставок за кредитами в Україні та інших перехідних економіках.

Не можна не погодитися з тим, що крім норми прибутку на ставку процента впливає рівень багатства нації. За Марксом, в багатих країнах, де велика кількість людей, що живуть з процентів (клас рантьє в Англії) пропозиція кредитів більша, ніж в більших країнах. Впливає на ставку процента також ступінь розвитку кредитної системи і "...зростаюча разом з нею можливість для промисловців і купців розпоряджатися за посередництвом банкірів усіма грошовими заощадженнями всіх класів суспільства..." [33, с. 396-397].

Даний підхід слід взяти на озброєння у процесі формування і реалізації державної політики щодо пов'язаних процесів сприяння підприємництву, підвищення прибутковості цього сектору та реальних доходів населення, розвитку ринкової інфраструктури як вагомих чинників реального кредитування економіки.

Надія на дохідне вкладення капіталу, настрої бізнесменів, їх довіра – це ті безумовні фактори, що дають можливість сподіватися на отримання прибутків. Особливу увагу цим психологічним чинникам приділяли представники класичного напрямку економічної думки [34 - 35].

Описане І. Фішером рівняння процентної ставки і сьогодні пояснює залежність кредиторів від витрат прямого використання своїх капіталів, пов'язаних з ризиками і невизначеністю [36 - 37]. інфляція і в сучасних умовах господарювання, що тісно пов'язані з політичною нестабільністю, податковою незбалансованістю, психологічною невпевненістю у завтрашньому дні коригує процес організації кредитної роботи банків. Доречно тут згадати вчення Дж.М. Кейнса про вплив пропозиції грошей на рівень процентної ставки, що супроводжується дією наступних ефектів.

В короткостроковому періоді, вважає Кейнс, має місце ефект ліквідності, тобто домашні господарства і фірми здатні швидко переглянути портфелі активів у бік нарощування облігацій, що знизить як номінальну, так і реальну процентну ставку, розширить попит на кредити (додаток А, рис. А.1). Якщо ж ділові кола здатні швидко коригувати свої прогнози щодо темпу інфляції, то ефект сподіваної інфляції може витіснити ефект ліквідності і процентні ставки зростуть (див. додаток А, рис. А.3). Ефектам доходу і рівня цін для спрацювання потрібен час, бо зростаюча пропозиція грошей потребує часу для підвищення рівня цін і доходу, які, в свою чергу, підвищують процентні ставки (див. додаток А, рис. А.2).

Який же з трьох варіантів найбільше відповідає сучасному стану економіки і який темп зростання пропозиції грошей обрати. Ми вважаємо, якщо необхідно знизити процентну ставку, то найкраще підвищити темп зростання грошової маси, бо ефект ліквідності у короткостроковому періоді дасть найшвидший результат. Єдине, що треба відмітити: крім вибору між грошима і цінними паперами, зокрема облігаціями, люди володіють акціями, нерухомістю, споживчими товарами довго- і короткострокового використання. Отже, зростання грошової маси впливає на кредитний ринок не тільки через зміну попиту на облігації, а й інші фінансові або не фінансові активи.

В умовах швидкого коригування інфляційних очікувань зменшення темпів зростання пропозиції грошей на короткому часовому інтервалі підвищить процентну ставку. У довгостроковому періоді зниження темпів зростання грошей підвищує процент, бо переважають ефекти доходу і рівня

цін.

На жаль, для розширення кредитної активності і сприяння інвестиційним вкладенням зменшення процентної ставки в перехідних економіках досягти не можливо. Це передусім пояснюється тим, що ефект ліквідності не спрацьовує, бо розширення грошової маси підвищує попит на гроші у першу чергу для погашення заборгованостей.

За Дж.М. Кейнсом, регулювання обсягу кредитів і процентної ставки засобами грошово-кредитної політики знаходиться під впливом ще й психологічних факторів, врахування яких у процесі економічного аналізу, на нашу думку, є необхідним у передбаченні та подоланні соціально-економічних протиріч у процесі ринкових перетворень [38, с. 98].

Оскільки норма процента – психологічне явище, -- вона визначається не лише політикою уряду, а й залежить від припущень щодо його майбутньої політики. Процент за короткостроковими зобов'язаннями може легко регулюватися державними органами, оскільки за короткий час навряд чи уявлення людей щодо їх політики зміняться [39, с. 195]. Дійсно, розширення грошової пропозиції, що збільшує попит на гроші, не обов'язково стосується попиту на довгострокові цінні папери, за чим би настало зниження довгострокової ставки процента. Якщо банки забажають розширити реальні касові залишки, а обсяг довгострокових цінних паперів залишать незмінним, довгострокова процентна ставка також не зміниться [40, с. 355-357].

Ці обмеження також пов'язані з існуванням або переваги ліквідності, коли вона стає фактично абсолютною, тобто майже кожен забажає мати готівку, і процентні ставки зростають, або кризи ліквідності, коли нікого не можна заставити тримати гроші у готівці, чи то у формі боргових зобов'язань. Крім того, норма процента завжди передбачає надбавку за ризик, тому процентна ставка не може бути змінена в тій же мірі, що і чиста норма процента [39, с. 195-196], з чим не можна не погодитись.

Якщо Кейнс стверджував, що зростання грошової пропозиції, за інших однакових умов, зменшує рівень процентних ставок у короткостроковому періоді, то монетаристи вважали, що зростання грошової пропозиції через

збільшення резервів банків і кредитної активності підвищує сукупний попит, у тому числі і попит на кредити. Його зростання через тривалий проміжок часу також може визвати підвищення процентних ставок. Та, навіть, якщо має місце експансіоністська грошово-кредитна політика, реальні процентні ставки будуть рости у зв'язку з інфляційними очікуваннями і ростом обсягу виробництва [41].

Це положення стосується й облікової ставки центрального банку. Збільшення кількості грошей в обігу швидким темпом знижує облікову ставку, що супроводжується зростанням переваги ліквідності, підвищенням цін і зниженням кількості грошей в обігу. Тому через рік-два облікова ставка, за Фрідменом, може бути ознакою проведення рестрикційної монетарної політики, а висока – експансіоністської [42, с. 133-134].

У перехідних економіках, на відміну від конкурентних ринків розвинутих держав, попит на кредит також не регулюється процентною ставкою і залежить переважно від рівня сукупних доходів, загальної економічної ситуації, очікувань інвесторів. Тобто, як стверджував Кейнс, в межах передатного механізму при збільшенні грошової маси в обігу (M/P) процентна ставка змінюється залежно від чутливості попиту на гроші до процентної ставки. В період депресії, на думку Кейнса, попит на гроші надзвичайно еластичний по проценту (майже горизонтальна крива грошового попиту), тому зміни в реальній пропозиції грошей, викличуть зменшення процентної ставки меншою мірою, ніж за вертикальну криву попиту на гроші. Звідси його висновок про недієвість експансіоністської грошово-кредитної політики в таких умовах і необхідність застосування стимулюючих бюджетно-податкових інструментів впливу на процентну ставку. Але ж, як ми знаємо, збільшення державних закупівель за умов жорсткої грошово-кредитної політики може призвести до витіснення приватних інвестицій, або до так званого "ефекту витіснення" через підвищення процентної ставки. На нашу думку, компенсуючи відсоткові ставки за кредитами держава може і має підтримувати приватні інвестиції для розширення діяльності прибуткових підприємств і галузей, сприяючи тим самим ефективному попиту.

Зміна процентних ставок в сучасних умовах також не стимулює розвиток виробничого характеру кредиту, передусім причиною цього є відсутність довіри і недостатність гарантій. Крім того, якщо політика дорогих грошей майже повністю визначається центральним банком, то експансіоністська, або політика дешевих грошей, – поведінкою комерційних банків, які можуть і не збільшити видачу кредитів, не дивлячись на розширення такої можливості. Населення може не підвищити попит навіть за умов низької ставки за кредитами. До того ж, ще самі кейнсіанці говорили, що політика дешевих грошей може бути нейтралізована призупиненням грошового обігу.

Таким чином, можна стверджувати, що при формуванні кредитної політики комерційних банків значна увага повинна приділятися вартісній стороні процесу, а ставка за кредитом коригуватися х величиною норми прибутку, рівнем інфляції в країні, розміром грошової маси.

Ще один важливий фактор, який здатен визначати ставку процента, а також пропозицію кредитів – обсяг депозитної бази банку, або рівень заощаджень в країні. Цю залежність намагалися виявити класики економічної думки. Вони вважали, що кожна заощаджена грошова одиниця обов'язково буде акумульована кредитною системою і використана підприємцями для інвестицій за рахунок запозичених коштів. Але, насправді, не всі заощадження стають кредитними ресурсами: особливо в умовах перехідної економіки велика частика заощаджень осідає у формі доларових накопичень в кишенях населення.

Заощаджень залежать не тільки від процентної ставки, а й від інших причин: плани купівлі у майбутньому дорогих товарів, вартість яких перевищує поточні доходи; зручність мати під рукою ліквідні засоби на будь-який випадок; існуюча практика оподаткування в країні, на що у свій час звернув увагу А. Пігу: будь-яка податкова система здійснює вплив не стільки на сьогоденні доходи, як на майбутні, що може обмежувати накопичення і заощадження в країні [43, гл. 3].

Обсяг депозитів може визначатися процентною ставкою ще і у тому разі, коли її зниження робить не вигідним заощадження, що стимулює споживання.

Застосовуючи облікову політику, центральний банк у цьому разі може регулювати збільшення або зменшення "реальних" вкладів [44, с. 45-46]. Виникнення такої пропозиції було пов'язано з тим, щоб у Великобританії у період високої кон'юнктури, коли реальні вклади зменшуються, збільшувати суму кредитів і тим самим підтримувати певний рівень цін [45, с. 188]. Такий взаємозв'язок між заощадженнями і кредитами Кейнс пояснює тим, що "...Будь-який акт індивідуального заощадження, що відбувся, автоматично знижує норму процента, ...норма процента знижується рівно на стільки, скільки цього необхідно для того, щоб стимулювати випуск нових засобів розміщення капіталу в розмірі, рівному приросту заощаджень" [39, с. 167].

Обсяг кредитів (розміри кредитної експансії) визначаються рівновагою між заощадженнями і новими інвестиціями: банк може розширювати кредит в межах наявних заощаджень і не більше, щоб не визвати інфляції. На жаль, в країнах ринкової трансформації спостерігається розрив між заощадженнями і кредитами, оскільки інвестиційний потік і кредити направляються переважно в спекулятивний сектор, а реальні вкладення дуже невеликі.

В якій же залежності знаходиться рівень заощаджень і такі фактори, як технічні, природні, психологічні. Досліджуючи умови економічного розвитку, Р.Ф. Харрод вважає, що саме ріст населення і збільшення виробництва на душу населення, обумовлене технічним прогресом, визначають обсяги заощаджень, необхідних для інвестування, а, отже, зростання економіки. Насправді ж, темп зростання населення є залежною величиною від темпів накопичення капіталу, рівня безробіття і доходів населення, а не навпаки. такою ж залежною величиною є рівень технічного прогресу. Інша справа, що в умовах зростання населення і розвитку технічних нововведень зменшується пропозиція кредитів (капіталів) і підвищується процентна ставка, про що говорив К. Віксель, вивчаючи "природну" норму процента [29; 37].

Схильність до заощаджень можна пояснити також дією закону спадної корисності доходу: чим він вищий, тим менша користь додаткових благ, тим більше бажання заощаджувати [46, с. 27-33]. У свою чергу, бажання брати кредити й інвестувати їх визначається граничною ефективністю капіталу

(нормою прибутку) і перевагою ліквідності (нормою процента). Норма процента повинна бути настільки низькою, скільки цього необхідно для зростання попиту на заощадження для інвестицій у виробництво. Вона може бути навіть ліквідована. Методами досягнення цієї мети може бути облікова політика центрального банку, доповнена бюджетною політикою, випуском безпроцентних державних облігацій, наданням безпроцентних позик в бюджет, зниженням податків [46, с. 99-104, 138-160].

На нашу думку, запровадження таких заходів в реальній економіці значно б звузили кредитні можливості банківської системи, сприяли б інфляції, а найнижчий процент не змусив би підприємця в умовах кризи брати, навіть, безпроцентні кредити для розширення капіталовкладень, а ліквідація процента зруйнувала б всю систему кредиту.

Подібно Харроду, Е. Хансен серед факторів розширення кредиту та сприяння збільшенню інвестицій виділяє розвиток техніки, наявність природних ресурсів, розширення територій і зростання кількості населення. Стимулювання інвестиційної діяльності вимагає збільшення доходів і належного стану господарської кон'юнктури. Досягнення необхідних умов лежить в межах державної політики регулювання доходів, податкової політики, економічних методів грошово-кредитної політики та підтримки, гарантій уряду в кредитуванні економіки [32; 47]. Всі заходи кредитного регулювання автор розглядає лише в межах регулювання доходів і сфери обігу, що виключає аналіз впливу факторів всього процесу відтворення.

Розглянуті фактори процентної ставки і заощаджень, як фактори кредитної політики лежать в межах застосування економічних інструментів грошово-кредитного регулювання. Це регулювання облікової і ломбардної ставок, здійснення політики мінімальних резервів, операцій на відкритому ринку, встановлення норм по закупкам векселів у центральному банку – методи боротьби з інфляцією за монетаристською теорією. Але обов'язково вказані тут інструменти мають бути зважені на рівень доходів населення та інфляції, попит на кредит, розвиток системи страхування вкладів та ін. Лише одними інструментами грошово-кредитної політики не можливо відрегулювати потоки

кредитів в умовах слаборозвиненої економіки. Навіть в розвинених країнах монетарне регулювання доповнюється податковим стимулюванням виробництва і заощаджень, позаяк ріст останніх збільшує кредитні ресурси банків.

Необхідне регулювання кредиту комплексними методами бюджетної, податкової, грошово-кредитної політики, державної політики доходів. Ця ідея належить кейнсіанській школі [29], яка значно розширила предмет дослідження, виявивши деякі закономірності взаємозв'язку більшого набору факторів кредитного ринку. Як-то пряме обмеження банківських позик залежно від сукупного попиту і зайнятості, рівня валютного курсу, інфляції, використання операцій з державними облігаціями.

Безпосередньо здатні впливати на кредиту політику банків методи глобального обмеження кредиту, селективний контроль. За рекомендаціями монетаризму в розвинених країнах у 60-х рр., зокрема в США, з метою регулювання сукупного попиту застосовувалося регулювання умов кредиту (процентна ставка, строк надання кредиту); зміна доступності кредиту для позичальників; регулювання видів кредиту, беручи до уваги такі взаємопов'язані фактори, як пропозиція кредитів, рух готівки економічних агентів, заощаджень, зміна пропозиції грошей в економіці в цілому [49, с. 94-96]. Монетарна теорія внесла певні доповнення до аналізу регуляторів кредиту. Але її застосування в чистому вигляді, і тим більше в перехідній економіці, неможливо у зв'язку з вразливістю методології і нереалістичним характером передумов: досконала конкуренція, гнучкість цін, повнота економічної інформації, залежність зростання доходів від темпів зростання грошової маси тощо. В такій формі вона не була, навіть, реалізована в розвинутих країнах. На думку багатьох економістів сучасності, монетаристські пропозиції можуть бути використані лише в умовах стабільної економіки [50].

На практиці існує багато перешкод у їх застосуванні: інфляції витрат монетарними заходами не уникнути; нестабільний грошовий попит і пропозиція не задовольняють основну умову монетарного правила; необхідність структурної перебудови економіки; потреба у стимулюванні

виробництва, що неможливо здійснити через обмежуючі монетарні заходи і доступ економічних агентів до кредитних ресурсів; поступове зростання кількості грошової маси в обігу в умовах, що змінюються, може впливати на швидкість обігу грошей [51, с.13].

Сучасна модель регулювання, яка взята на озброєння у більшості країн, являє собою кейнсіансько-монетаристський синтез, що поєднує монетаризм, який знижує інфляцію, з кейнсіанством, яке обмежує зростання при наборі засобів непрямої дії на економіку [52]. В межах економічної моделі синтезу фактори впливу на кредитний ринок лежать у площині грошово-кредитної політики Федеральної резервної системи. Беручи до уваги широкий спектр активів господарюючих суб'єктів і мотивів до зберігання грошей (реальний дохід, рівень цін, реальна норма процента і передбачувані темпи інфляції) ФРС обирає тактичну мету проведення своїх операцій: фіксація процентних ставок, рівня незалежних резервів, підтримка певної кількості грошей в обігу і відповідні інструменти впливу [53, с. 317-322]. Ця економічна теорія в основному зосереджує увагу на регулюванні грошової маси в обігу і кредиту за допомогою грошово-кредитної політики, на необхідність якого також вказує видатний економіст фінансового життя Дж. Сорос [21; 54], і мало іншим факторам, що знаходяться за межами фінансових ринків.

Вітчизняні економісти теж погоджуються з тим, що для подолання економічної кризи шляхом регулювання кредитних відносин слід застосовувати комплексний підхід: поєднання монетристських антиінфляційних і кейнсіанських стабілізаційних і структурних методів регулювання [55].

Тому, беручи до уваги необхідність встановлення ринкових умов господарювання, що передбачає лібералізацію ринків, а також побудови нової цивілізованої економічної системи в перехідних країнах із застосуванням продуманих і відповідальних регулюючих заходів держави, слід підходити комплексно до вивчення і впровадження на практиці подібних і протилежних їм пропозицій. Зокрема для кредитно-банківського сектору сучасних трансформаційних економік правильне поєднання заходів стимулювання конкуренції та макроекономічного регулювання дасть свої позитивні

результати.

Так, сучасна західна теорія і практика регулювання кредитних відносин проповідує і використовує політику розвитку конкуренції в банківській сфері, застосовуючи заходи боротьби з антиконкурентним співробітництвом, дії з лібералізації внутрішніх і зовнішніх фінансових ринків. Це ідеї монетаристської школи [56, с. 150-153] скасувати операції переобліку векселів і видачі авансів комерційним банкам, усунути практику варіювання норм обов'язкових резервів і обмеження процентних ставок, що сплачуються по строкових вкладах. Це погляди Л. Мізеса і Ф. Хайєка про вільну банківську діяльність, відміну грошового регулювання, у тому числі й процентних ставок, валютного контролю [13; 57]. Такі пропозиції у подальшому можуть бути використані на етапі завершення економічних реформ у перехідних економіках.

Отже, дотримуючись вказаних методологічних передпосилок, макроекономічні умови періоду ринкової трансформації економіки характеризуються показниками загального економічного розвитку країни, можуть розглядатися як макроекономічне середовище, включають економічне регулювання ще не сформованих на ринкових началах кредитних відносин.

Основні теоретичні підходи до їх дослідження стосуються факторів процентної ставки, заощаджень, прямого регулювання пропозиції кредитів або, навпаки, дерегулювання у банківській системі, і потребують систематизації і доповнення.

Простежені нами положення наукової економічної думки містять цілий набір різного роду економічних, політичних, демографічних і, навіть, психологічних чинників впливу на кредитні відносини. Окресливши логічні межі застосування цих поглядів у реальній дійсності кредитних відносин, треба взяти позитивні, на наш погляд, надбання:

- положення класичної школи щодо залежності норми процента від обсягів накопичення, попиту на кредит – від процентної ставки і нововведень, пропозиції кредиту – від розмірів депозитної бази;

- врахування взаємозв'язку між нормою прибутку і ставкою за кредитами (Д. Рікардо, К. Віксель, К. Маркс);

- передбачення впливу податкової політики на майбутні доходи і заощадження (А. Пігу);
- поєднання суб'єктивно-психологічних факторів й інфляції як чинників процента (І. Фішер), інфляції (через попит на гроші) і пропозиції кредитів, технічних нововведень і попиту на кредит (К. Віксель);
- концепція взаємодії товарного і грошового ринків з урахуванням впливу інфляційних очікувань, переваг грошово-кредитної і бюджетної політики, залежності схильності до інвестування від ставки податку, процента, рівня доходу (Дж. Кейнс);
- застосування комплексних і прямих грошово-кредитних методів регулювання кредиту (неокейнсіанці);
- відмінність у регулюванні коротко – і довгострокової ставки процента, за монетаристами, селективний контроль;
- дерегулювання, боротьба з монополістичними тенденціями в банківській системі, сприяння розвитку конкуренції як перспективні заходи в період завершення ринкових перетворень (Л. Мізес, Ф. Хайєк);
- поєднання монетаристських антиінфляційних та кейнсіанських стабілізаційних регуляторів із структурною політикою (В. Степаненко) тощо.

Література

1. Словник української мови: В 11 т. / Ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк. – 1979. – Т.10. – 658 с.
2. Всесвітній словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.worldwidedictionary.org>
3. Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/umova/>
4. Завадський Й.С. Економічний словник / Й.С. Завадський, Т.В. Осовська, О.О. Юшкевич. – К., 2006. – 355с.
5. Словник іншомовних слів [фактор] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl>
6. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – СПб.: Тип. Акц. об. Брокгаузь-Ефронъ. – 1902. – Т.35. – 476 с.
7. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Г 65 Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 264 с.
8. Экономическая энциклопедия / Ин-т экон. РАН; Гл. ред. А.И. Абалкин. – М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1999. – 1055 с.
9. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Ред. рада: Гаврилишин Б.Д. (голова) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”; Тернопіль: Акад. нар. господарства. – 2000. – Т. 1 – 863 с.
10. Обушна Н.І. Модернізація – сучасний тренд розвитку суспільства // Теорія та практика державного управління. - 2015. - Вип. 3. - С. 36-44.

11. Левківський О.В. Вплив глобалізаційних процесів на реалізацію інноваційного потенціалу економіки України // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2017. – Вип. 19. – С.28-32.
12. The Global Innovation Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf.
13. Мизес Людвиг фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории: Пер. с англ. – М.: ОАО, НПО "Экономика", 2000. – 878 с.
14. Линдвуд Т.Г. Макроэкономическая теория и переходная экономика: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 560 с.
15. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду: Уроки для України / Пер. з англ. О. Пивоварський. – К.: Основи, 1996. – 345 с.
16. Словник економічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.finalon.com/slovník-ekonomichnikh-pokaznikiv/98-slovník-ekonomichnikh>
17. Экономическая теория на пороге 21 века. – М.: Юрист, 1998. – 768 с.
18. Стратегічний план діяльності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України на 2017-2021 роки (актуалізований) від 28.08.2018 р. – 100с.
19. Караєва Н.В. Генезис екологічної парадигми сталого розвитку цивілізації : суцільність та етапи становлення [Електронний ресурс] / Н.В. Караєва, І.В. Сегеда // Проблеми сталого розвитку національної економіки. – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/6_kpi_2010_7.pdf.
20. Мочерний С.В. Економічна теорія: навч. посіб. – 4-те вид., стереотип. – К. : ВЦ «Академія», 2009. — 640 с.
21. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство під загрозою / Пер. з англ. Р. Ткачук, А. Фролкін. – К.: Основи, 1999. – 259 с.
22. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Джозеф Юджін Стігліц; пер. з англ. А. Іщенко. — К.: КМ Академія, 2003. — 252 с.
23. Бельська Т.В. Глобалізація як фактор трансформації владно-суспільних відносин / Т. В. Бельська // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во “ДокНаукДержУпр”, 2013. – № 1(13) – С.60–66.
24. Дзюндзюк В. Б. Зміна ролі держави в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / В. Б. Дзюндзюк // Теорія та історія державного управління. – 2011. – №2. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/doc/1/01.pdf>
25. Современный цивилизованный рынок. Зарубежный опыт и его распространение в СНГ / Эк. академия. – Ярославль, 1995. – 624 с.
26. Про основні засади грошово-кредитної політики на 2016-2020 роки : Постанова Правління НБУ від 18.08.2015 року №541[Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/v0541500-15.
27. Стефюк Т.Д. Грошово-кредитна політика України на сучасному етапі / Т.Д. Стефюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/1_79165.doc.htm.
28. Цага В.Ф. Современные буржуазные теории денег и кредита / Под ред. А.М. Алексеева. – М.: Госфиниздат, 1955. – 116 с.
29. Эйдельмант А.Б. Буржуазные теории денег, кредита и финансов в период общего кризиса капитализма. – М.: Госфиниздат, 1958. – 263 с.
30. Шумпетер Й. Теория экономического развития: (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Пер. с нем. В.С. Автономова; Общ. ред. акад. А.Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
31. Маршалл А. Принципы экономической науки: Пер с англ. – М.: Прогресс, 1993. – Т.1. – 416 с.; Т.2. – 312 с.
32. Милль Дж.С. Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии. – М.: Прогресс, 1980. – Т.1. – 495 с.; Т.2 – 480 с.
33. Рикардо Д. Начала политической экономии и податного обложения. – М.:

Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.

34. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: Пер. с англ. / Общ. ред. С.П. Маукуционенка. – М.: Прогресс, 1985. – Т.2. – 454 с.

35. Фишер И. Покупательная сила денег / Сост., вст. ст. М.К. Бункина, А.М. Семенова. – М.: Дело, 2001. – 320 с.

36. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли / Пер. с англ., общ. ред. и вст. ст. акад. А.М. Румянцева и др. – М.: Прогресс, 1968. – 600 с.

37. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход. Классики кейнсианства: Учебное пособие: В 2 т.: Пер. с англ. / Предисл. и сост. А.Г. Худокормов. – М.: Экономика, 1997. – Т.2: Ч. 3-4. – 432 с.

38. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: В 30 т. – 2-е. изд. – М.: Госполитиздат, 1961. – Т.25. – 545 с.

39. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика та механізм її реалізації в Україні: Дис. ... д-ра екон. наук: 08.01.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 423 с.

40. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Под ред. Л.П. Куракова; Пер. с англ. Н.Н. Любимова. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 351 с.

41. Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу. Схвалено рішенням Ради Національного банку України від 12 вересня 2017 року. – Київ. – 2017. – 25с.

42. Кейнс Дж.М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей (реферат-дайджест) / Референт-укладач В.М. Фещенко; Асоціація українських банків. – К., 1999. – 189 с.

43. Кейнс Дж.М. Избранные произведения. – М.: Экономика, 1993. – 541 с.

44. Осадчая И.М. Современное кейнсианство. Эволюция кейнсианства и неоклассический синтез. – М.: Мысль, 1971. – 176 с.

45. Харрод Р.Ф. К теории экономической динамики: Новые выводы экономической теории и их применение в экономической политике / Пер. с англ. И.К. Дашковского, под ред. Л.П. Куракова. – М.: Гелиос, 1999. – 160 с.

46. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход. Классики кейнсианства: Учебное пособие: В 2 т.: Пер. с англ. / Предисл. и сост. А.Г. Худокормов. – М.: Экономика, 1997. – Т.1: Ч. 1-2. – 416 с.

47. Хейне Пол. Экономический образ мышления: Пер. с англ. / Акад. пед. и социал. наук, Моск. психолого-социал. ин-т. – М.: Catallaxy, 1997. – 701 с.

48. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... / Общ. ред. и вст. ст. М.К. Бункин; пер. с англ. Л.С. Микша, А.М. Семенов. – М.: Дело, 1999. – 160 с.

49. Економічна теорія /Під редакцією Предборського В.А. – К.: Кондор, 2003. – 492 с.

50. Мозговий О.М. Державне регулювання товарно-грошових відносин / О.М.Мозговий, Б.Р.Мусієць // Економіка й організація управління. – 2016. – С. 92-99.

51. Барр Р. Политическая экономия: В 2-х т./ Пер. с фр. Г. Абрамова и др. – М.: Международные отношения, 1995. – Т.1. – 752 с.

52. Найденов В.С., Сменковский А.Ю. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики.– Б.Ц:ОАО «Белоцерковская книжная фабрика», 2003. – 352 с.

53. Дзюблюк О. Монетаристська теорія і реалії грошово-кредитної політики в умовах перехідної економіки // Вісник НБУ. – 1999. – №5. – С. 11-14.

54. Браунинг П. Современные экономические теории – буржуазные концепции: Сокр. пер. с англ. – М: Экономика, 1987. – 160 с.

55. Хайек Ф.А. Частные деньги. – Тверь: Институт национальной модели экономики, 1996. – 229 с.

56. Самуэльсон П. Экономика. – М.: Алгон, Машиностроение, 1994. – Т. 1. – 334 с.

57. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с 13-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 974 с.

1.2. Сутність та основи організації кредитної роботи банку

Подальший аналіз сутності та напрямків впливу сучасних економічних умов кредитної політики вимагає вивчення основних положень щодо її формування. Основу методології в даному випадку повинен становити аналіз сутності кредитної політики, функцій та її ролі для банку і для економіки в цілому; дослідження факторів, що впливають на визначення її стратегічних і тактичних цілей.

Теоретичні основи розуміння сутності кредитної політики лежать у площині аналізу понять "кредит" і "політика". Передусім кредитну політику слід визначити як політику економічну, яку відрізняє від інших видів економічної політики її зв'язок із рухом кредиту. При цьому під економічною політикою слід розуміти "...комплекс економічних цілей і заходів держави та уряду, які забезпечують вирішення довготермінових (стратегічних) та короткотермінових (тактичних) завдань розвитку економічної системи відповідно до інтересів країни і втілюється в економічній програмі" [1, с. 435], а також загальні орієнтири для дій і прийняття рішень [2, С.241].

Варто розрізняти кредитну політику макроекономічну як складову загальної економічної політики держави, направлену на забезпечення економічного зростання, високого рівня зайнятості, стабільності цін і т.д. [3], і політику на рівні комерційного банку, спрямовану на забезпечення ефективності його роботи на кредитному ринку.

Макро- і мікроекономічна кредитна політика мають у своїй основі об'єктивні закони розвитку суспільства, тому вони об'єктивні. У той же час вона формується і запроваджується людьми, що вказує на суб'єктивний її елемент. Зазначимо, що під формуванням кредитної політики слід розуміти процес визначення стратегії кредитної діяльності банку та засобів її досягнення. Саме поняття "формування" означає дію за значенням формувати, тобто визначати, встановлювати, намічати що-небудь; створювати, надаючи якоїсь структури, організації, форми [1, с. 624]. Як правило, процес розробки

кредитної політики включає визначення стратегії діяльності банку в галузі кредитування та порядку управління її реалізації.

У процесі аналізу сутності кредитної політики та методологічних основ її формування ми будемо виходити з єдиної економічної основи макроекономічної і мікроекономічної кредитної політики – кредиту як економічної категорії, що виступає з'єднувальною ланкою із суспільним виробництвом та всім зовнішнім середовищем, здійснює визначальний вплив на неї, і, навпаки, банківська політика має здатність регулювати кредит.

Науковим апаратом дослідження вказаного питання є система поглядів на сутність кредиту й закони його функціонування. Узагальнення теоретичних джерел та наукової літератури з теорій кредиту, їх загальнотеоретичне осмислення, критичний аналіз, систематизація й порівняння з сучасними поглядами на кредит і реальною економічною дійсністю дозволить найбільш повно розкрити сутність цього досить складного поняття й визначити його місце в кредитній політиці банку.

Виникнення наукових досліджень кредиту як економічної категорії пов'язане з виділенням натуралістичної і капіталотворчої теорій. Натуралістичний підхід до визначення сутності кредиту притаманний класичній економічній теорії, за якою предметом позики виступають натуральні блага – річний продукт (запаси) у А. Сміта [4, с. 490-493], виробничі капітали у Бастіа [5, с. 156-158, 196-197] й т. ін.

Основні положення даної теорії, що представлені в табл. 1.1, свідчать як про певні досягнення у розкритті сутності кредиту, так і про її обмеженість. Незаперечним здобутком представників натуралістичної теорії кредиту стало розуміння його залежності від процесу виробництва та норми прибутку як показника ступеня ефективності вкладення капіталів у відтворювальний процес.

Таблиця 1.1

Натуралістична теорія кредиту ¹

Основні положення	Здобутки	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • кредит і об'єкт кредитування мають натурально-речовий характер; • кредит є рухом натуральних благ і способом їхнього перерозподілу; • позичковий і дійсний капітал тотожні; • кредит і банки виконують пасивну роль в економіці. 	<ul style="list-style-type: none"> • розуміння того, що кредит не створює реального капіталу; • кредит вторинний і залежить від виробництва; • позичковий процент залежить від прибутку, створеного у процесі виробництва. 	<ul style="list-style-type: none"> • не бачили різниці між позичковим і реальним капіталом; • не розкрили зворотний вплив кредиту на виробництво; • не визнавали активної ролі банків у процесі відтворення; • не виявили, що норма процента залежить не тільки від прибутку, а й від попиту на позичковий капітал; • розуміння кредиту як способу перерозподілу матеріальних цінностей у натуральній формі.

¹ Таблицю складено за: [4 - 11].

Відтак сучасні провідні економісти [11 – 12] одностайно погоджуються з тим, що такий підхід не дозволив розкрити сутності кредиту, з'ясувати дійсну природу процента й роль банків в економіці, розкрити проблему регулювання кредитних вкладень в економіку. Дещо протилежні положення характеризують капіталотворчу теорію кредиту (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Капіталотворча теорія кредиту ²

Основні положення	Здобутки	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • кредит, гроші й багатство тотожні, оскільки вони мають споживчу силу; • кредит – "виробничий" капітал, оскільки приносить прибуток; • проголошення всесильності банків як творців кредиту; • первинність активних операцій. • Основу кейнсіанської концепції і некейнсіанської школи становить ідея активного втручання держави в господарський процес, принцип кредитного регулювання економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> • розуміння активної ролі кредиту у розвитку економіки; • процент – це прибуток від продуктивного капіталу (кредиту); • розуміння обмеженості кредиту у створенні капіталу; • підійшли до економічних методів регулювання економіки; • розуміли залежність між зростанням виробництва й цін і попитом на кредит. 	<ul style="list-style-type: none"> • ототожнення кредиту, грошей і капіталу; кредит і гроші – багатство; • кредит треба розширювати за рахунок емісії; • виправдовували кредитну інфляцію; • твердження, що пасивні операції – відображення активних.

² Таблицю складено за джерелами: [6, 9 - 11, 14 - 17].

Авторів цієї теорії цікавили питання, які не втратили своєї актуальності й сьогодні: що таке позичковий капітал, процент і яка його роль; що є об'єктом кредиту і до яких меж банки можуть створювати гроші; можливість кредиту регулювати капітал і сприяти розширеному відтворенню капіталу, економічному росту. Вчені відзначають важливу роль кредиту у розвитку економіки та роль банків як творців капіталу.

Хоч капіталотворча теорія, як і натуралістична, не позбавлені протиріч, мають суперечливі тлумачення кредиту і виступають в економічній теорії більшою мірою як моделі, на нашу думку, вони можуть виступати у якості методологічної бази у дослідженні регулюючих факторів кредитування економіки.

У радянській економічній науці натуралістична і капіталотворча теорії розвивалися у тісному зв'язку з вченням про фінанси і грошовий обіг й отримали продовження у перерозподільній та відтворюваній концепціях кредиту, а також у фондовій теорії кредиту, яка розглядає кредит як рух позичкового фонду, чим пояснюється суспільна природа кредиту. В коло методологічних проблем теорії входили питання необхідності кредиту, його функції та зазначення обмеженої ролі кредиту в соціалістичному господарстві [18].

Порівнюючи різноманітні сучасні підходи до визначення сутності кредиту, застосовуючи діалектичний підхід, синтезуючи головне, суттєве, ми підійшли до власного розуміння й тлумачення цього поняття.

Передусім кредит треба виділити з таких економічних категорій як "позичка" і "позика". В економічній літературі радянських часів часто зустрічаємо ототожнення цих понять. Так, поняття "позичка" вживалося для розкриття сутності позики (кредиту), малися на увазі позичкові кошти, позичковий фонд, позичкова вартість [18, с. 103], чим нівелювалися відмінності між наймом і позикою.

Позика ж є наймом грошей [19, с. 31], повернення яких не обов'язково залежить від діяльності, в яку вони будуть вкладені. Це гроші для поточної праці або не уречевленої діяльності. До того ж учасниками позики виступають

переважно фізичні особи.

Кредит передбачає таку ж саму залежність капіталу, як і найм поточної праці й підприємливості. Через найм і кредит передбачається майбутня користь продуктивності ще задовго до того, як виробничі сили її проявлять [20, с. 33-36]. Завдяки кредиту капітал від минулої діяльності з'єднується з поточною діяльністю, але кредит, на відміну від найму, завбачаючи результат підприємливості, зберігає незалежність особи. Крім того, за умов найму передається робоча сила, тоді як при кредиті – право на гроші або речі [21, с. 168].

Синонімічне вживання категорій "позика" і "кредит" зустрічаємо і в сучасних наукових джерелах [22], що, як вважає автор, не є правомірним. Сказати, що це зовсім різні поняття, теж не можна – їхня природа однакова – надання грошей чи товару в борг. Відмінність з'являється тоді, коли мова йде про плату, оскільки плата за борговими зобов'язаннями "... або відстрочується на невизначений термін, або ж зовсім не передбачається ..." [23, с. 176]. Якщо це банківський кредит, то на відміну від позики, він надається професійною банківською установою, яка працює на основі відповідної ліцензії.

З появою банківської позички, що не має забезпечення і носить переважно короткостроковий характер [24, с. 761], відмінності між кредитом і позичкою проявляються ще в більшій мірі.

"Зазвичай під кредитом розуміють довіру, якою користується особа, що бере на себе зобов'язання майбутнього платежу, з боку особи, що має право на цей платіж, – тобто довіра, яку позичальник надає боржникові". Але довіра вирішального значення у визначенні кредиту не має, а кредитори більше мають недовіри до своїх позичальників, аніж довіряють їм, тому й вимагають гарантій для забезпечення захисту своїх інтересів від втрат [25, с. 5]. Існування майнової (заставної) форми кредиту не дозволяє визначати кредит як довіру.

Визначення кредиту як позичкового капіталу банку в грошовій формі [26 – 29] теж не можна вважати вірним. Це пояснюється тим, що економічна теорія вивчає не самі речі чи грошові кошти, а ті відносини, які виникають між економічними суб'єктами з їхнього приводу.

Крім того, кредит не завжди має грошову форму, що обумовлюється характером економічного обороту. Відрив у часі між продажем товару й отриманням грошей за нього (нерівномірність кругообігу) характеризує факт вивільнення коштів в одній ланці економіки й наявність потреби в них в іншій. З цього випливає часова характеристика кредиту, яку відмічають економісти.

Товарне виробництво, засноване на спеціалізації й поділі праці, які обумовлюють характер володіння засобами для сплати, та відособленість обороту засобів господарських суб'єктів від обороту засобів суспільства, виступає однією з умов виникнення кредиту і кредитних відносин.

Другою умовою появи кредиту і його трансформації у кредитні відносини є наявність юридично самостійних взаємно заінтересованих позичальника й кредитора, що гарантують виконання своїх зобов'язань.

Отже, кредит служить економічним виразником певних соціальних відносин, що виникають у процесі виробництва між двома типами капіталістів, між капіталістом-власником і функціонуючим капіталістом, між власником відомої суми вартості й особою, готовою укласти можливість цій сумі вартості збільшитися. Йдеться про кредитні відносини між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово незайнятих грошових коштів і поворотно-платного руху позичкової вартості.

Кредитні відносини є складовим елементом організаційно-економічних відносин з вирішення проблем маркетингу і менеджменту в процесі формування кредитної політики, і відносин власності між кредитором і позичальником з приводу надання (реалізації) форм економічної власності.

Кредитор і позичальник є суб'єктами відносин кредиту і одночасно його структурними елементами. Кредитор – це суб'єкт, що надає кредит. Його обов'язок не тільки забезпечити повернення наданих кредитів, а й повернути вчасно кошти, залучені ним від своїх клієнтів.

Позичальник – сторона, що отримує кредит, і зобов'язана в певний строк його повернути й сплатити процент за ним. Саме від позичальника залежить ефективність використання кредиту чи-то у сфері обігу, чи-то у сфері виробництва.

Розвиток кредитних відносин в ринковій економіці зумовлюється дотриманням умов рівноправності, добровільності, платності та економічної самостійності їх учасників, що виступають власниками певної суми вартості, вільно нею розпоряджаються, працюють на умовах самоокупності і несуть економічну відповідальність за своїми зобов'язаннями.

Кредитні відносини можна охарактеризувати як вартісні, оскільки, як зазначалося вище, вони виникають з приводу її руху [30]. Позичкова вартість (капітал) у товарній і грошовій формах виступає невід'ємним стрижнем кредиту і матеріально-речовим змістом кредитних відносин. Для соціалістичної економіки характерне існування загальнодержавного фонду кредитування народного господарства, що обумовлено існуванням всенародної державної власності, банківської монополії і банківської системи як розрахункового й касового центру. Кредит виступав у формі планового руху позичкового фонду соціалістичного господарства.

Сьогодні позичковий капітал традиційно розглядається як відокремлена форма промислового капіталу, сукупність грошових коштів, що надаються на основі повернення у тимчасове користування за плату у вигляді процента [31, с. 784]. Саме в цьому виявляється виробничий характер кредиту, оскільки він здійснює доцільний розподіл капіталу між окремими підприємствами, підвищуючи продуктивність праці. З цього приводу влучно сказав М.І. Туган-Барановський: "Як би не називали кредит, безсумнівно, кредит розвиває продуктивні сили країни і являє собою величезний крок уперед в організації товарного обміну" [32, с. 308].

На відміну від лихварського капіталу, який основним джерелом має власні грошові кошти кредитора, позичковий капітал забезпечують тимчасово незайняті кошти держави, юридичних і фізичних осіб. Кошти держави можуть бути представлені у вигляді емісії грошей у відповідності з економічною політикою уряду, грошових резервів спеціальних фондів, бюджетних залишків.

Грошові заощадження населення – це грошові ресурси тих осіб, які акумулюються банками і становлять істотну частину позичкових коштів. Це найдавніше джерело, яке не втратило своєї актуальності в сучасних умовах.

І, нарешті, тимчасово вільні кошти юридичних осіб містять грошові резерви підприємців, що вивільняються у процесі розбіжності у часі кругообігу їхніх капіталів. Це, як ми знаємо, амортизаційні фонди; різниця у часі реалізації виробленої продукції та придбання предметів праці, отримання виручки та виплати заробітної плати; нерозподілений залишок прибутку; вивільнення ресурсів у зв'язку з сезонним характером виробництва; капітали, що переходять від підприємства до підприємства у формі товарного кредиту й т.п.

Єдність і тісний взаємозв'язок стадій руху позичкового капіталу лежить в основі пізнання сутності кредиту і визначає його специфіку:

- розміщення кредиту і його отримання позичальником. На цих стадіях передається право на користування позичковим капіталом від кредитора до позичальника, що є власністю позичальників (кредиторів банку), і ні в якому разі – об'єктом передачі;

- використання кредиту і вивільнення ресурсів передбачає існування позичкового капіталу як товару, що має споживчу вартість, тобто властивість продуктивного його використання позичальником з подальшою сплатою процентів по ньому – однієї з форм додаткової вартості;

- завершення кругообороту вартості у певного позичальника створює основу для повернення кредиту. Тому кредит економічно стимулює ефективне використання як власних, так і запозичених коштів. Саме в умовах ринкової економіки грошовий капітал на началах кредиту спрямовується із галузей з низьким прибутком у сферу з високою нормою прибутку, що забезпечує необхідну пропорційність у розвитку суспільного виробництва;

- отримання кредитором вартості, наданої у тимчасове користування, і сплата процентів.

Отже, принцип руху позичкової вартості на началах поворотності є основою і загальною властивістю кредиту. Найбільш придатною є характеристика кредиту, як відносин з поворотним наданням ресурсів і погашенням виникаючих зобов'язань [33].

Таким чином, сутність кредиту як економічної категорії, що звернена до внутрішніх його властивостей, являє собою економічні відносини між

кредитором і позичальником з приводу поворотного руху позичкової вартості на умовах платності. Дане визначення, на нашу думку, є найбільш прийнятним і повним, оскільки в ньому поєднані структура, основа і головна властивість кредиту (рис. 1.1).

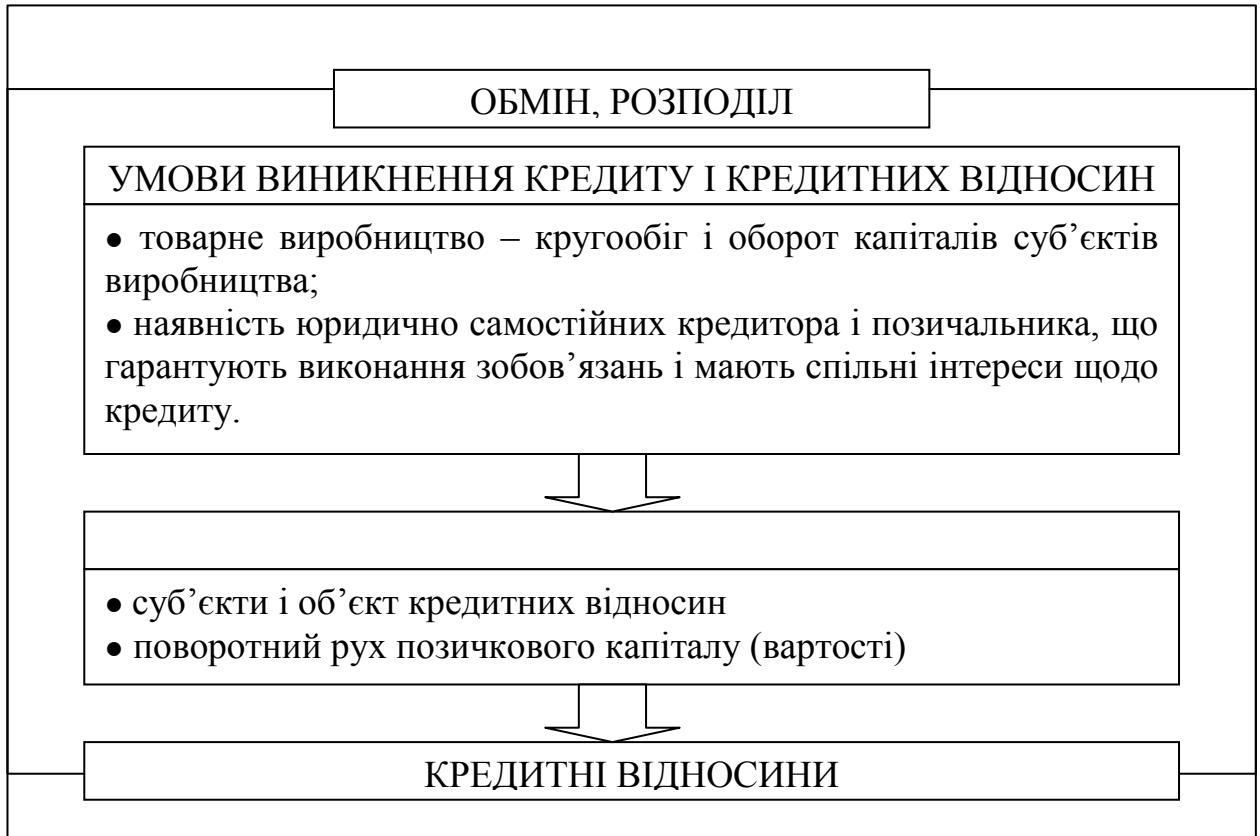

Рисунок 1.1 Сутність кредиту та умови виникнення кредитних відносин

І кредит, і кредитні відносини перебувають у тісному взаємозв'язку з товарно-грошовими відносинами та становлять підсистему виробничих відносин. Як і кредиту, необхідність кредитних відносин пов'язана з об'єктивною розбіжністю у часі руху матеріальних і грошових потоків, що виникає у процесі відтворення суспільного продукту [34, с. 15]. Функціонуючи у сфері обміну і розподілу (перерозподілу), кредит водночас впливає на сферу виробництва й споживання. Межі такого впливу, і одночасно межі безпосереднього поширення кредитних відносин, залежать від конкретних форм кредиту.

Специфічний прояв усіх форм кредиту характеризують його функції. В теорії кредиту ми не маємо єдності поглядів про їхню кількість та зміст. На

нашу думку, функціями кредиту можуть бути лише ті, що відображають його особливість і притаманні лише йому.

Часто в економічній літературі [35-36] зустрічаємо такі функції кредиту, як прискорення оборотності капіталу, обслуговування товарообігу, що не визначають специфіки кредиту і властиві не тільки йому, а й фінансам, прибутку, цінам та іншим вартісним категоріям. Белоглазова Г.М. взагалі пов'язує кредит з функцією розвитку банківської системи [37, с. 48], але ж, насправді, банки виконують багато інших операцій, що сприяють їхньому розвитку та відповідають функціональній сутності банку (наприклад, операції з цінними паперами).

Дотримуючись вищенаведених положень можна виділити перерозподільну функцію кредиту і функцію заміщення дійсних грошей кредитними.

Перерозподільна функція пов'язана з процесом переходу права на тимчасово вільну вартість, виробленої як у попередньому, так і в поточному періоді, від кредитора до позичальника, а потім від позичальника до кредитора. Перерозподільна функція банківського кредиту здійснюється по відношенню до валового виробництва, засобів виробництва і предметів споживання, національного доходу та ін., і ні в якому разі не по відношенню до грошей. При цьому купівельна сила накопичених грошей залишається у власників рахунків [38, с. 101].

На макроекономічному рівні кредит сприяє розподілу ресурсів у ті галузі, які найефективніше їх використовують і отримують максимальну віддачу. Відбудеться розширення пропозиції товарів і послуг з високим попитом на них, приводячи до зменшення рівня цін, пошуку нових сфер вкладання капіталу.

У порівнянні з іншими концепціями перерозподілу, кредитний перерозподіл має свої переваги, що пов'язані з великим обсягом кредитних ресурсів, поворотністю кредиту й оперативністю його надання, розширенням можливостей перерозподілу.

Створення кредитних знарядь обігу та заміщення дійсних грошей кредитними операціями виступає як функція тимчасового заміщення дійсних

грошей в економічному обороті й пов'язана з можливістю фізичних і юридичних осіб тримати кошти на банківських рахунках [39]. У той же час для грошового обігу в цілому функціонування кредитних знарядь обігу вже не носить тимчасового характеру, оскільки вони призводять до суттєвої економії суспільних витрат обігу. Це виражається у розвитку безготівкових розрахунків, запровадженні заліків взаємної заборгованості, що опосередковують відповідну вартість товарів у формі кредитних грошей як міри вартості й у формі розрахункових грошей і виключають необхідність використання дійсних грошей [40, с. 409].

В економічній літературі також вважається прийнятним розглядати функції кредиту як взаємозв'язок його елементів між собою і його взаємодії з іншими економічними категоріями та процесом відтворення в цілому. Ці функції полягають в акумуляції тимчасово вивільнених коштів; їхньому розміщенні в позики; виділенні процента; створенні кредитних знарядь обігу.

В академічній навчально-методичній літературі [41] також можна зустріти розмежування функцій кредиту на мікро - і макроекономічному рівнях. На нашу думку, якщо мова йде про вплив кредиту на макроекономічні процеси, про його взаємодію з відтворенням у цілому, то така взаємодія буде не функцією, а її проявом, тобто роллю. Як відомо, реалізація сутності і функцій кредиту в певних суспільних умовах розкриває його призначення й роль.

Важливе значення з точки зору взаємодії кредиту з економікою та його регулювання мають закони кредиту, тобто необхідні і безспірні умови збереження його сутності. Протягом всього періоду дослідження кредиту у даній галузі вітчизняна економічна наука виділяла різні його закони [42]. Ми ж будемо виходити з наступних законів: закону поворотності, рівноваги між вивільненими ресурсами і ресурсами перерозподілу, закону збереження позичкової вартості і часового її характеру [39, с. 195-197]. Їх порушення може призвести до зниження ролі кредиту в економіці, що спостерігаємо в економіках перехідного типу.

Економічна теорія містить різні підходи до визначення ролі кредиту. Його недооцінка характерна для згадуваної вище натуралістичної теорії. Згідно

з цією теорією кредит є лише формою перерозподілу існуючого в суспільстві капіталу між окремими капіталістами, в чому проявляється односторонність і помилковість цієї теорії, оскільки, досліджуючи лише його залежність від виробництва, вона не бере до уваги активного зворотного впливу кредиту на виробництво – збільшення розмірів капіталу всього суспільного виробництва.

В той же час для капіталотворчої теорії характерна переоцінка ролі кредиту, за якою банки самі створюють кредит і капітал залежно від їхньої політики. На їхню думку, безмежне розширення кредиту може забезпечити таке ж безмежне розширення виробництва. Таке твердження не зовсім справедливе, оскільки кредит, хоч і сприяє накопиченню капіталу та розширенню капіталістичного виробництва, сам він капіталу не створює.

У минулому столітті більшість авторів економічної літератури сходилися на виділенні наступних моментів щодо ролі кредиту в соціалістичній економіці: прискорення обороту грошових і матеріальних засобів та їх раціональне використання; введення нової техніки й технологій; розширення виробництва; скорочення суспільних витрат обігу; зміцнення госпрозрахунку та колгоспів; регулювання грошового обігу, створення сприятливих умов для планування готівкового обігу та ін. Кредит сприяє прискоренню темпів і розширенню масштабів соціального відтворення, інтенсифікації суспільного виробництва і підвищенню добробуту населення [33; 43 – 46].

На основі конкретизації, сходження від абстрактного до конкретного, спостережень ми можемо констатувати, що у сучасний період роль кредиту пов'язана з трансформацією грошей, капіталу і власності та капіталізацією всієї системи економічних відносин, що сприяє зростанню ефективності економіки й прогресу в соціальній сфері.

У трансформаційній економіці, з переходом від планового розподілу кредитних ресурсів державою до мобілізації їх у банківській сфері й ефективного перерозподілу, стимулювання довгострокового економічного зростання є одним із важливих економічних завдань структурної політики. Це неможливо без кредиту, який сполучає потоки заощаджень, кредитів й інвестицій в економіці, спрямовуючи їх на зростання господарської активності.

Таким чином здійснюється забезпечення реального сектора економіки необхідними кредитними ресурсами, що зосереджуються в найбільш пріоритетних сферах економічної діяльності, сприяючи згортанню неперспективних підприємств.

За допомогою кредиту забезпечується безперервний кругообіг ресурсів, прискорення обороту грошей і матеріальних цінностей, а отже, процесів виробництва й реалізації продукції, в цілому процесу відтворення. Важливо, що в період становлення підприємств ринкового типу, діяльність яких базується на капіталі як самостійно зростаючої вартості й отриманні прибутку, в умовах розбігу в часі поставок ресурсів і реалізації продукції виникає необхідність зміни структури оборотного капіталу, підвищення в них частки високоліквідних платіжних засобів, що здійснене в разі нормального функціонування кредиту й розвитку його форм.

Посередництво кредиту в переливі ресурсів відбувається не тільки між підприємствами, а й галузями, регіонами і навіть країнами, що сприяє вирівнюванню норми прибутку до середньої норми, "... на чому спочиває все капіталістичне виробництво" [6, с. 478], а також вирівнюванню рівнів економічного розвитку між територіями та державами.

З огляду на можливість кредиту вдало організовувати виробничий процес, можна говорити про подвійну роль кредиту не тільки у розвитку виробництва, а й розширенні масштабів економічної діяльності й споживання. Він є джерелом нової купівельної спроможності та прискорення отримання споживчих товарів, послуг і житла, що розширює попит на ринку і сприяє зростанню життєвого рівня населення.

Роль кредиту в ході структурних перебудов важлива і для здійснення приватизаційних процесів на шляху створення умов для розвитку в країні різних форм власності. Значною мірою це проявляється у забезпеченні потрібними коштами процесу перетворення державних підприємств на приватних власників, створення акціонерної форми власності на принципах економічної ефективності та інвестиційного потенціалу, розвитку малих і середніх підприємств.

Активно залучаючи заощадження населення у грошовий і товарний обороти, кредит здійснює управління процесом концентрації та централізації капіталу. Він надає можливість здійснювати капітальні вкладення, відновлювати й збільшувати основні фонди (тобто здійснювати капіталізацію вільних грошових коштів, а, отже, всієї системи грошових відносин), розширювати виробництво за рахунок ефективного управління інвестиційною діяльністю, придбавати нову техніку й технології. Це відбувається шляхом надання довгострокових кредитів – основи інвестицій і науково-технічного прогресу.

Завдяки поворотності й платності кредиту здійснюється відшкодування виробничих витрат отриманими доходами, підтримка режиму економії та ресурсозбереження.

Значна роль кредиту у сфері грошового обігу. В умовах функціонування повноцінних грошей роль кредиту у сфері готівкового обігу була менш значна, ніж при функціонуванні нерозмінних на золото грошових знаків. В останньому випадку їхнє зростання в грошовому обороті у формі додаткової емісії грошей відбувається у зв'язку із здійсненням кредитних операцій. Цим забезпечується регулювання готівки й заповнення безготівкового грошового обороту платіжними засобами та виконання платіжно-розрахункових процесів, чим полегшуються розрахунки між суб'єктами господарської діяльності, забезпечується економія витрат обігу.

Методами кредитної експансії чи кредитної рестрикції кредит регулює кількість грошей в обігу – збільшуючи або зменшуючи їх. Завдяки першому варіанту відбувається стимулювання виробництва. Тому можна сказати, що кредит – це важлива форма розширення пропозиції грошей в економіці. Економічно виправдано, коли потреба обороту в грошових коштах відповідає вартості маси товарів, що надходять в обіг.

Таким чином кредит використовується як один із інструментів макроекономічного регулювання господарства. Важливе місце у цьому процесі належить економічній політиці, яка проводиться державою на тому чи іншому етапі реформування й роль якої вища, ніж у сформованому ринковому

господарстві.

Ще більш важлива роль кредиту в умовах інфляції, коли регулювання грошової маси в обігу за допомогою кредиту, має зростаюче значення для підтримки стабільності й купівельної спроможності грошової одиниці.

Кредит відкриває також шлях входження держави до світової економічної системи, без чого неможлива структурна перебудова й стабілізація економіки й нашої країни: придбання новітніх технологій і техніки, вихід країни зі своїми товарами на міжнародний ринок, закріплення позицій експортних фірм на міжнародній арені. Стабілізація торгівельного балансу, стійкість національної валюти, розширення економічного і політичного впливу держави, інтеграція у світову фінансову систему на рівноправній основі – все це також пов'язане з розвитком кредиту.

Таким чином, аналіз підходів до визначення кредиту, його функцій і ролі дозволяє визначити його як необхідну форму функціонування суспільного виробництва, яка суттєво впливає на всі його складові. Зі зміною економічних умов у країні відбувається і зміна ролі кредиту, сфери його застосування та видів кредитних відносин. Змінюється сама система управління кредитом і методів кредитування, відбувається їх удосконалення.

Будучи об'єктивною основою формування кредитної політики, кредит одночасно визначає її, що вимагає активного зворотного впливу кредитної політики на реалізацію кредиту. Тому в широкому розумінні кредитна політика представлена як система заходів та дій, які спрямовані на грошово-кредитне забезпечення та регулювання кредитних відносин з метою економічного зростання та прибуткової діяльності фінансового посередництва [47, с. 14]. Одночасно в наукових економічних джерелах, переважно з фінансів і кредиту, банківської справи, кредитну політику визначають як стратегію й тактику банку з акумуляції тимчасово вільних коштів та їх спрямування на кредитування клієнтів банку [48 – 49].

Стратегія, як мистецтво планування керівництва, заснованого на вірних прогнозах, включає розробку цілей, найголовніших напрямків, пріоритетів і принципів кредитної діяльності банку. Тактика кредитної політики – це форма

реалізації її стратегії: інструментарій з реалізації цілей, правила виконання кредитних угод, порядок організації процесу кредитування.

Головна мета кредитної політики банку – забезпечити йому дохідність, рентабельність, ліквідність, мінімізацію ризиків, оптимізувати портфелі та напрямки діяльності, сприяти реалізації ролі кредиту. На макроекономічному рівні кредитна політика має забезпечити на основі розподілу і перерозподілу вартості на засадах повернення та платності зростання пріоритетних галузей та всієї економіки, досягнення фінансової стабільності шляхом регулювання грошової маси й меж кредиту.

Тактичні цілі кредитної політики банку передбачають нарощування власного капіталу, розширення кола надійних клієнтів, збільшення активів, і головне – доходності кредитних операцій. Виконання цього на практиці означає, що кредитна політика сформована правильно і виконує свою роль. Тому для цього банку необхідно враховувати цілу низку суб'єктивних факторів (рис. 1.2).

Слід забезпечити банку його конкурентоздатність, яка визначається достатністю капіталу та його кредитним потенціалом. Як сказав І. Фішер: "Неспроможності банку й недостатності його готівки треба однаково уникнути. Неспроможність є таке положення, що загрожує банку, коли позики занадто розвинуті, а капітали недостатні" [50, с. 59].

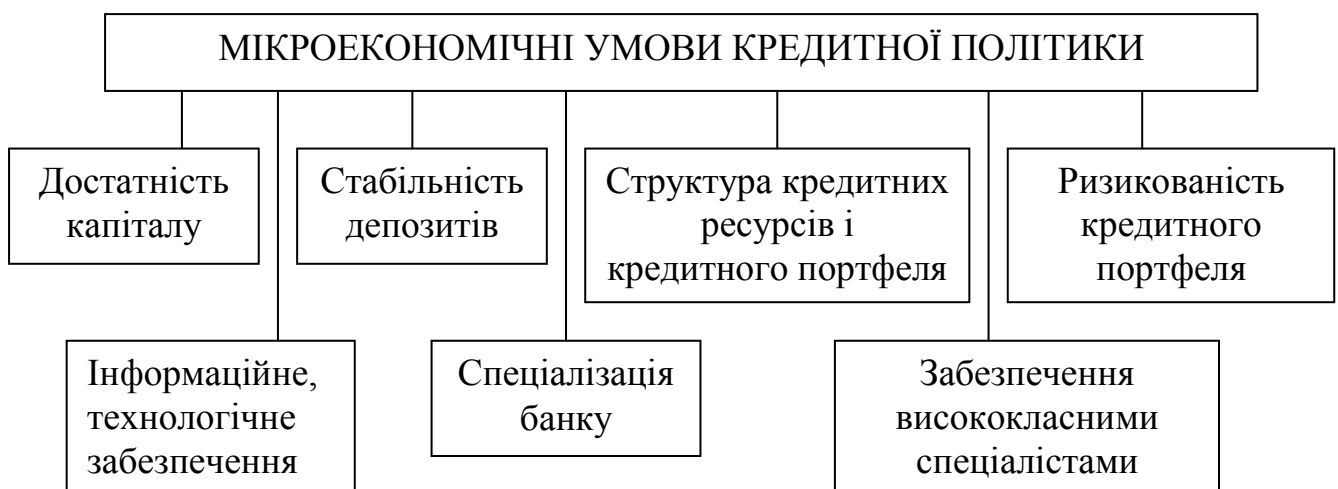

Рисунок 1.2 Внутрішні фактори формування кредитної політики комерційного банку

Кредитні операції банку повинні також обов'язково забезпечувати фінансову стійкість банку, яка визначається постійним перевищенням його доходів над витратами й пов'язана з послідовним зростанням норми прибутку на капітал та з одночасним виконанням норм центрального банку щодо забезпечення надійності та ліквідності. Дохідність є одним із найважливіших аспектів організації кредитних відносин, визначає їх ефективність і можливість безперервного відтворення. Забезпечення прибуткової діяльності банку з кредитних операцій залежить більшою мірою від його процентної політики, і не повинно вступати у протиріччя з ліквідністю й надійністю банківської установи.

Ліквідність, як ми знаємо, передбачає здатність банку забезпечувати своєчасне виконання його зобов'язань, що визначається відповідністю між строками і сумами погашення активів, а також строками і сумами інших джерел і напрямків використання коштів [51]. Ліквідність лежить в основі розробки банківської політики в галузі кредитування, оскільки від неї залежить своєчасне виконання зобов'язань перед кредиторами банку і можливість здійснення кредитних операцій. Надійність банку слід розуміти як вміння банку ефективно з поверненням розподілити свої активи, – це його технологічно-організаційний потенціал.

В економічній науці існує чотири теорії управління ліквідністю банку, в яких представлені різні шляхи її досягнення. Теорія комерційних позичок віддає перевагу короткостроковим кредитам; теорія переміщення пропонує продавати активи іншим кредиторам за готівку; теорія очікуваного доходу вважає за необхідне варіювання видів і строків кредитів, в основі чого лежить передбачуваність результатів; і, нарешті, теорія управління пасивами передбачає забезпечення ліквідності банку шляхом активного пошуку запозичених коштів [52]. У діяльності сучасних банків ці заходи активно поєднуються.

Отже, на рівні банку фінансова стійкість залежить від його політики, концепції розвитку – обсягу активів, розміру капіталу, депозитної бази, співвідношення між власним капіталом та іншими статтями балансу з

врахуванням проблеми "прибуток-ризик", сфери, напрямків, характеру діяльності та ін. Останні залежать від суб'єктів кредитної політики, форм, ціни і строків кредиту, типу ринку, галузевої спрямованості й методів кредитування, ризикованості і забезпеченості кредитування і т.п.

Сучасні акціонерні банки самостійно формують кредитні ресурси і здійснюють кредитування господарських органів у межах наявних у кожного банку ресурсів. Однак, не всі економісти погоджуються з цим положенням, зазначаючи, що обсяг залучених банком ресурсів аж ніяк не впливає на обсяг кредитування. Розміри кредитування визначає величина кредитних ресурсів, яка формується банком на час здійснення кредитної операції, а не раніше. На нашу думку, як довгострокові, так і короткострокові кредити вимагають збалансованості ресурсів за розмірами, строками та відповідними якісними й кількісними показниками кредитного портфеля.

Погіршення кредитного портфеля банків, наявність значної долі сумнівних та безнадійних кредитів, висока ризикованість кредитних операцій через нестійкий фінансовий стан боржників, скорочення ресурсної бази комерційних банків через зменшення залучених коштів на вклади та депозити призводить до неправильного вибору пріоритетів кредитної політики та неефективності останньої.

Важливим у формуванні кредитної політики банку є врахування різного роду ризиків (див. рис. 1.2), які визначаються ступенем якості та достовірності аналізу кредитоспроможності позичальника як передумови вчасного погашення заборгованості за наданими кредитами, забезпеченості кредиту, надійності і якості застави, можливості її реалізації, капіталізації банку й т.п.

Наше дослідження передбачає розуміння кредитної політики як однієї зі сторін широкого спектру політики, яку проводять банки у своїй діяльності. Кредитна політика виступає складовою частиною банківської політики, яка охоплює, крім кредитної, депозитну, валютну, процентну та інші, що виражають основні функції комерційних банків. Кредитна політика тісно переплітається з депозитною, процентною та іншою політикою банку і її предметом є лише та частина кредитних відносин, яка пов'язана з

формулюванням вимог щодо обсягу та рівня використання кредитних ресурсів, а також безпосередньо з процесом кредитування.

Тому значущим елементом формування кредитної політики банку є стабільність його депозитів і розвиток різносторонніх депозитних операцій, що формують більшу частину ресурсів. Проблеми зміцнення депозитної бази банків багатосторонні й передусім залежать від депозитної політики самого банку як його стратегії і тактики по залученню коштів вкладників та інших кредиторів і визначення найбільш ефективної їх комбінації.

У процесі розробки кредитної політики банку варто враховувати принципи кредитування, що відображають сутність і функції кредиту та визначають сам процес кредитування: виявлення й аналіз обсягу, мети і терміну надання позичкових коштів, порядок їх видачі й погашення; контроль за дотриманням умов кредитування.

Перехід економіки до ринкових відносин зумовив зміну місця й ролі кредиту в економіці, а тому і принципів кредитування, характерних для цього періоду: терміновість повернення кредиту; диференційованість кредитування; забезпеченість; платність. Вони відповідають таким умовам кредитування, як договірний характер кредитних відносин, надання кредитів у межах наявних кредитних ресурсів, дотримання кредитної дисципліни банком і позичальником та визначених пріоритетів кредитної політики.

Значний вплив на кредитну політику здійснює цінова політика банку, або процентна [53]. Процент, як відомо, є ціною кредиту. В сучасних умовах до організації процентної політики банки підходять диференційовано. Процент може різнитися залежно від терміну кредитування, величини коштів, за підтримки уряду можлива диференціація за сферами економіки, галузевою ознакою та ін. При цьому процент за кредит не може бути вищим рівня середньогалузевої рентабельності виробництва (верхньої межі) та нижчим за дохідність банку, зважену на норму затрат банківської системи з мобілізації й розміщення кредитних ресурсів, нормативу обов'язкового резервування і централізованих фондів розвитку комерційного банку. На рівні банку процентна ставка визначається структурою його кредитних ресурсів –

співвідношенням залучених і власних коштів – з урахуванням попиту і пропозиції на ринку кредитів та інших зовнішніх факторів, витратами, пов'язаних із залученням кредитних ресурсів та організацією видачі позичок.

Доповнює систему суб'єктивної складової формування кредитної політики ступінь спеціалізації банку (див. рис. 1.2), спектр виконуваних операцій і послуг; забезпечення високоякісними спеціалістами, їх професійна підготовленість, кваліфікація та досвід персоналу банку і практика його управління, теорія та інструментарій управління економічним ризиком; інформаційне, технологічне забезпечення та спадкоємство пропонованих операцій та послуг.

Таким чином, на банк як комерційну установу покладається досить серйозне завдання урівноваження суб'єктивних інтересів сторін кредитних відносин та правил і вимог організації його кредитної роботи, з чого випливають функції кредитної політики банку. Аналіз питання функцій кредитної політики, як загальних для всієї банківської політики, так і специфічних, дозволить глибше зрозуміти сутність кредитної політики.

Як і від будь-яких інших прибуткових операцій, так і від операцій з кредитом, банк за мету має отримання прибутку. Тим самим відбувається ефективне накопичення кредитних ресурсів, та їх раціональне розміщення, у процесі чого здійснюється банківський контроль, забезпечення стабільності і надійності банку, його рентабельності й ліквідності, адекватності його діяльності потребам клієнтів. Реалізація кредитної політики і правильна її організація має стимулювати позичальника в скорішому поверненні залучених коштів і ефективному їх використанні. Кредитна політика тісно пов'язана з функцією стимулювання депозитної політики, що повинна сприяти акумуляції вивільнених коштів на банківських рахунках, а кредитна політика – передбачити їх раціональне використання. Щодо функцій, характерних лише для кредитної політики, то тут слід сказати про функцію розвитку кредитного процесу та підвищення його ефективності (додаток Б).

Основою визначення сутності, способів формування й здійснення кредитної політики є її принципи. Це основні правила, вихідні положення для її

розробки й реалізації. Вони лежать в основі кредитного процесу і тим самим визначають ступінь ефективності роботи банку з точки зору його ліквідності й доходності.

Розрізняють загальні принципи (єдині для державної кредитної політики) і специфічні – на рівні окремого банку. Вивчення матеріалу з цього питання [54] й одержані результати досліджень у цьому напрямку дозволяють виділити наступні загальні принципи кредитної політики (додаток В):

Наукова обґрунтованість передбачає врахування об'єктивних і суб'єктивних факторів формування кредитної політики, забезпечення зв'язку кредитної політики банку із загальною стратегією його економічного розвитку та інтересів суб'єктів кредитних відносин, узгодження з іншими елементами політики (дохідність, рентабельність, ліквідність, ефективне розміщення залучених ресурсів, забезпечення стабільного росту прибутку, враховуючи ступінь ризику).

Врахування у процесі розробки кредитної політики стану економіки країни та її розвитку в передбачуваному періоді.

Дотримання правових норм державного регулювання кредитної діяльності банку у формі відповідних законодавчих актів, нормативних документів центрального банку тощо.

Врахування внутрішнього ресурсного потенціалу банківської установи й можливостей її розвитку, що, в першу чергу, визначається розміром власних коштів, рівнем розвитку матеріально-технічної бази та інноваційних технологій, кваліфікацією кредитних менеджерів, організаційною структурою управління.

Щоб розробити оптимальну кредитну політику, необхідно також визначити пріоритетні напрями роботи з урахуванням стану ринку банківських операцій і послуг, рівня конкуренції. Слід здійснити сегментацію напрямків кредитної політики по основних формах і видах кредитної діяльності банку.

Забезпечення гнучкості кредитної політики при її розробці полягає у передбаченні можливого діапазону моделей прийняття відповідних управлінських рішень, застосування нових кредитних інструментів,

інноваційних технологій здійснення кредитного процесу, які б дозволяли враховувати можливі зміни зовнішніх та внутрішніх умов кредитної діяльності.

Для максимізації прибутку від кредитних операцій банк повинен застосовувати системний підхід, тобто використовувати всі елементи банківської політики у єдності й взаємозв'язку, особливо його депозитної і процентної політики. Це передбачає одночасне врахування всіх питань, пов'язаних із сферою спрямування кредитних коштів, видом, строками і забезпеченням, сплатою процентів, конкурентоспроможністю клієнта-позичальника, величиною і якістю кредитного портфеля, виконанням економічних нормативів, способом кредитування.

Забезпечення високої ефективності кредитної політики, що передбачає досягнення банком високого рівня прибутку за кредитними операціями, забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки й надійності цієї діяльності. Тут повинні гармонійно поєднатися розмір позичкового проценту, доступність кредиту для економічних суб'єктів, рівень кредитного ризику, термін надання позики, різні форми і види кредитів тощо. З цього випливають специфічні принципи кредитної політики: дохідність, прибутковість, безпечність, надійність, висока якість і комплексне обслуговування клієнтів, дотримання моральних цінностей (чесність, порядність та ін.).

Таким чином, говорячи про кредитну політику, ми маємо на увазі складову банківської політики з визначення цілей, принципів, пріоритетів кредитної діяльності банку та певного механізму їх досягнення. Вона визначається не лише стратегією і тактикою кредитної діяльності, а й обумовлюється багатьма зовнішніми для неї умовами, вміле поєднанням яких свідчить про адекватність такої політики.

Література

1. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Ред. рада: Гаврилишин Б.Д. (голова) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”; Тернопіль: Акад. нар. господарства. – 2000. – Т. 1 – 863с.
2. Завадський Й.С. Економічний словник / Й.С. Завадський, Т.В. Осовська, О.О. Юшкевич. – К., 2006. – 355с.
3. Міщенко В.І. Центральні банки: організаційно-правові засади / В.І. Міщенко, В.Л.Кротюк. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. - 372 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Наука, 1993.

– 570 с.

5. Сей Ж.Б. Трактат по политической экономии. Бастиа Ф. Экономические софизмы. Экономические гармонии. – М.: Дело, 2000. – 230 с.
6. Эйдельмант А.Б. Буржуазные теории денег, кредита и финансов в период общего кризиса капитализма. – М.: Госфиниздат, 1958. – 263 с.
7. Рикардо Д. Начала политической экономии и податного обложения. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.
8. Фишер И. Покупательная сила денег / Сост., вст. ст. М.К. Бункина, А.М. Семенова. – М.: Дело, 2001. – 320 с.
9. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: В 30 т. – 2-е. изд. – М.: Госполитиздат, 1960. – Т. 23. – 907 с.
10. Реуэль А.Л. Адам Смит: Учебное пособие. – М., 1957. – 45 с.
11. Реуэль А.Л. Давид Рикардо: Учебное пособие. – М., 1957. – 55 с.
12. Економіка України: ключові проблеми і перспективи / В. М. Геєць // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2016. - Вип. 23(3). - С. 164-176.
13. Дзюблук О.В. Управління ліквідністю банківської системи: монографія / О.В.Дзюблук, В.Я.Рудан. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 290с.
14. Цага В.Ф. Современные буржуазные теории денег и кредита / Под ред. А.М. Алексеева. – М.: Госфиниздат, 1955. – 116 с.
15. Шумпетер Й. Теория экономического развития: (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Пер. с нем. В.С. Автономова; Общ. ред. акад. А.Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
16. Маршалл А. Принципы экономической науки: Пер с англ. – М.: Прогресс, 1993. – Т.1. – 416 с.; Т.2. – 312 с.
17. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... / Общ. ред. и вст. ст. М.К. Бункин; пер. с англ. Л.С. Микша, А.М. Семенов. – М.: Дело, 1999. – 160 с.
18. Общая теория денег и кредита: Учебник для вузов / Под ред. Е.Ф. Жукова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1999. – 359 с.
19. Михалевский Ф.И. История денег и кредита. Хрестоматия. – М., Коммунистический университет им. Я.М. Свердлова, 1925. – 298 с.
20. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М.І. Савлука. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
21. Общая теория денег и кредита: Учебник для вузов / Под ред. Е.Ф. Жукова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1999. – 359 с.
22. Финансово-кредитный словарь: В 3 т. / Гл. ред. В.Ф. Гарбузов. – М.: Финансы и статистика. – Т. 2. – 1986. – 511 с.
23. Данкварт. Гражданское право и общественная экономия: Этюды Данкварта; Пер. Цитовича. – СПб.: Изд. Зеленского и Любарского. Тип. Головачева, 1866. – 217 с.
24. Кауфман И.И. Кредит, банки и денежное обращение. – СПб.: Ландау, 1873. – 928с.
25. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 464 с.
26. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ.; Гол. ред. Д.В. Пірс. – К.: "АртЕК", 2000. – 640 с.
27. Сліпушко О. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. – К.: Криниця, 1999. – 504 с.
28. Капустин М. Чтения о политической экономии и финансах. – Ярославль: Тип. Губ. Правл., 1879. – 380 с.
29. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 496 с.
30. Лексис В. Кредит и банки / Пер с нем. Р. и Ф. Михайлевских. – М.: Перспектива, 1994. – 118 с.
31. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Ред. рада: Гаврилишин Б.Д. (голова) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія"; Тернопіль: Академія народного господарства. – 2001. – Т. 2 – 848 с.

32. Туган-Барановский М.И. Основы политической экономии / Г.Н. Сорвина (предисл., сост., ред.). – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 1998. – 663 с.
33. Выгодский С.Л. Основы теории кредита. Лекция I: Кредит в капиталистическом хозяйстве. – М., 1929. – 16 с.
34. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: Навчальний посібник. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 215 с.
35. Финансы. Денежное обращение. Кредит./ Под ред. Л.А. Дробозиной. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 477 с.
36. Экономика: Учебник / Под ред. А.С. Булатова. – 3-е изд. – М.: Юристъ, 2001. 894с.
37. Денежное обращение и банки: Учебное пособие для вузов / Под ред. Г.Н. Белоглазовой, Г.В. Толоконцевой. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 272 с.
38. Экономическая теория на пороге 21 века. – М.: Юристъ, 1998. – 768 с.
39. Данкварт. Гражданское право и общественная экономия: Этюды Данкварта; Пер. Цитовича. – СПб.: Изд. Зеленского и Любарского. Тип. Головачева, 1866. – 217 с.
40. Амоша А.И., Иванов Е.Т. Каноны рынка и законы экономики. – Кн. 3: Процесс обращения. – Донецк, 2000. – 503 с.
41. Гальчинський А.С. Теорія грошей: Навчально-методичний посібник. – 2-ге вид. – К.: Основи, 1998. – 413 с.
42. Коробов Ю.И. Законы и закономерности кредитных отношений (историко-библиографический обзор) // Деньги и кредит. – 1990. – №9. – С. 73-75.
43. Александров А.М. Финансы и кредит СССР. – М.: Госфиниздат, 1948. – 319 с.
44. Деньги и кредит в социалистическом обществе / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика. – 1990. – 262 с.
45. Кравцова Г.И. Кредит и банки при социализме. – Минск: БГИНХ. – 1976. – 66 с.
46. Шварц Г.А. Денежное обращение и кредит СССР. – 2-е доп. изд. – М.: Финансы, 1970. – 424 с.
47. Хайек Ф.А. Частные деньги. – Тверь: Ин-т нац. модели экономики, 1996. – 229 с.
48. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового формування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 511 с.
49. Кредитний ризик комерційного банку: Навчальний посібник / За ред. В.В. Вітлінського. – К.: Товариство "Знання", КОО, 2000. – 251 с.
50. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли / Пер. с англ., общ. ред. и вст. ст. акад. А.М. Румянцева и др. – М.: Прогресс, 1968. – 600 с.
51. Литвинюк М.В. Ліквідність банків та банківської системи як показник ефективності діяльності банку та її вплив на прибутковість комерційного банку / М.В. Литвинюк, В.І. Демиденко // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. 10. – С. 631-636.
52. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э. Коммерческие банки / Общ. ред. (пер.) и вст. ст. В.М. Усоскина. – М.: Прогресс, 1983. – 501 с.
53. Соляр В.В. Стратегічні основи формування цінової стабільності та конкурентного середовища: концептуальний підхід / В.І. Ганін, В.В.Соляр // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. Одеса: 2016. Випуск 15. С.40-43.
54. Валентієва О.В. Кредитна політика як інструмент управління кредитним ризиком / О.В.Валентієва, В.Г.Гноєвий // Економіка і регіон. – 2012. - №. 4(35). – С.27-30.

1.3. Макроекономічна система факторів формування кредитної політики банку

Важливою умовою успішної діяльності банку є обов'язкове врахування у процесі розробки кредитної стратегії всіх обставин макроекономічного середовища. Сьогодні існує нагальна необхідність у створенні системи таких умов організації кредитної політики банку, яка б відповідала потребі суспільства у розвинутій економіці, шлях до якої ми прокладаємо через відродження реального сектора і задовольняюче його потреби кредитування. Виходячи з актуальності теми дослідження і важливої ролі ФКП в успішності ринкових перетворень, проблема повинна розглядатись не тільки з позицій покращення організаційної, технологічної сторони процесу розробки кредитної політики, а й зі сторони її впливу на економіку: реалізації ролі кредиту, забезпечення ліквідності й рентабельності банківської системи.

Застосування системного підходу до розкриття сутності макроекономічних умов ФКП, як і будь-якого економічного явища, полягає у визначенні їх кількісних і якісних характеристик, змісту і форм прояву, структури, властивостей з метою виявлення сильних і слабких сторін системи, можливостей і загроз у формуванні кредитної стратегії і тактики банку, реалізації функцій і ролі його кредитної політики.

В сучасній економічній літературі виділяється той чи інший пріоритетний набір зовнішніх факторів кредитної діяльності й ФКП. Наприклад, Н.А. Антіпова [1], О.О. Любар [2] не обмежуються лише економічною сферою впливу, а зазначають такий важливий, на наш погляд, чинник, як політична ситуація в країні. Інші чинники лежать у межах загального стану економіки та державного регулювання, попиту і пропозиції кредитів, які представлені величиною доходів і цінністю майна приватного позичальника з боку попиту на кредит; дисконтною політикою і політикою обов'язкових резервних вимог – зі сторони пропозиції [3 - 6]. Останній підхід, на нашу думку, відображає лише один із цілої групи макроекономічних факторів ФКП – кон'юнктуру кредитного ринку, який, у свою чергу, залежний

від умов іншого рівня: доходів і настроїв населення, внутрішньої і зовнішньої заборгованості держави, відносної доходності кредитних операцій для комерційних банків тощо. У подальшому ми розглядатимемо лише ті з них, що тісно пов'язані з макроекономічними умовами, або можуть продукувати їх.

Серед факторів макроекономічної ситуації, що обумовлюють організацію кредитної політики можна виділити чинники прямої і опосередкованої дії; за джерелом впливу – економічні, соціальні, політичні, правові, культурні та ін.; об'єктивні і суб'єктивні; динамічні і статичні; аргументи (незалежні) і функції (залежні); відносно об'єкту впливу – фактори визначення стратегії і тактики, реалізації функцій і ролі кредитної політики.

Так, до факторів прямого впливу на ФКП можна віднести:

зовнішні для банку обставини, пов'язані з вкладниками, від яких значною мірою залежить його ресурсний потенціал;

умови зі сторони позичальників, як платоспроможних і відповідальних суб'єктів кредитних відносин;

законодавче і кредитне регулювання, здійснення нагляду й контролю за діяльністю банків з боку центрального банку, а також вплив вищестоящих структурних одиниць банківської установи та інших державних органів;

структурна організація банківської системи й стан кредитного ринку: наявність конкуренції в банківській системі й розвиток банківської інфраструктури; рівень цін на банківські продукти та послуги; місце знаходження банку (кредитна привабливість регіону, окремих галузей економіки); форми кредитних відносин; попит і пропозиція на ринку кредитів.

До чинників опосередкованої дії належать:

політична ситуація, що характеризується специфікою формування і розмежування різних гілок влади, рівнем політичної культури, ступенем децентралізації влади, ставленням населення до політичних діячів і компетентністю останніх.

Наявність політичної нестабільності чи ризиків, ставлення держави до банківської діяльності та участь банків у політичному житті країни, принципи

регулювання банківської сфери – обставини, що не можуть бути не враховані у процесі планування роботи банку в галузі кредитування;

законодавче забезпечення ефективної ринкової діяльності, узгодженість законів різних рівнів та з індивідуальними інтересами, дієвість і передбачуваність правових норм;

економічні умови (загальний стан економіки країни), що передбачають: циклічність функціонування економіки, рівень розвитку і регулювання конкуренції;

специфіка діяльності підприємств різних форм власності, ступінь їх повного госпрозрахунку, розвиненість інститутів ринкової інфраструктури;

темпи зростання валового внутрішнього продукту, динаміка, рівень розвитку виробництва й обігу, сезонність виробничого процесу, конкурентність продукції на внутрішньому й зовнішніх ринках;

структура економіки та співвідношення її секторів, їх відповідність попиту населення і ресурсним можливостям, необхідність і реалії структурних змін;

система ціноутворення й рівень цін, інфляційні процеси та інфляційні очікування суб'єктів кредитного ринку;

рівень реальних доходів населення, необхідність і можливість користування банківськими кредитами;

розвиненість зовнішніх економічних зв'язків: міжнародна конкурентоспроможність виробництва (стан торгового балансу, зовнішньої заборгованості, експортно-імпортна залежність); місце національної банківської системи на міжнародному кредитному ринку;

особливості функціонування й розвитку фінансового ринку:

стабільність національної грошової одиниці;

ступінь незалежності центрального банку і його функціональні можливості;

регулювання міжбанківських відносин;

стан страхової справи;

стан ринку капіталів: джерела капіталовкладень (особисті заощадження, доходи підприємницької сфери, уряду, іноземні інвестиції чи допомога), доступність до ринку капіталів, фінансовий стан суб'єктів господарювання, темпи розвитку капітальних вкладень підприємств, пріоритети капітальних вкладень;

проведення фіскальної політики державою й економічні стимули;

соціокультурні фактори: життєві установки і цінності, традиції; відношення людей до праці, можливість творчої реалізації особистості й забезпечення матеріальних і духовних потреб; відповідність між системою освіти і потребою в сучасних професіях, зв'язок між можливістю і бажанням навчатися, теорією і практикою, ступінь розвитку системи професійної підготовки банківських працівників і т. ін.; соціальна політика, допомоги і пільги, дотримання принципу соціальної справедливості в економічній політиці держави;

наявність природних та людських ресурсів. Останній показник характеризує чисельність, темпи зростання населення, віковий розподіл, рівень зайнятості загальний і за сферами;

панівна в суспільстві техніка й технологія, можливість придбання і впровадження науково-технологічних розробок у виробництво і їх використання. З цими чинниками тісно пов'язаний фактор доступності інформації, який, особливо в сучасних умовах, визначає ступінь ефективності розробленої кредитної політики.

За класифікацією І.Г. Бритченко [7, с. 104-106], банківська інформація це інформація, отримана від: клієнтів банку (офіційна, перспективна й суб'єктивна інформація про підприємство); офіційних статистичних органів і організацій; органів державної влади – нормативна інформація, дані про стан державного бюджету, державної підтримки окремих секторів економіки і підприємств, інформація про стан податкової політики, політики доходів; бірж і аукціонів. Необхідна інформація для банку – це засоби масової інформації; дані спеціальних наукових досліджень і спостережень, у тому числі соціальних опитувань; інформація про перспективи розвитку національної банківської

системи, про практику роботи з конкретними клієнтами, щодо зовнішніх і внутрішніх ринків, крупних фірм, монополістичних об'єднань тощо.

Невизначеність, обмеженість інформації щодо макроекономічних умов у процесі формування кредитної політики, низький рівень її точності й достовірності ускладнює роботу банку. Тому в ринково розвинених країнах, наприклад у США, на законодавчому рівні обґрунтовані основні положення, що забезпечують доступ об'єктивної інформації про умови здійснення процесу кредитування, як для кредиторів, так і для позичальників. Це закони про достовірну інформацію, про надання інформації щодо закладних, про правила погашення кредиту інші [8, с. 116-118].

Макроекономічні умови організації кредитної політики мають також суб'єктивний чи об'єктивний характер. Ступінь суб'єктивності визначається роллю в них людини. Так прийняття законодавчих документів чи-то на рівні держави, чи-то на рівні центрального банку, перелічені політичні, соціальні, культурні, демографічні чинники становлять суб'єктивний елемент макроекономічних факторів. До об'єктивних чинників слід віднести показники розвитку економіки країни.

Такому доволі великому набору факторів організаційної діяльності банку в сфері кредитування притаманна певна варіативність і складність. Вони мають динамічну характеристику, властивість змінюватися, що в період ринкової трансформації ще більш підсилюється.

Макроекономічні чинники ФКП можна характеризувати як ті, що впливають на кількісні, або якісні показники кредиту. До кількісних параметрів можна віднести фактори визначення суми, строку кредиту, зважених на ризики, утворення витрат у зв'язку з інфляцією, формуванням ресурсів, аналізом, оформленням і контролем за процесом кредитування, доходності кредитних операцій і ліквідності банку. Якісні показники лежать у площині характеру наданого забезпечення, цільового спрямування кредиту, репутації та надійності позичальника.

Не дивлячись на відносну відособленість кожного фактора, в реальній дійсності всі фактори тісно переплетені і взаємопов'язані. І тільки теоретично

можна їх представити відокремлено один від одного. Взаємозумовленість, залежність факторів розробки кредитної політики полягає у відношенні одного явища або процесу до інших як наслідку до причини з такою силою, з якою зміни в одному з факторів впливають на інші. Кожна із взаємодіючих сторін є причиною іншої і одночасно наслідком впливу протилежної сторони. Крім того, єдність причини та наслідку може бути причиною змін інших економічних явищ чи процесів [9, с. 115].

Як відображено на рис. 1.3, законодавча сфера покликана регулювати безпосередньо економічні відносини, або опосередковано, визначаючи умови і правила здійснення грошово-кредитної, бюджетної, податкової та іншої політики. Від ступеня розвитку виробничої сфери залежить специфіка організації ринкової інфраструктури, зокрема, інститутів банківської системи. Стан економіки зумовлює відповідну політичну ситуацію в країні, впливає на соціальні показники, й знову стає об'єктом їхнього зворотного впливу. Зв'язок виявляється не тільки між вказаними процесами, а й всередині них, наприклад, між виробничими та фінансовими показниками розвитку економіки.

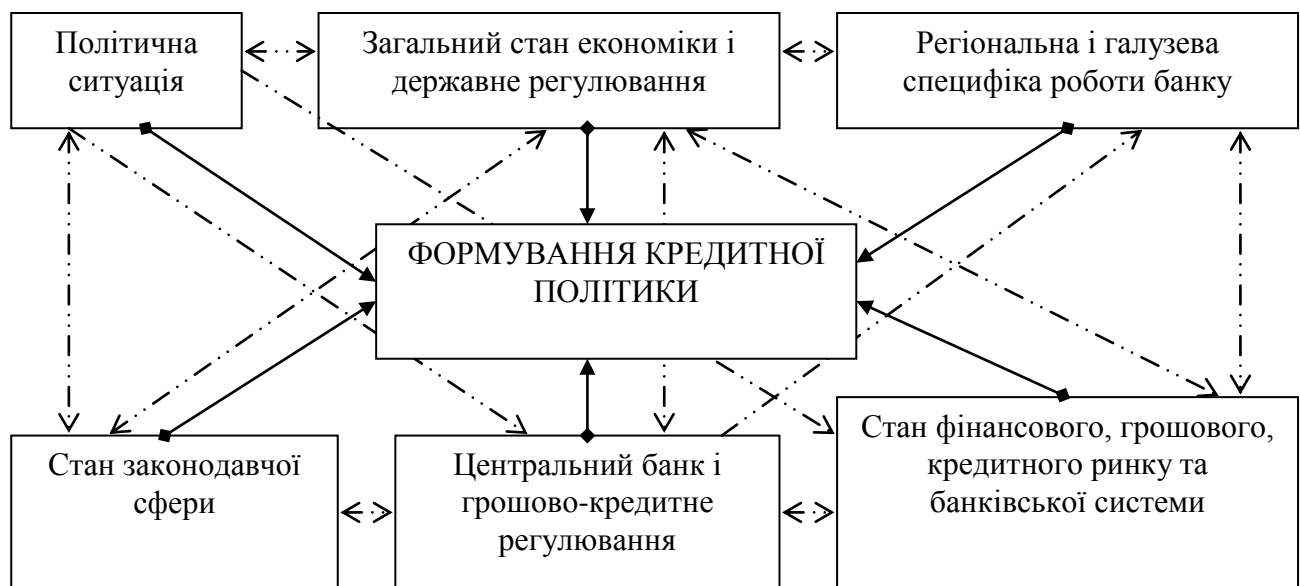

Рисунок 1.3 Взаємозв'язок макроекономічних умов організації кредитної політики банку

Як відображено на рис. 1.3, законодавча сфера покликана регулювати безпосередньо економічні відносини, або опосередковано, визначаючи умови і правила здійснення грошово-кредитної, бюджетної, податкової та іншої

політики. Від ступеня розвитку виробничої сфери залежить специфіка організації ринкової інфраструктури, зокрема, інститутів банківської системи. Стан економіки зумовлює відповідну політичну ситуацію в країні, впливає на соціальні показники, й знову стає об'єктом їхнього зворотного впливу. Зв'язок виявляється не тільки між вказаними процесами, а й всередині них, наприклад, між виробничими та фінансовими показниками розвитку економіки.

Останнім часом все відчутніший вплив на всі сфери суспільного життя справляє інформаційний фактор. Інформація стала чинником технологічного, соціального (стимулятор змін якості життя), економічного (інформація як ресурс, товар, джерело додаткової вартості та зайнятості) розвитку суспільства, політичних процесів, інформація як культурна цінність.

Отже, будь-які макроекономічні фактори і процеси, обумовлюючи організацію кредитної політики, формуються під впливом багатьох інших умов і представити їх у всій сукупності реальної дійсності об'єктивно неможливо. Водночас різноманітність умов ФКП, відмінність у характері й напрямках дії, їх взаємопов'язаність, динамічність зумовлює необхідність представити їх системно у всій сукупності структуроутворюючих елементів. Ці елементи є з'єднувальними між макроекономічним середовищем і процесом розробки кредитної політики, несуть в собі інформацію про нього. На думку автора, така систематизація дозволить прослідити характерний вплив макроекономічних умов на визначення і досягнення цілей кредитної діяльності банку, побудувати прогнози щодо цього, визначити напрямки реалізації й оптимізації кредитної політики.

Як відомо, основні цілі формування кредитної політики будь-якого банку пронизані проблемою прибуток-ризик, координацією і розумним співвідношенням цих показників. При цьому основний упор робиться на формуванні якісного кредитного портфеля, урахуванні чинників утворення ресурсів і витрат банку, диверсифікації складу клієнтів. Тому, на нашу думку, у дослідженні даного питання слід виходити саме з цих системоутворюючих елементів процесу організації кредитної роботи банку.

Умови утворення ресурсної бази та витрат банку становлять вхід

системи. Фактори оптимальної організації кредитного портфеля, напрямків кредитної політики, що відповідає цільовому характеру використання кредитів на стимулювання росту обсягів виробництва, збільшення частки вкладень в інвестиційні проекти і високорентабельні підприємства і галузі, – утворюють вихідний компонент системи макроекономічних умов ФКП. І вхідні елементи й компоненти виходу в кінцевому випадку визначаються макроекономічним середовищем кредитної діяльності банку (рис. 1.4).

Рисунок 1.4 Система макроекономічних умов формування кредитної політики

Ресурси банку, як правило включають персонал, обладнання, інформаційні системи і технології, фінансові ресурси. Безумовно якість роботи і кваліфікації робітників банку залежить як від особистого їх ставлення до професії, вмінь і навичок, так і від ступеня розвитку галузі загальноосвітньої та професійної підготовки спеціалістів.

Важливим адміністративним ресурсом, від якого значно залежить успішність функціонування банку і не лише на кредитному ринку – це стан і можливість запровадження новітніх інформаційних технологій. В кінцевому випадку ця складова банківських ресурсів визначається суб'єктивним вибором керівництва банку з пропонованих ресурсів на ринку праці та інформаційно-технологічних досягнень країни.

Фінансові ресурси банку включають власні, залучені й запозичені – сукупність коштів, що перебувають у його розпорядженні й використовуються ним для активних операцій, у тому числі й кредитних. Вони визначають кредитні можливості банку, його надійність і кредитоспроможність, а отже, ступінь довіри вкладників і їхні бажання зосереджувати в ньому свої тимчасово вільні кошти.

Власний (регулятивний) капітал, що особливо необхідний на етапі становлення банківської установи, є не тільки гарантом забезпечення довіри до банку зі сторони вкладників, а також виконує і другорядну для нього функцію – забезпечення оперативної діяльності банку. До того ж він служить основним джерелом і гарантом збереження вартості активів банківської установи поряд із залученими й запозиченими коштами.

Регулятивний власний капітал, що використовується органами банківського нагляду в основному для обчислення економічних нормативів, складається з основного і додаткового капіталу. Основний капітал (капітал 1-го рівня) складається з таких елементів: фактично сплачений зареєстрований статутний капітал; додаткові внески акціонерів у статутний капітал; фінансова допомога акціонерів банку; прибуток, спрямований на збільшення статутного капіталу; розкриті резерви - резерви і фонди, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку та оприлюднені у фінансовій звітності банку.

Основними елементами додаткового капіталу є результат переоцінки основних засобів; результат поточного та звітного року (прибуток); субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал); нерозподілений прибуток минулих років [10, Р. II, Гл. 1].

Статутний фонд комерційного банку створюється шляхом випуску та продажу акцій.

Порядок формування статутного капіталу банку такий:

-статутний капітал банку формується відповідно до вимог законодавства України та установчих документів банку.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію після 11 липня 2014 року, має становити 500 мільйонів гривень. Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію до 11 липня 2014 року, має становити:

120 мільйонів гривень - до 10 липня 2017 року;

150 мільйонів гривень - з 11 липня 2017 року;

200 мільйонів гривень - з 11 липня 2018 року;

250 мільйонів гривень - з 11 липня 2019 року;

300 мільйонів гривень - з 11 липня 2020 року;

350 мільйонів гривень - з 11 липня 2021 року;

400 мільйонів гривень - з 11 липня 2022 року;

450 мільйонів гривень - з 11 липня 2023 року;

500 мільйонів гривень - з 11 липня 2024 року.

-формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях.

-статутний капітал не повинен формуватися з непідтверджених джерел.

-банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо сплати паїв або акцій і попередньо оголошений підписний капітал повністю оплачено.

-банк не має права без згоди Національного банку України зменшувати розмір регулятивного капіталу нижче мінімально встановленого рівня [11, с. 18-19].

Виходячи зі структури регулятивного капіталу банку та джерел його наповнення, можна окреслити основне коло макроекономічних умов, що справляють вплив на процес нарощування власних ресурсів.

В цілому, поновлення власної капітальної бази банку залежить від загальноєкономічних чинників, доходів і довіри населення до банківської системи, кількості стратегічних інвесторів, розвиненості фондового ринку (інфраструктури) і законодавчої бази, прибутку в народному господарстві, що змінює прибуток самих банків – найпростішого і найдешевшого джерела нарощування капіталу.

Як свідчить практика, чим більший банк, тим агресивніша його кредитна політика. Тобто такий банк може дозволити встановлення вищих процентних ставок за вкладами, і нижчих – за позиками, співвідношення суми кредитів і вкладів може бути більшим, ніж в малих банках. З іншого боку, пріоритетом роботи малих банків є отримання високих прибутків, що пов'язано з великими ризиками.

Оберненою стороною процесу нарощування капіталу є запровадження антимонопольних заходів у банківській сфері, оскільки занадто велика концентрація капіталу в одному банку або групі банків пригнічує конкуренцію, що пов'язано з надмірною концентрацією влади, впливом на встановлення цін, розподілом надприбутків, володінням привілеями і т.д. Тому в ринкових економіках передбачено законодавче та антимонопольне регулювання рівня концентрації таких банків.

Макроекономічний вплив на формування власних ресурсів банку здійснюється також шляхом регулювання на законодавчому рівні розміру регулятивного капіталу через встановлення відповідних нормативів щодо обмеження доступу банківських установ на кредитний ринок шляхом надання банкам ліцензій на здійснення кредитної діяльності, виконання яких становить об'єкт контролю з боку центрального банку. «...Спільні основні стандарти

щодо власного капіталу кредитних установ є ключовим фактором у створенні внутрішнього ринку банківських послуг... Таке узгодження посилює нагляд за кредитними установами і сприяє подальшій координації в банківській сфері» [12, ст. 31]. Це нормативи мінімального розміру, адекватності регулятивного капіталу та адекватності основного капіталу [10]. Крім того, величина регулятивного капіталу банку є основою для розрахунку більшості економічних нормативів, дотримання і зміна граничних значень яких, позначається на його кредитній активності.

Вказані нормативи капіталу є показниками платоспроможності банку, ступеня ризикованості його діяльності й відображають співвідношення капіталу і активів, зважених на ризики, позабалансових зобов'язань. Чим більші значення нормативів, що залежать не тільки від розмірів основного та регулятивного капіталу, а й від розмірів сукупних активів і позабалансових інструментів банку, тим кращі його кредитні можливості. Значні корективи на обсяг і структуру активів у перехідних економіках вносить інфляція, рівень фінансової стабільності клієнтів. Так, підвищення рівня інфляції, збільшуючи обсяги активів і пасивів комерційного банку, вимагає від банку змінити величину його регулятивного капіталу. На якості активів може позначитися неплатоспроможність позичальників, зростання проблемних і прострочених кредитів, що пояснюється такими макроекономічними чинниками, як стан виробництва, наявність структурних диспропорцій, ступінь ефективності податкової політики, розмір державного боргу й т.п.

Зовнішні фактори залученого і запозиченого капіталів (див. рис. 1.4) лежать у площині їхньої динаміки і структури в загальному банківському капіталі, динаміки, ціни, структури коштів і залишків на рахунках вкладників.

Загальні фактори розвитку системи банківських рахунків пов'язані зі станом кредитного ринку, новітніх технологій і можливістю банківської системи їх впроваджувати. Подальший розвиток комп'ютерних та інших технологій повинен супроводжуватись відповідною системою підготовки і перепідготовки банківських працівників.

Ступінь розвитку приватного сектора економіки, економічної

інфраструктури визначають становлення фінансового ринку, в тому числі й кредитного. Криза неплатежів, що обумовлює нестачу обігових коштів підприємств, бартеризація торгівельних зв'язків, наявність значного тіньового сектору зменшують залишки коштів на банківських рахунках. З іншого боку, запровадження такої форми залучення коштів юридичних і фізичних осіб як депозитні й ощадні сертифікати, дає можливість їх продавати на вторинному ринку цінних паперів, не змінюючи при цьому обсяг ресурсів банку.

Стабільність депозитних вкладень визначається рівнем процентної ставки, доходів і ступенем довіри населення до банківської системи, що, у свою чергу, залежить від показника фінансової стійкості банку та інших зовнішніх для нього факторів (рис. 1.5).

Процентна ставка за депозитами може змінюватися, визначаючи їх обсяги, залежно від наступних макроекономічних обставин:

зовнішні ризики відкриття депозитних рахунків, зважених на рівень капіталізації банку;

наявність конкуренції за клієнтів-вкладників як джерела порівняно дешевих кредитних ресурсів;

економічна і грошово-фінансова стабільність як фактори обрання пріоритетів між видами депозитних рахунків – до запитання чи строкових – з низькою або відсутньою процентною ставкою, чи високою відповідно;

зростання цін, пов'язане з ростом грошової маси, інфляцією, зростанням податкового навантаження, що перекладається на ціну товарів і послуг;

валютна і процентна політика центрального банку. Процентна політика є формою грошово-кредитної політики, яку здійснює центральний банк, підвищуючи чи знижуючи процентні ставки позичкового капіталу. Вплив центрального банку на рівень і структуру процентних ставок відбувається через безпосереднє встановлення ставок по кредитах центрального банку, які є певним орієнтиром для інших ринкових ставок, у тому числі за депозитами.

Рисунок 1.5 Макроекономічні чинники формування депозитної бази банку

Чим вища облікова ставка, за інших однакових умов, тим більше зростає ціна запозичених ресурсів на міжбанківському ринку. Тому банки повинні змінити свою політику в галузі пасивних операцій шляхом диверсифікації депозитних вкладень, і процентну політику – в бік привабливості процентних ставок для вкладників. Якщо банк не обере цей альтернативний варіант залучення ресурсів, кредитні вкладення в економіку скоротяться, зростання виробництва буде затримано, а ставки за депозитами знову підуть угору.

Політика високих процентних ставок стримує зростання валютного курсу та встановлює певні орієнтири по кредитних та депозитних ставках;

регулювання центральним банком ринку іноземних капіталів передбачає встановлення максимальних і мінімальних розмірів процентних ставок за іноземними депозитами в національних банках;

підвищена норма резервів робить дорожчими залучені ресурси, що зумовлює банк шукати їх в іншому місці, наприклад на ринку міжбанківських кредитів;

у світовій практиці мав місце контроль процентних ставок за вкладними рахунками і строковими депозитами шляхом встановлення їхньої верхньої межі. Цей захід був покликаний обмежувати міжбанківську конкуренцію по залученню вкладів і знизити ризикованість вкладень комерційних банків. Через суперечливість і недієвість цього заходу в 1986 р. його було скасовано [13, с. 218; 14, с. 279-280].

В межах процесів реальної економіки лежать фактори поточних і сукупних доходів банківських вкладників: не тільки фізичних осіб, але й держави і фірм (див. рис. 1.5). Забезпечення їх відповідного рівня покладається на державу, особливо відповідальна її роль з підвищення дієздатності суб'єктів господарювання та захисту їхніх інтересів, у регулюванні відносин власності, встановленні принципів земельної реформи. Цьому сприяє досконалість правової основи становлення приватно-колективної форми власності, наповнення бюджету та якості життя населення, захищеності прав й інтересів суб'єктів виробництва на законодавчому рівні, наявність обґрунтованих соціальних і структурних програм. У підсумку – зростання доходів не тільки підприємств, а й населення, а отже, збільшення накопиченого капіталу і заощаджень, тобто ресурсів банківської системи для подальшого розвитку економіки, адже у довгостроковому періоді нагромадження (заощадження) на рахунках фізичних і юридичних осіб у комерційних банках є надійним джерелом видачі кредитів¹.

Стан виробництва, його рентабельність є одним із найголовніших факторів зростання доходів людей. Важливим також є показник енергетичної ефективності економіки, тобто затрати енергії на одиницю реального ВВП. Чим вищі витрати енергії, тим менша ефективність виробництва й нижча

---

¹ Соляр В.В. Фінансово-кредитні інструменти економічного зростання України / В.І. Ганін, В.В.Соляр, Н.В. Дяченко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Науковий журнал. - №3(113). -2017. - С. 29-37.

конкурентоспроможність національного виробництва. Це не тільки індикатор структурних реформ, а й показник рівня доходів населення, у тому числі доходів від експорту, а також стану платіжного балансу і курсу національної валюти.

В умовах низької зайнятості населення та відсутності необхідних робочих місць з'являється тенденція до падіння національного доходу, та, навіть, масового збідніння населення.

Чинником доходів населення є також стан податкової системи і податкова політика держави. Застосування абсолютних і відносних показників дають можливості оцінити результати податкової діяльності держави, рівень та можливості забезпечення податковими надходженнями обсягу фінансових ресурсів, необхідних для соціально-економічного розвитку країни.

Важливо визначити, за рахунок чого відбулося зростання того чи іншого податку: у зв'язку з підвищенням ставки податку та його питомої ваги в доходах платників податків, чи за рахунок розширення об'єкта оподаткування, що говорить про більш-менш рівномірне податкове навантаження. Адже надмірне зростання податкових ставок може вплинути на зменшення податкових надходжень до бюджету і збільшити тим самим його дефіцит. І навпаки, їх зменшення сприяє виведенню значної частини підприємств з тіні, збільшенню доходної частини бюджету, зростанню стимулів до виробництва й зайнятості.

Розширення тіньового сектора позначається на зростанні готівки в грошовому обігу і відповідно – зменшення вкладів до запитання. Завдання податкової політики ми вбачаємо у забезпеченні реальних фінансових можливостей суб'єктів ринку, стимулюванні й регулюванні схильності до заощаджень.

Стан платіжного балансу, що відображає співвідношення між валютними платежами і надходженнями по зовнішньоекономічній діяльності (імпорт – експорт), і характеризує ступінь забезпеченості країни товарами та послугами власного виробництва, здатен впливати на ресурси банківської системи. Так, якщо поточний платіжний баланс дефіцитний (платежі за імпорт перевищують

надходження за експорт), країні потрібна валюта для його погашення. Для цього існує два джерела стримування дефіциту: надходження від іноземних інвестицій і позики держави за кордоном. Застосування останнього інструменту може викликати зростання дефіциту державного бюджету, а значить, зменшення доходів бюджетників, кризи неплатежів, тісно пов'язані з ними затримки із виплатою заробітної плати.

Погашення дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх чи внутрішніх запозичень впливає на розвиток реальної економіки й соціальний стан суспільства. Збільшення внутрішніх кредитів державі через банківську систему спричиняє зростання процентних ставок і зменшення приватних інвестицій (відомий «ефект витіснення»), а тому – падіння обсягів виробництва і доходів.

Використання зовнішніх запозичень пов'язане з підтриманням високого обмінного курсу національної валюти. І як можливий результат – зростання обсягів імпорту і зменшення експорту, а отже, утворення негативного торговельного балансу. Процентні виплати по зовнішньому боргу зменшують обсяг валютних резервів, або вимагають купівлі іноземної валюти, що позначається на обмінному курсі й знову-таки збільшують витрати уряду.

Засоби регулювання дефіциту платіжного балансу також можуть визначати залучені ресурси банківської системи: протекціоністські заходи, що направлені на підтримку вітчизняного виробництва сприяють зростанню національного доходу; рестрикційна економічна політика, що обмежує споживання, розширює можливості для заощаджень; зниження курсу національної валюти пов'язано зі зменшенням попиту на гроші для заощаджень.

Забезпечення спокою і порядку, повної безпеки особистості і власності на державному рівні, на чому зосереджував увагу ще Данкварт [15, с. 42-43], виступають чинниками підвищеної довіри до банківської системи, зростання банківських внесків, у тому числі строкових. І навпаки, політична нестабільність і ризики породжують соціальну напруженість у суспільстві, відтік капіталів з банківської сфери. Відпрацьований механізм державних гарантій у кредитуванні – також показник довіри до банківських послуг.

Чи не найсуттєвішим чинником привабливості для вкладника банківської системи і національної валюти як засобу заощаджень є стабільність грошової одиниці й передбачуваність валютного курсу, що виражається у відносній незмінності вартості, яку представляє грошова одиниця в обігу, і яка виражається в купівельній спроможності грошей та передбачає стабільність цін на товари й послуги, цін на кредитні ресурси, а також стабільність обмінного курсу національної валюти [16]. Між цими показниками існує тісний зв'язок. Так, якщо знецінення національної валюти відбувається повільніше за темпи інфляції, купівельна спроможність іноземної валюти падає, і навпаки.

Інфляція, впливаючи на купівельну спроможність грошової одиниці, впливає не тільки на доходи населення і суб'єктів підприємницької діяльності, а й визначає бажання взагалі вкладати кошти в банк, побоюючись їхнього знецінення. В умовах зростання інфляції та її очікування відносна питома вага депозитів до запитання і валютних вкладів збільшується, що збільшує кількість короткострокових та кредитів в інвалюті. Тоді як частка строкових у структурі запозичених коштів банку, що стимулює середньо - і довгострокове кредитування, відчутно зменшується.

Валютний курс несе в собі інформацію щодо стабільності національної грошової одиниці, яка дає підстави сподіватись на приріст національних заощаджень. Регулятором валютного курсу є центральний банк, який проводить політику курсу національної валюти, що охоплює операції з управління валютними резервами (валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу іноземної валюти на валютних ринках).

Якщо попит на іноземну валюту (базову для курсу національної валюти) зростає і перевищує пропозицію, центральний банк продає частину валютного резерву, уникаючи таким чином девальвації національної валюти (падіння курсу). Грошова маса скорочується як і в разі продажу цінних паперів. У протилежному випадку центральний банк купує іноземну валюту, уникаючи ревальвації. З девальвацією грошової одиниці пов'язані недостатні внутрішні нагромадження і, відповідно, високий попит на іноземну валюту як форму заощаджень.

Таким чином, валютно-курсова політика на депозити впливає (додаток Д):

через рівень валютних резервів: більший рівень резервів за інших однакових умов у довгостроковій перспективі не тільки є засобом розширення грошової маси, а й гарантом стабільності національної валюти, що змушує населення заощаджувати;

через проведення інтервенцій на валютному ринку, стримуючи попит на іноземну валюту, в тому числі як засіб заощаджень в іноземній валюті.

Валютно-курсова політика тісно пов'язана з проблемами дефіциту платіжного балансу і державного бюджету, що протидіють необхідності накопичення центральним банком валютних резервів, а отже, падіння курсу національної валюти відносно іноземної.

Надходження іноземного капіталу, навпаки, сприяє зростанню обсягів виробництва й зайнятості, збільшує валютні резерви країни й зменшує державний борг, сприяє стабілізації національної грошової одиниці, підвищує кредитоспроможність і ліквідність банківської системи. Величина надходження іноземного капіталу тісно пов'язана з наявністю державних гарантій їх захисту і ефективного використання, досконалою законодавчою базою, оптимальним податковим навантаженням, політичною стабільністю.

Рівень довіри визначається також ступенем розвитку страхового ринку, наявністю законодавчо обґрунтованої системи страхування депозитів, що здійснює не тільки регулюючий вплив на ліквідність банку, а й підвищує його репутацію в очах вкладників. Слід також відмітити важливість розвитку рейтингової системи оцінювання діяльності банків, доступності і можливості отримання реальної інформації про їх фінансовий стан, як фактора формування довіри до всієї банківської системи.

Безпосередній вплив на обсяги депозитної бази банку справляє застосування досить поширеного в країнах з ринковою економікою інструменту грошово-кредитної політики – операцій на відкритому ринку. За своєю суттю цей вид регулювання зводиться до купівлі-продажу центральним банком цінних паперів за раніше встановленим курсом, переважно зобов'язань

казначейства, депозитних сертифікатів центрального банку, інших цінних паперів (облігацій промислових фірм і банків, комерційних векселів). Дія цього інструменту полягає в наступному: якщо центральний банк скуповує державні цінні папери на відкритому ринку, то кількість грошей в економіці зростає, і навпаки, коли він продає ці папери, кількість грошей зменшується. Як же ці операції впливають на депозити комерційних банків?

Центральний банк може реалізувати цінні папери безпосередньо комерційним банкам, впливаючи на їхні резерви, або небанківським учасникам. У другому випадку, якщо центральний банк продає цінні папери дилерам фондового ринку, то в такому разі зменшуються резерви комерційних банків, які обслуговують небанківських дилерів, і одночасно зменшується депозитна база цих банків (див. додаток Д). Це пов'язано з тим, що для розрахунків із центральним банком за куплені цінні папери небанківські дилери використовують свої банківські депозити. Відбувається скорочення грошової маси через мультиплікативне скорочення депозитів.

Пряме регулювання обсягів депозитів банку можливе шляхом встановлення центральним банком нормативів обов'язкового резервування залучених коштів, розміщених на депозитних, поточних, бюджетних рахунках юридичних і фізичних осіб.

Теоретично існує можливість зростання пропозиції грошей у процесі депозитної експансії комерційних банків. Тобто кредити одних комерційних банків стають депозитами інших банків, у яких утворюється можливість додаткового кредитування. Тому на практиці така можливість стримується проведенням політики встановлення обов'язкових резервів. Зміст цього механізму полягає в регулюванні грошової маси в обігу й ґрунтується на дії мультиплікатора: співвідношення грошової пропозиції (готівка + депозити) і грошової бази (готівка + резерви). Грошовий мультиплікатор – обернено пропорційний до нормативу обов'язкового резервування, тому його

збільшення, за інших однакових умов¹, зменшує грошову масу в обігу і обсяг депозитів банківської системи на коефіцієнт мультиплікації, і навпаки.

Одним із найважливіших, на нашу думку, факторів зростання депозитної бази банківської системи є підтримання її фінансової стабільності. У свою чергу, фінансова стійкість банку як чинник забезпечення довіри вкладників і прибуткової діяльності безпосередньо банківської установи знаходиться в залежності від цілої групи умов макроекономічної системи. Тому можна погодитися з тим, що фінансова стійкість комерційного банку являє собою його спроможність як системи трансформування банківських ресурсів (персоналу, фінансових ресурсів, активів, обладнання та інформаційних технологій) з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком використовувати свої функції у ринковому середовищі попри вплив ендогенних та екзогенних факторів [17]. Останні включають (див. рис. 1.5):

загальний економічний стан, що може впливати на вирішальні компоненти фінансової стійкості – доходи і витрати, особливо, за кредитними операціями. Це обсяги і капіталізація виробництва, ділова активність і фінансовий стан позичальників, стан платіжного балансу країни, інвестиційної сфери, масштаби тіньової економіки, ступінь бартеризації господарських зв'язків, залежність економіки та всієї фінансової системи від зовнішніх запозичень фінансових ресурсів. Так, спад виробництва виступає фактором неплатоспроможності підприємств і кризи ліквідності банківських установ, що, у свою чергу, породжує неможливість отримання кредитів і знову – подальше падіння виробництва;

рівень соціально-політичної стабільності в країні, курс державної політики, у тому числі в соціальній сфері;

ступінь розвитку банківського законодавства, особливо щодо питань повернення кредитів, сплати відсотків, процедури банкрутства та правового забезпечення кредитного процесу;

стан фінансового ринку, що включає кон'юнктуру на грошовому ринку,

---

¹ Не враховуються частка готівки, що залишається у позичальника, загальна структура грошової маси за агрегатами, надлишкові резерви, кон'юнктура грошового ринку.

тісно пов'язану з темпами інфляції та інфляційними очікуваннями, витратами на обслуговування державного боргу, рівнем доходності цінних паперів і наявністю чи відсутністю тиску з боку владних структур щодо здійснення кредитної емісії для погашення державного боргу або посилення податкового пресу, курсом національної валюти, а також ступенем податкового навантаження на банки і регулюванням та контролем з боку центрального банку.

Як інструмент регулювання фінансової стійкості банку, зокрема його ліквідності, використовуються резервні вимоги, оскільки одним із показників, що характеризує ліквідність, є залишки коштів (резервів) на рахунках банків. Підвищення центральним банком норми резервів приводить до скорочення надлишкових резервів у розпорядженні банку, тобто до скорочення його вільної ліквідності, а зниження – навпаки, збільшує вільну ліквідність, розширює можливості банків щодо проведення кредитних операцій.

Альтернативним методом впливу на ліквідність банків в країнах з ринковою економікою є особливі депозити. Банк може отримати інструкцію внести на депозит в центральний банк грошовий еквівалент в процентах (процент – ставка казначейських векселів) частини його сумарних зобов'язань, що в подальшому не можуть бути ним використані й включені в розрахунок норм ліквідності. Хоча центральний банк може виплачувати процент за цими коштами.

Додатковим засобом у цьому напрямку може стати механізм страхування депозитів юридичних і фізичних осіб.

Операції центрального банку на відкритому ринку також відносяться до гнучких інструментів регулювання ліквідності комерційних банків шляхом розміщення цінних паперів. Змінюючи ціни купівлі у банків, або продажу їм цінних паперів, центральний банк скорочує або збільшує їхні ліквідні активи.

Центральний банк може проводити різноманітні угоди за об'єктом, терміновістю, учасниками угоди. За формою угоди, крім звичайної купівлі-продажу цінних паперів, центробанк здійснює операції на умовах зворотної купівлі цінних паперів (репо). Операції репо являють собою форму

короткострокового кредиту, забезпеченого цінними паперами. Такий спосіб вливань резервів є досить поширеним в країнах з ринковою економікою.

Можливе також регулювання ліквідності банку шляхом консолідації боргу. Цей захід у своїй практиці іноді використовує Банк Англії. Консолідація боргу являє собою перетворення короткострокового боргу в довгостроковий. Банк Англії може затребувати цінні папери, що беруться у розрахунок комерційними банками як ліквідні активи, і замінити їх на цінні папери, які не можуть бути включені в розрахунки.

Коли центральні банки продають населенню і підприємствам іноземну валюту за єдиним для всіх курсом, ефект від такої операції буде таким же, як і від продажу цінних паперів на відкритому ринку. Це сприяє зменшенню зайвих грошей в обороті та здійснює вплив на обсяг ліквідності платіжних засобів банківської системи. Скуповуючи іноземну валюту, центральний банк збільшує обсяг ліквідних засобів на кореспондентських рахунках комерційних банків, що розширює їхні можливості з видачі кредитів.

Покращити поточну ліквідність комерційних банків центральний банк може за рахунок політики рефінансування, тобто через надання певних кредитів: редисконтного (в обмін на цінні папери), ломбардного (під заставу цінних паперів), кредиту рефінансування (для рефінансування централізованих інвестицій або для реструктуризації комерційного банку ("конвертований кредит рефінансування").

Фінансова стійкість банку визначається також дотриманням ряду економічних нормативів: капіталу, ліквідності, ризику та ін. Кількісне регулювання власного капіталу банку має за мету на державному рівні захистити банк від можливих ризиків, створити резерви для виплати компенсацій вкладникам у випадку банкрутства банку, підтримати соціальну довіру до банківської системи і зменшити урядові витрати на страхування депозитів.

Зміст інших нормативів полягає у встановленні граничних величин співвідношень певних статей активів і пасивів із метою підтримання належного рівня платоспроможності й ліквідності комерційного банку. Це, в підсумку,

визначає саму структуру його активів, а відтак, і можливі напрями кредитної політики у плані розширення або звуження масштабів позичкових операцій.

В країнах з ринковою економікою таких показників значно менше, ніж в перехідних, що пояснюється нестабільністю банківських систем та їхньою залежністю від несприятливих економічних умов. Це значна зовнішня і внутрішня заборгованість держав, низький рівень інвестицій, динамічне нарощування кредиторської і дебіторської заборгованості, інфляція, недосконала законодавчо-нормативна база захисту кредитора, не найкраще положення країн на світовому ринку. Ці фактори передусім впливають на обсяги резервів банків під активні операції і залучені депозити, рівень їхньої капіталізації, золотовалютний запас центрального банку, розвиток фінансових ринків.

Ліквідність також залежить від структури депозитів (строкові, до запитання, вклади надійних клієнтів), співвідношення запозичених коштів до загальної суми залучених і запозичених ресурсів. При цьому враховуються такі негативні елементи формування структури кредитних ресурсів банку, як: відсутність ресурсів довгострокового характеру, частка вкладів населення і централізованих кредитних ресурсів, небажання урізноманітнити джерела коштів (наприклад, підвищена концентрація ресурсів від центрального банку). Що стосується якості кредитів, то тут вивчається якість дебіторів, досьє клієнтів: запитана інформація від клієнтів, фінансовий аналіз, класифікація і доступність досьє, строки повернення кредитів, наявність резервів для покриття можливих збитків.

Нормативне регулювання діяльності комерційних банків доповнюється нормативами ризику. За допомогою диверсифікації кредитних вкладень та обмеження масштабів активних, пасивних і позабалансових операцій банку ці нормативи допомагають підтримувати стійкість банківської системи.

Ще одним напрямом регулятивно-наглядової діяльності у банківській сфері як фактору формування безпечної кредитної політики є встановлення вимог щодо створення банками резервного фонду на покриття непередбачених збитків за всіма статтями активів та позабалансовими зобов'язаннями. Це

наступні резерви: статутний, обов'язковий, резерв страхування вкладів фізичних осіб, резерв компенсації збитків від кредитних операцій, резерв під знецінення цінних паперів. Вони встановлюються у процентному співвідношенні відповідно до статутного фонду, залучених коштів, суми кредитів з урахуванням коефіцієнтів ризику, вартості портфеля цінних паперів банку. Формування різних резервів забезпечує банку платоспроможність, навіть у випадку понесення збитків.

У підсумку, вказані тут нормативи слугують не тільки важливим інструментом впливу на здатність комерційних банків виконувати свої платіжні зобов'язання та бути надійним посередником у переливі грошових ресурсів, а й впливають безпосередньо на рівень активності банків у сфері кредитування клієнтів.

Макроумови формування ресурсної бази банку за рахунок запозичених коштів (див. рис. 1.4) представлені загальноекономічними чинниками і регулюючими заходами держави. Так, стан державного бюджету та, особливо, погашення його дефіциту за рахунок кредитів банківської системи позначається на ресурсному потенціалі комерційних банків. Підвищення попиту на позичкові кошти, у тому числі і на ресурси банку, зумовлює їх обмеження і вилучення з реального сектора економіки. Крім того, висока дохідність державних цінних паперів пов'язана з подорожчанням кредитів на міжбанківському рівні, оскільки процентні ставки за ними теж зростають.

Якщо ж привабливість державних цінних паперів знижується, відбувається вплив іноземного капіталу з країни, що провокує зниження курсу національної валюти. Як наслідок, виникає необхідність вживання з боку центрального банку і Міністерства фінансів певних заходів, серед яких – підвищення процентної ставки й рівня дохідності емітованих державою цінних паперів.

Інфляція та високі інфляційні очікування, справляючи безпосередній вплив на підвищення процентних ставок, у тому числі й міжбанківських, здатні регулювати попит на кредити центрального та інших банків. При цьому банками-кредиторами обов'язково вивчається і береться до уваги фінансовий

стан банку-позичальника та його можливості вчасного і повного повернення кредитів.

Регулювання можливості комерційних банків запозичення коштів на ринку здійснюється також за допомогою контролю за ставками кредитних установ, тобто встановлення вартості окремих видів кредитів – центральний банк визначає рівень процентних ставок за ломбардними й обліковими кредитами, які він надає комерційним банкам у порядку рефінансування їхніх активних операцій.

Норми обов'язкового резервування є фактором опосередкованого впливу на обсяги запозичених ресурсів. У разі їхнього зростання і, відповідно, подорожчання депозитних ресурсів, збільшується, як правило попит на міжбанківські кредити при їх відносно нижчій вартості.

Інша група макроекономічних факторів пов'язана з формуванням доходів і витрат банку (див. рис. 1.4) за основними видами діяльності (кредитні операції з банками та клієнтами, операції з цінними паперами, розрахунково-касові та депозитні операції, інші банківські і небанківські операції), від реалізації основних засобів, непередбачуваної валютної курсової різниці, отриманих/сплачених штрафів. На витрати також відносять податок на прибуток і всі інші податки, резерви під кредити, цінні папери, дебіторську заборгованість, тобто політики центрального банку в частині формування резервів та її реалізації; процентні і непроцентні витрати. Останні включають комісійні та інші операційні витрати; небанківські операційні витрати на утримання персоналу, охорони, господарські, поштово-телефонні витрати, на аудит, підготовку кадрів, комунальні послуги та ін. [18].

Особливу статтю витрат становлять витрати на організацію, впровадження і контроль за процесом кредитування. Процес кредитування (рух кредиту) повинен у підсумку забезпечувати розвиток позичальників, сприяти стабілізації грошового обігу і безперервному потоку позичкових капіталів. Кредитний процес – це рух банківського кредиту як послідовний перебіг організаційних стадій (етапів) [19, с. 165]. Відтак, щоб не понести значних витрат, особливо у зв'язку з виникненням необхідності погашення збитків за

кредитами, створення і підтримання на належному рівні резервів, у процесі кредитування банк зобов'язаний мати точну характеристику позичальника (рис. 1.6) і пов'язаних з ним зовнішніх обставин.

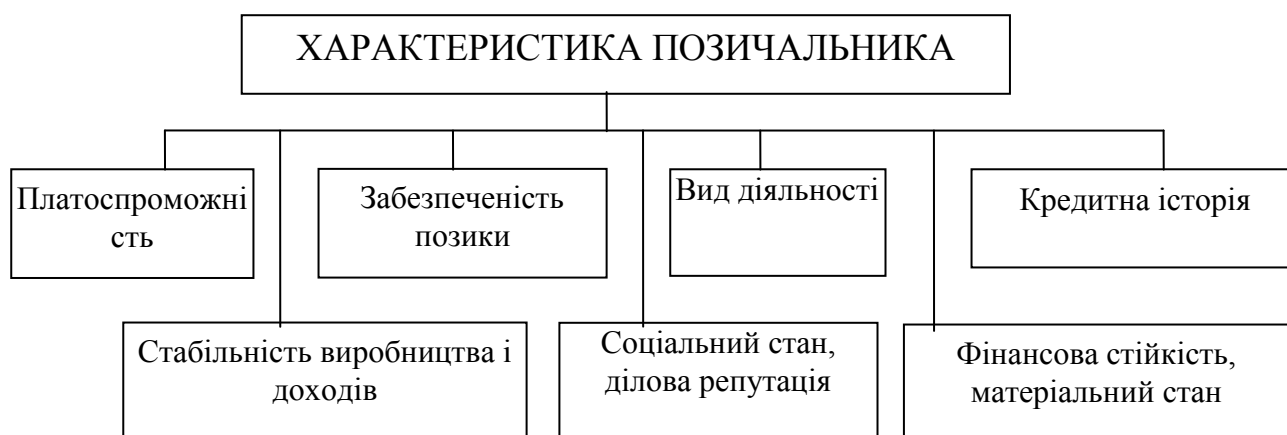

Рисунок 1.6 Основні положення характеристики позичальника в процесі розробки кредитної політики

На макроекономічному рівні надійність позичальника, як правило, залежить від факторів стабільності його доходів, причому показники платоспроможного попиту населення, що визначають ступінь ділової активності підприємств, у підсумку визначають доходність виробництва останніх.

Ймовірність понесення збитків у процесі кредитування визначається також рівнем інфляції та інфляційних очікувань. Підвищення їхнього рівня зумовлює необхідність страхування банку від можливих втрат внаслідок знецінення грошей у формі підвищення ставки проценту за кредит. В умовах зростання інфляції позичальники, як правило, формують більший попит на кредит з метою розрахуватися за борги та здійснити деякі платежі вже знеціненими грошима, що характеризує використання кредитів як неефективне.

Наявність законодавчо закріплених прав і гарантій учасників кредитної угоди, правове забезпечення своєчасного повернення кредиту, ступінь професіоналізму банківської установи, її технічна база теж являються факторами мінімізації витрат банку.

Отже, сформувавши деяку систему макроекономічних умов організації

кредитної політики банку з позицій утворення ресурсної бази та оптимізації доходно-витратної частини його діяльності, слід виділити ті обставини, що можуть вплинути на реалізацію кредитного процесу й напрямки політики банку. Хоч ці фактори вже стосуються кінцевого результату – реалізації кредитної стратегії, але, на думку автора, їх не можна уникати в процесі розробки кредитної політики і досягненні позитивних результатів у цій сфері. Адже організація процесу кредитування супроводжується економічним, технічним, правовим, адміністративним регулюванням та управлінням з метою раціональної організації і реалізації кредитної політики, спрямованої на досягнення певних цілей. Весь цей процес визначається кредитним механізмом.

Кредитний механізм можна представити як «...систему дій або організаційно-економічних прийомів, інструментів впливу, за допомогою яких реалізується роль кредиту в суспільному відтворенні, тобто вводиться в дію процес кредитування і регулювання його здійснюється відповідно до потреб суспільства» [20, с. 20]. Він є формою реалізації кредитної політики, і не може бути не вивчений і непередбачений під час її формування, оскільки визначає у подальшому спосіб реалізації її стратегії і тактики, методи впливу на функціонування процесу кредитування, регулюючи кількість кредиту в господарстві.

У свою чергу, процес функціонування кредитного механізму вимагає вивчення стану, головних тенденцій розвитку кредитних відносин та загальноекономічних умов їхньої організації (рис. 1.7). На сьогодні один із головних факторів, який визначає специфіку кредитного механізму, є перехід економіки на ринкові умови господарювання. Конкретно це проявляється у типі національної економіки й обумовлюється ступенем розвитку грошового, фінансового ринків, банківської системи, її матеріально-технічним забезпеченням, наявністю нормативної бази регулювання кредитних відносин, ступенем інтеграції у світовий кредитний простір тощо.

З позицій макроекономічних умов банківського контролю за процесом кредитування важливе значення має законодавче супроводження процесу аналізу фінансового стану позичальника, його кредитоспроможності, якості

забезпечення і повернення кредитів, контролю за роботою з управління ліквідністю, розробки заходів щодо ліквідації заборгованості за кредитами і вчасної сплати відсотків.

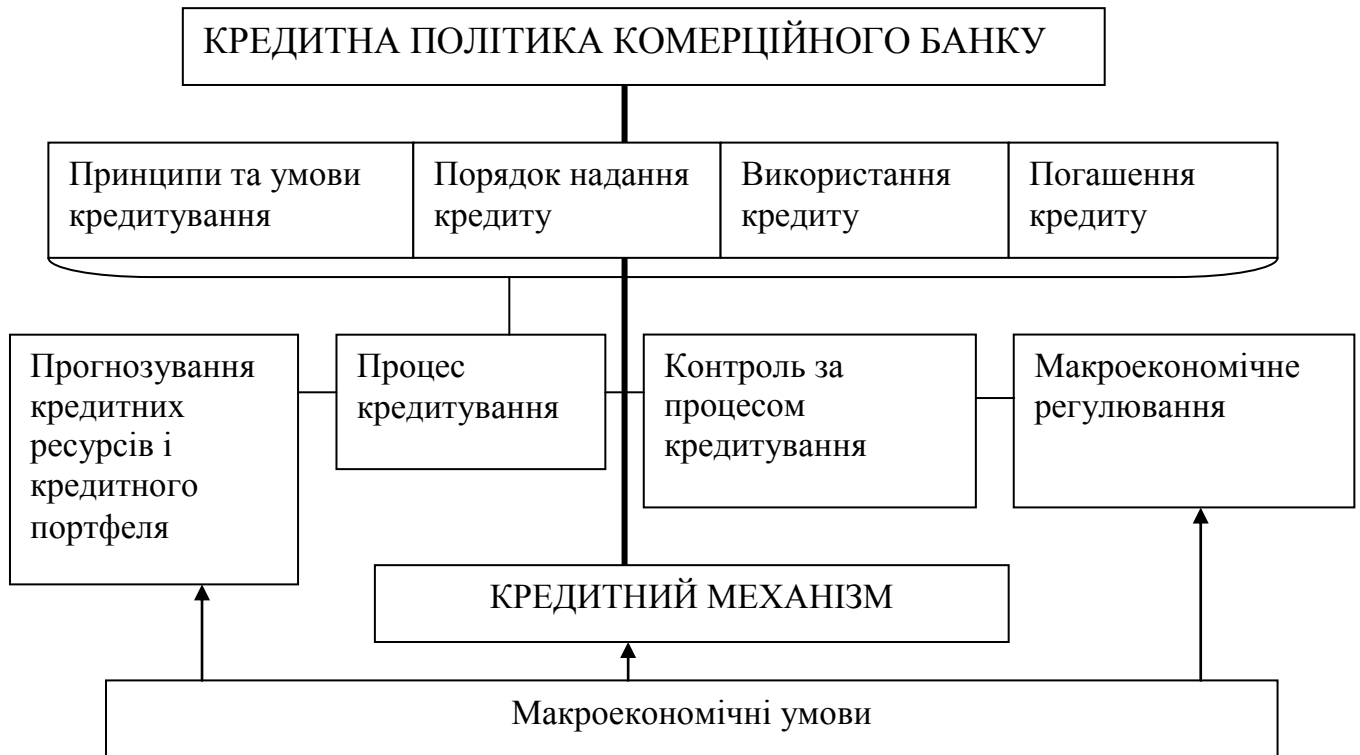

Рисунок 1.7 Вплив кредитного механізму на формування кредитної політики

У частині макроекономічного регулювання кредитна політика підпорядкована державному грошово-кредитному регулюванню, втілення якого покладене на центральний банк. Крім регулювання і контролю за процесом кредитування на макроекономічному рівні та на рівні окремого банку кредитний механізм включає прогнозування і планування обсягу кредитних ресурсів і кредитного портфеля та сам процес кредитування, як це показано на рис. 1.7.

Визначення ключових факторів впливу зовнішнього середовища на внутрішні організаційні моменти кредитної політики дає можливість спрогнозувати основні напрямки її реалізації (див. рис. 1.4). Виявлення

істотних чинників цього процесу значною мірою залежить від окреслених стратегічних цілей формування кредитної політики.

Напрямки кредитної політики можуть бути класифіковані за суб'єктами кредитування (юридичні і фізичні особи), за формами кредиту (споживчий, державний, банківський, міжнародний), за строками (коротко -, середньо - і довгострокові), за типом ринку (на грошовому, фінансовому ринках, ринку капіталів), за географією (на місцевому, регіональному, національному, міжнародному рівні), за галузевою спрямованістю (промисловості, торгівельним, будівельним, транспортним, сільськогосподарським організаціям, підприємствам зв'язку та ін.), по забезпеченості (забезпечені і незабезпечені), за ціною кредиту (стандартні, пільгові, проблемні) і т.д.

Зупинимося на основних моментах механізму взаємодії зовнішніх економічних факторів і реалізації ролі кредиту в економіці, що, в першу чергу, виражається у розмірах кредитування економіки та попиту на кредит.

Обсяги кредитів є функцією ступеня розвитку кредитної системи, тобто вмінням комерційних банків стимулювати накопичення в банківській системі, вміло маніпулювати кредитними ресурсами, віднайти вчасно альтернативні джерела залучення коштів та ефективно (рентабельно) розпорядитися ними.

Пропозиція кредитів визначається також ставкою процента. Чим вона вища, тим більше банк бажає надати кредитів, можливо, збільшивши свої доходи. Такі фактори як облікова політика, політика обов'язкового резервування, операції на відкритому ринку, встановлення нормативів діяльності банку та застосування інших методів регулювання з боку центрального банку, справляючи вплив на депозитну базу банку, процентні ставки, можуть розширювати або скорочувати кредитну пропозицію. Наприклад, більша кількість строкових депозитів – менша вірогідність змін в обсягах пасивів, отже, визначені можливості їхнього використання для здійснення кредитних операцій, збільшення пропозиції кредитних ресурсів і зниження процентних ставок.

З іншого боку, зростання попиту на кредити залежить від макроекономічних меж кредиту і визначається наявністю та темпами інфляції,

що зумовлює виникнення додаткової потреби в грошових коштах внаслідок знецінення власних; стану державних фінансів, ставки процента за кредит – спільного фактора для всіх позичальників; обсягів і темпів капітальних вкладень; цілей та методів державної грошово-кредитної політики; розвитку ринкових відносин.

До факторів попиту на кредит слід також віднести ті чинники, які безпосередньо визначають можливість і бажання позичальників користуватися кредитами банку, а тому й специфіку кредитної політики. Так, фаза економічного циклу і ступінь ділової активності підприємств-позичальників впливають на формування попиту на грошові ресурси і попиту на кредит у тому числі. Коли зменшується грошова маса і частка в ній готівки, то ділова активність підприємств, пов'язана з платоспроможним попитом населення, має тенденцію до зниження. Це, у свою чергу, призводить до падіння попиту на кредит. В діяльності підприємства може відбуватися зміна асортименту продукції, технології виробництва і т.п., що супроводжується змінами потреби у позичкових коштах, не пов'язаних із змінами обсягу виробництва.

Економічні показники, за допомогою яких також можна визначити напрямки кредитної політики включають національний дохід, індекси цін, рівень безробіття, стан платіжного балансу в країні тощо.

Так, доходи населення і якість їхнього заставного майна позначаються на обсягах кредитування фізичних осіб.

Пріоритетність кредитування підприємств за формами власності визначається кількісним перевищенням підприємств тієї або іншої форми власності; фінансовою стабільністю позичальника, як інертного і залежного від бюджетних коштів, чи як підприємливого і здатного поповнювати доходи самостійно.

В умовах інфляції кредитний портфель банку, як правило, короткостроковий. Збільшується кількість кредитів в іноземній валюті. На обсяги кредитів в іноземній валюті, на нашу думку, також може справляти вплив: ступінь лібералізації зовнішньої торгівлі і розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, що визначає кількість валютних рахунків у

банках; регулювання за допомогою ліцензій центрального банку кількості банківських установ, працюючих з іноземною валютою; зростання соціально-політичної і грошової (валютної, цінової) нестабільності в країні тощо.

Норма прибутку на кредитному та інших фінансових ринках (фондовому, наприклад) визначає відповідне спрямування грошових ресурсів банку [21]. Деякі види кредиту та їхні обсяги можуть регулюватися методами вибіркового грошово-кредитного контролю, наприклад, комерційних позик для запобігання спекуляцій, що мало місце в США [8, с. 217]. Пріоритетність вкладення коштів на кредитному ринку, чи на ринку дорогоцінних металів, товарів, нерухомості, іноземних валют визначається впливом інфляції на процентні ставки за кредитами і дохідністю цих операцій.

Формування кредитного ринку дорогих чи дешевих кредитів визначається факторами процентної ставки. На її зміни впливають чинники, пов'язані або з мультиплікаційним ефектом, або із структурою грошової маси, що формують грошову пропозицію і за стабільного попиту на гроші визначають рівень процентної ставки. Так, збільшення пропозиції грошей може бути пов'язано із зростанням кількості підприємств, що мультиплікують гроші, зменшенням запасів товарно-матеріальних цінностей в економіці, нагромадженням основного капіталу, зростанням чистого експорту через збільшення рівня монетизації. Залежно від переважання того чи іншого компоненту в структурі грошової маси (готівки, депозитів до запитання, строкових) та емісії центрального банку на різних ринках, рівня інфляції та інфляційних очікувань, валютного курсу, зовнішньоекономічних факторів, стану виконання державного бюджету та ін. формується ставка проценту за кредитами. Її зростання викликає:

- нестабільність грошового ринку, валютного курсу і зменшення швидкості обертання грошей;
- зростання грошової маси в обігу в довгостроковій перспективі;
- підвищення ринкового курсу цінних паперів та відволікання значних коштів на погашення дефіциту бюджету;
- зростання облікової ставки центрального банку з урахуванням маржі та

міжбанківських ставок пропозиції кредитних ресурсів;

- збільшення внутрішньої і зовнішньої заборгованості держави, переважання імпорту над експортом;

- підвищення попиту на кредит, скорочення пропозиції кредитних ресурсів, підвищення конкуренції на ринку кредитних ресурсів;

- поширення монополістичних тенденцій;

- підвищення податкового навантаження на діяльність банку;

- збільшення сукупного реального попиту як фактора зростання обсягів товарного виробництва і попиту на кредити тощо.

Таким чином, макроекономічні умови формування кредитної політики найдоцільніше розглядати як систему, що дозволяє максимально врахувати всі можливі напрямки їхнього впливу на критеріальні елементи процесу організації кредитування: формування ресурсів банку, утворення доходно-витратної частини, організацію кредитного процесу та формування кредитного портфеля.

Література

1. Антіпова Н.А. Вдосконалення ефективності кредитної політики банку як однієї з передумов конкурентоспроможності економіки / Н.А. Антіпова [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>

2. Любар О.О. Кредитна політика банків: види та моделі / О.О. Любар [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://masters.donntu.org>.

3. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э. Коммерческие банки / Общ. ред. (пер.) и вст. ст. В.М. Усоскина. – М.: Прогресс, 1983. – 501 с.

4. Гаврікова А.В. Теоретичні основи регулювання банківської діяльності // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2015. - № 3 (36). С. 200-205.

5. Банківська система України [Текст] : монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.

6. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк – Івано-Франківськ : ОІППО; Снятин: ПрутПринт. 2008. – 260 с

7. Бритченко И.Г. Региональное банковское рынковедение (теория, методология, технология). – Ч. 1. Теория регионального банковского рынковедения. – Донецк: ДонГУЭТ, 2002. – 122 с.

8. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича. – М., 1996. – 448 с.

9. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер с англ. – М.: "Дело", 1992. – 702 с.

10. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. пост. Правл. НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

11. Ганін В. І., Соляр В. В. Основні технології операцій банку: навчальний посібник

для самостійного вивчення дисципліни «Бухгалтерський облік у банках» / Ганін В. І., Соляр В. В. – Х.: ХТЕІ КНТЕУ, 2016. – 123 с.

12. Директива 2000/12/ЄС Європейського парламенту та ради від 20 березня 2000 року щодо започаткування та подальшого здійснення діяльності кредитних установ (Міжнародні акти з банківської діяльності) // Додаток до журналу "Вісник НБУ" Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – Вип. 9. – С. 14-76.

13. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича. – М., 1996. – 448 с.

14. Семюельсон П.А., Нордгауз В.Д. Макроекономіка, – К.: Основи, 1995. – 574 с.

15. Данкварт. Гражданское право и общественная экономия: Этюды Данкварта; Пер. Цитовича. – СПб.: Изд. Зеленского и Любарского. Тип. Головачева, 1866. – 217 с.

16. Гриценко А.А. Развитие форм обмена, стоимости и денег: монографія / А.А.Гриценко. – К., 2005. – 187с.

17. Кочетков В.М. Теоретичні аспекти процесу оцінки ринкової вартості банківської організації та особливості її проведення в Україні / В. М. Кочетков, М. М. Рихлюк // Економіка і управління. - 2015. - № 4. - С. 78-85.

18. Осташ, С. В. Оцінка фінансових результатів діяльності банку та деякі аспекти його прибутковості [Текст] / С. В. Осташ // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць / ред. кол.: В.П.Мікловда, М.І.Пітюлич, Н.М.Гапак та ін. – Ужгород : УжНУ, 2013. – Вип. 3(40). – С. 230–237.

19. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: Навчальний посібник. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 215 с.

20. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України: Монографія. – Львів: ВАТ "Бібльос", 2001. – 244 с.

21. Теоретико-методологічні домінанти формування та пріоритети розвитку ринку фінансових послуг України : монографія / За ред. д.е.н., проф. О. В. Кнейслер. – Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2017. – 246 с.

22. Modern tendencies of fiscal policy in European economic space: monograph / A. Krysovaty, O. Kyrylenko, O. Kneysler [et al.] ; scientific editorship by A. Krysovaty. – Ternopil : TNEU, 2017. – 388 p.

На основі аналізу існуючих підходів і думок в економічній теорії минулого століття, а також сучасної вітчизняної і зарубіжної економічної літератури з макроекономіки, теорії кредиту, грошового обігу, державного регулювання, теорій ринкової економіки можна зробити висновок про відсутність цілісної концепції макроекономічних умов організації кредитної політики банків у процесі ринкової трансформації економіки. Ринкові перетворення є визначальними факторами для кредитної діяльності сучасних банків і можуть бути визначені як процес, що передбачає впорядкований, послідовний хід суспільних реформ з метою розвитку ринкової економіки. У свою чергу під ринковою економікою ми розуміємо економіку задоволення потреб і інтересів людей, засновану на суспільному поділі праці, відособленості й диференціації виробників, різноманітності форм власності, ринкового ціноутворення, конкуренції, свідомій прогнозованій і регулюючій ролі держави.

Зважаючи на це, нові для банків макроекономічні умови функціонування можна охарактеризувати як динамічні, об'єкт впливу яких знаходиться на стадії формування; ці умови, як правило, нестабільні, суперечні, характеризуються значною часткою державного втручання.

Аналіз наукових праць з економіки дає можливість стверджувати, що вихідні теоретичні положення факторів макроекономічного рівня, що здатні обумовлювати формування кредитної політики, представлені лише теоріями грошово-кредитного регулювання, деякими концепціями відносно проблеми регулювання кредитної сфери.

Слід звернути увагу на незаперечні надбання цих теорій, що можуть якісно доповнити сучасну теорію характеристик макроекономічної ситуації відносно діяльності банків у галузі кредитування. Це виявлення вперше представниками класичної економічної думки залежності норми процента від процесу накопичення, заощаджень – від ставки процента, пропозиції кредиту – від депозитів, попиту на кредит – від норми прибутку і ставки за кредит, рівня товарних цін, нововведень, чисельності населення, впливу податків на

заощадження, психологічних факторів, інфляції на процент за кредитом, обґрунтування економічних інструментів грошово-кредитної політики.

Через проценту ставку видатний економіст Дж.М. Кейнс поєднав залежності між грошовою масою, інвестиціями, сукупним попитом, які знаходяться під впливом психологічних факторів. На нашу думку, врахування останніх важливо у передбаченні й подоланні соціально-економічних протиріч ринкових перетворень.

Сучасні вітчизняні науковці працюють у руслі вказаних напрямків економічної думки та вдаються до перечислення певного набору зовнішніх і макроекономічних факторів кредитної діяльності банків, прогножуючи можливі наслідки. Часто цей перелік неповний.

На основі цих та інших підходів, власних роздумів висувається нова теоретична концепція макроекономічних умов формування кредитної політики, яка базується на:

критичному аналізу вихідних положень з урахуванням властивостей сучасного макроекономічного середовища розробки кредитної політики визначенні таких економічних категорій, як "макроекономічні умови" та "формування кредитної політики";

Сутність поняття "макроекономічні умови" розкривається шляхом тлумачення понять "макроекономіка" та "умова", що дозволяє їх визначити як обставини, особливості реальної економічної дійсності, залежності, причини, чинники і правила, які є об'єктом дослідження макроекономіки як науки.

Формування кредитної політики – це процес визначення стратегії кредитної діяльності банку, засобів та порядку її управління й реалізації. Методологічну основу питання становить визначення сутності, функцій, принципів організації, ролі та визначальних факторів процесу формування кредитної політики.

3) розкритті сутності понять: "кредит", "кредитна політика" через описання їх функцій, ролі та принципів останньої;

Кредит – економічні відносини між кредитором і позичальником з приводу поворотного руху позичкової вартості на умовах платності. Виявом

сутності кредиту є його перерозподільна функція та функція заміщення дійсних грошей кредитними, що розкривають призначення і роль кредиту в економіці. Вона полягає в:

а) трансформації грошей, капіталу і власності (мобілізація грошових ресурсів у банківській сфері та їх ефективний перерозподіл у реальному секторі економіки; забезпечення безперервного прискореного кругообігу ресурсів та процесу відтворення в цілому, збільшення прибутків та нарощування капіталів; розширення меж економічної діяльності й споживання, збільшення сукупного попиту й зростання життєвого рівня населення; прискорення приватизації);

б) капіталізації економічних відносин шляхом уможливлення капітальних вкладень, відновлення й нарощування основних фондів, що сприяє інноваційному та техніко-технологічному розвитку країни. З кредитом пов'язане вдосконалення платіжно-розрахункових процесів, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

Більш повній реалізації ролі кредиту сприяє процес організації кредитної політики з наступним її впровадженням, тому в широкому розумінні кредитна політика являє собою складову економічної політики, систему заходів і дій, які направлені на грошово-кредитне забезпечення та регулювання кредитних відносин з метою економічного зростання та прибуткової діяльності фінансового посередництва. З точки зору банку кредитна політика перш за все виступає як банківська політика з визначення цілей, принципів, пріоритетів кредитної діяльності та певного механізму їх досягнення залежно від об'єктивних та суб'єктивних умов діяльності.

Суб'єктивні фактори кредитної політики являють собою внутрішні обставини діяльності банку в галузі кредитування: достатність капіталу, інформаційне й технологічне забезпечення, стабільність депозитів, структура кредитних ресурсів і кредитного портфеля, його ризикованість, забезпечення професійними працівниками і т.п. Основними структуроутворюючими елементами системи макроекономічних обставин формування кредитної політики є фактори утворення ресурсів банку, співвідношення витрат і доходів,

організації кредитного процесу, формування кредитного портфеля та визначення напрямків кредитування.

4) створенні системи макроекономічних факторів організації кредитної політики, що передбачає їх кількісну та якісну характеристику, розкриття змісту і форм прояву, структури, властивостей, взаємозв'язків елементів системи, сутності та особливостей, чинників та умов (див. рис. 1.4):

Фактори ресурсної бази банку:

1) адміністративної – рівень показників технологічного, інформаційного, професійно-кваліфікаційного розвитку країни;

2) фінансової:

а) власних коштів – законодавче і грошово-кредитне регулювання, рівень доходів і довіри населення до банківських установ, розвиток фондового ринку, прибуток у народному господарстві, інфляція, антимонопольне регулювання нарощування банківських капіталів;

б) залучених – ступінь розвитку платіжно-розрахункових чи бартерних відносин, фактори обсягів і ставок за депозитами, фінансової стабільності банківської системи, рівня життя населення, його доходів і довіри (див. рис. 1.5);

в) позичених – політика центробанку як "банку-банків", баланс зведеного і державного бюджетів, вплив інфляції на проценті ставки, особливо на ринку міжбанківських кредитів тощо.

Співвідношення між доходною і витратною частинами визначається зовнішніми для будь-якого банку умовами валютного курсу і рівня інфляції, податкової політики відносно банківських інституцій, факторами формування резервів і фондів, обслуговування позичальників, законодавчого гарантування безпеки кредитування.

Організація кредитного процесу передусім залежить від кредитного механізму (розвитку кредитних відносин) та макроекономічних умов і регулювання (див. рис. 1.7).

Формування кредитного портфеля здійснюється під впливом загальноєкономічних чинників, факторів фінансового ринку,

зовнішньоекономічних зв'язків, рівня політичної стабільності та ефективності запроваджуваних реформ, застосовуваних державою інструментів регулювання економіки й т. ін.

Отже, дотримуючись вказаного підходу, сутність макроекономічних умов формування кредитної політики можна визначити як систему взаємопов'язаних факторів економічного і неекономічного характеру, що мають різноспрямовані вектори впливу на визначальні елементи організації кредитної роботи: ресурси, доходи-витрати, організацію кредитного процесу, формування кредитного портфеля та обрання напрямків кредитування, і в підсумку визначають її результативність.

На основі запропонованої концепції можлива подальша наукова робота, що передбачає виявлення на базі фактичного матеріалу причинно-наслідкових зв'язків між елементами макроекономічної системи, встановлення міри взаємозв'язку та означення необхідних умов організації банківської політики у сфері кредиту для більш повної реалізації його ролі в економіці.

РОЗДІЛ 2

КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ БАНКУ – ОСНОВА ЙОГО КОМЕРЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

2.1. Сутність кредитного портфелю банку

Банківський портфель (banking portfolio) є частиною загального портфеля банку, це сукупність активів і пасивів щодо яких банк має чіткі наміри утримувати їх у своїй власності з метою отримання економічної вигоди [1].

У свою чергу активи банку (bank's assets) – це ресурси та кошти, що класифікуються за напрямками розміщення та використання з метою одержання прибутку. Відповідно активи відображаються в активі балансу банку та включають: кошти в касі банку, кошти на кореспондентських рахунках, кошти в резервних фондах банку, надані кредити юридичним і фізичним особам, надані міжбанківські кредити, державні облігації, цінні папери, вкладення у факторингові та лізингові операції, кошти дебіторів, вкладені у спільну господарську діяльність та ін.

Активи поділяються на ті, що приносять і не приносять дохід (рис.2.1). Не приносять доходу матеріальні та нематеріальні активи: кошти в касі, кошти на кореспондентському рахунку, на резервних рахунках, а також основні засоби, матеріали, нематеріальні активи та відрахування з прибутку. До активів, що приносять прибуток, відносять кредити, облікові активи та банківські інвестиції.

У банківській статистиці до активів відносять: готівкові кошти, банківські метали та кошти в Національному банку України; залишки коштів на кореспондентських рахунках, відкритих в інших банках; кредити надані; вкладення в цінні папери; дебіторську заборгованість; основні засоби та нематеріальні активи; нараховані доходи до отримання; інші активи [2, с.155-175].

Згідно зі світовою практикою основне місце в активних операціях комерційних банків займають кредитні операції, що пов'язані з розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування на певних умовах, а також надання гарантій, поручительства, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення суми боргу, а також на зобов'язання сплати процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу)[3].

Рисунок 2.1. Види активів комерційного банку

З огляду на те, що кредитні операції становлять більшу частину банківського портфеля активних операцій, кредитний портфель виступає цілісним об'єктом управління, має свою специфіку щодо процесів його формування та управління. Дослідження стану та особливостей формування кредитного портфеля є необхідними заходами з підвищення ефективності всієї банківської діяльності та розв'язання найважливіших задач управління кредитною діяльністю.

Існує безліч підходів до визначення поняття кредитного портфеля банку. Під портфелем взагалі слід розуміти сукупність, набір, запас певних матеріальних, фінансових, ідейних або інших параметрів, що дають уявлення про характер, напрям, обсяг діяльності, перспективи ринкової ніші компанії, банку, організації і т. п. [4, 82].

Зарубіжні економічні наукові джерела характеризують кредитний портфель з позицій його структури і якості виданих позичок, класифікованих за певними критеріями залежно від поставлених цілей управління [5 - 8]. Тобто, визначаючи сутність кредитного портфеля, іноземні науковці розуміють його як результат кредитного менеджменту. Останнім часом все більше вітчизняних фахівців беруть на озброєння саме закордонну методику визначення поняття кредитного портфеля.

Щодо сутності поняття «кредитний портфель», у вітчизняних наукових колах думки умовно розподілені таким чином. Одна група дослідників визначає кредитний портфель як сукупність вже виданих позичок, тобто враховується факт завершення кредитного процесу. Інша – акцентує увагу на процесах планування та управління напрямками розміщення позичкових коштів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика концепцій кредитного портфеля за підходами

Автор	Зміст концепції кредитного портфелю банку
1. Кредитний портфель як результат (сукупність кредитів)	
Виноградня В. М. [9]	Кредитний портфель банку є сукупністю всіх кредитів, наданих за певний період часу.
Гелашвілі Г.Г.[10]	Кредитний портфель – це сукупність всіх кредитів, що надані банком своїм клієнтам, а також сукупність інших активних операцій.
Гончарова А. С. [11]	Кредитний портфель є не просто пасивно сформованим набором позичок, а результатом активних, цілеспрямованих дій банку, що динамічно розвивається, суто управлінським співвідношенням між різними видами кредитів.
Герасимович А.М., Алексєєнко М.Д., Парасій- Вергуненко І.М. та ін. [12]	Кредитний портфель – це сукупність кредитів, наданих банком на певну дату з метою одержання доходу у вигляді відсотків.
Красовська Х. В., Стешенко О. Д. [13]	Кредитний портфель включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих і сумнівних щодо повернення, є втіленням кредитної політики банку та невід’ємною складовою його загальної стратегії розвитку.
2. Кредитний портфель як процес управління	
Бугель Ю.В. [14]	Формування кредитного портфелю забезпечує ефективний кредитний процес, під яким слід вважати такий стан ініціювання й складання кредитних заявок, ідентифікацію позичальників, кредитне ухвалення, адміністрування кредиту (лімітування, зберігання документації, виплату коштів, звітування про порушення), рух кредитного потоку, управління

	кредитним ризиком, який дозволяє досягти максимальної рентабельності кредитної діяльності за збереження ліквідності та фінансової стійкості банківських установ і банківської системи в цілому.
Дзюблюк О.В. [15]	Складний процес що передбачає: 1) визначення критеріїв оцінки якості кредитів, що утворюють кредитний портфель банку; 2) формування структури кредитного портфеля відповідно до розмірів груп, класифікованих за ступенем якості кредитів; 3) моніторинг кредитного ризику, формування резервів і коригування структури кредитного портфеля.
Коваленко В. В. [16]	Кредитний портфель банку слід розглядати не як просту сукупність наданих позичок, що є результатом хаотичного проведення активних операцій, а як структурований портфель активів, що піддається оцінці, сегментації, класифікації та управлінню, характер якого документально заздалегідь визначається кредитною політикою – стратегією і тактикою банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку на основі принципів кредитування.
Лисенок О. В. [17]	Кредитний портфель – це процес формування стратегії управління кредитними операціями, на яких ґрунтується стратегія і політика управління кредитним портфелем, є необхідною умовою підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності банків, раціональної організації кредитного процесу та зниження рівня кредитних ризиків.
Молдавська О. В. [18]	Формування кредитного портфелю передбачає використання методів оцінки та управління на рівні економіки, банку, видів кредиту.
Степаненко К. Р. [19]	Кредитний портфель – це інструмент управління активними операціями банку, метою здійснення яких є підвищення прибутку, ефективності діяльності, що досягається шляхом надання позичок за різними напрямками кредитування з урахуванням вимог кредитної політики банку та органів банківського нагляду.
Тептя О. В. [20]	Головна мета управління кредитним портфелем комерційного банку полягає в забезпеченні максимальної доходності за певного рівня ризику. Доходність і ризик є основними параметрами, що характеризують якість кредитного портфелю банку.

На нашу думку, ці дві точки зору доповнюють одна одну, тобто, кредитний портфель як сукупність кредитів відповідає вимогам банку за напрямками кредитування.

По різному подано трактування і в законодавстві. В Законі України «Про банки і банківську діяльність» обумовлено перелік банківських послуг (портфель) і тим самим, в загальному вигляді, дано визначення портфеля, як переліку укладених, діючих угод щодо залучення та розміщення ресурсів [21, ст. 47, 49]. Згідно з «Положенням про порядок формування та використання

банками України резервів...» кредитний портфель (credit portfolio) – це сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики [3].

До другої позиції приєднується група вчених, які включають до кредитного портфеля всі види кредитів та прирівняних до них активів, що не обов'язково класифікуються за певними ознаками (М. Авсейко [22], С. Єрмаков [23], О. Казакова [24], О. Лаврушин [25], С. Нурієва [26] та ін.), або розподіляються на групи за критеріями – строковість, рівень кредитного ризику та способи захисту від нього, якість позики тощо (Е. Морсман [27], А. Тавасієв [28], П. Янова [29] ін.)

Тому при визначенні складу кредитного портфелю слід враховувати:

- всі види активних кредитних операцій, що враховуються на балансових рахунках;
- умовні зобов'язання, що враховуються на позабалансових рахунках;
- залишки заборгованості за кредитними операціями на певну дату;
- ризик банків по активних операціях.

Такий підхід дозволяє визначити потенційний розмір і структуру кредитного портфеля, спрогнозувати максимальний рівень кредитного ризику банку і виробити можливі шляхи його запобігання, забезпечити фінансову стабільність банківської системи на макрорівні. Вважаємо, що врахування у кредитному портфелі лише сукупності залишків заборгованості по активних кредитних операціях на певну дату без суми умовних зобов'язань на позабалансових рахунках банку, як це пропонує Г. Кравцова, не відображатиме реальної якості кредитного портфеля та призведе до ототожнення понять «кредитний портфель» і «портфель активних банківських операцій» [30, с. 166].

Порівнюючи визначення сутності кредитного портфеля, можна зробити висновок про існування трактувань у широкому розумінні, як всі фінансові активи і, навіть, пасиви банку, та вузькому, як суто кредитні операції банку, що класифікуються на основі критеріїв, пов'язаних з різними факторами кредитного ризику або способами захисту від нього.

На нашу думку, для найбільш змістовного визначення кредитного портфеля необхідно брати до уваги й інші фактори, що справляють безпосередній вплив на фінансові результати, наприклад, рівень прибутковості, ступінь ліквідності кредитного портфеля тощо.

Отже, враховуючи динамічний розвиток сучасної банківської системи та нестабільність внутрішніх і зовнішніх фінансово-економічних умов її функціонування, кредитний портфель банку слід трактувати як інструмент банківського менеджменту з оптимізації кредитних продуктів, що забезпечує кредитоспроможність кредитного портфелю з урахуванням його ризиковості, ліквідності, дохідності, швидкості відновлення й ступеня оновлення та забезпечує високу ефективність діяльності банку.

Сутність кредитного портфеля банку ми розуміємо також на категоріальному і прикладному рівнях.

У першому аспекті кредитний портфель – це економічні відносини, що виникають при видачі й погашенні кредитів, здійсненні дій, за характером прирівняних до кредитних [31].

У другому аспекті кредитний портфель є сукупністю активів банку у вигляді кредитів, врахованих векселів, міжбанківських кредитів, банківських депозитів та інших вимог кредитного характеру, класифікованих за групами якості на основі певних критеріїв.

Обсяг кредитного портфелю оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, в т.ч. прострочених, пролонгованих і сумнівних та визначається такими чинниками: розмір банку (капіталу); правила регулювання банківської діяльності; офіційна кредитна політика банку; досвід і кваліфікація менеджерів; рівень дохідності різних напрямів розміщення коштів.

Структура кредитного портфелю банку залежить від суб'єктів кредитування (юридичні та фізичні особи); стану обслуговування боргу (високий, добрий, задовільний, слабкий, незадовільний); класу боржника (клас боржника – юридичної особи (від 1 до 10) визначається залежно від отриманого значення інтегрального показника фінансового стану боржника з урахуванням величини підприємства); категорії якості кредиту (від I до V, з урахуванням

стану обслуговування боргу та класу боржника – юридичної особи); показника ризику кредиту, який залежить від фактичних значень інтегрального показника фінансового стану боржника-юридичної особи, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника – юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, рейтингів боржника – юридичної особи та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу; видів економічної діяльності; валюти кредитування; строків кредитування тощо [3].

Отже, кредитний портфель є частиною банківського портфелю, може включати дохідні та недохідні активи, кредитні продукти та прирівняні до них банківські операції. Оскільки кредитні операції найбільша складова активу балансу банку, вони визначають загальні результати й ефективність його діяльності. Тому кредитний портфель розглядається як інструмент макрорегулювання, процес планування кредитної політики чи як сформована сукупність виданих кредитів та проявлятися на категоріальному і прикладному рівнях. Для найбільш змістовного визначення сутності поняття «кредитний портфель банку» необхідно враховувати всю сукупність факторів, під дією яких він формується, а саме, ступінь ризику, рівень прибутковості та ступінь ліквідності кредитного портфеля.

Література

1. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України // Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361.
2. Міщенко В.І. Банківські операції: Підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренєва. - 2-е вид., переробл. і доп. - К. : Знання, 2007.
3. Показники банківської системи. Грошово-кредитна та фінансова статистика // Національний банк України. Офіц. веб-сайт [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
4. Ньюелл Майкл В. Управление проектами для профессионалов. Руководство по подготовке к сдаче сертификационного экзамена / М.В. Ньюелл. – М. : Кудиц-прес, 2008. – 416 с.
5. Фрост Стівен М. Настільна книга банківського аналітика: Гроші ризику і професійні прийоми / Фрост С.М. [Пер. з англ.; За наук. ред. М.В. Рудя.] – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 672 с.

6. Эрикссон М. Обзор управления: руководство и оценка организаций по разработке с целью согласования с бизнес-стратегией [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ibm.com/developerworks/ru/library/ericsson>
7. Dembo, R., 1999, "Optimal portfolio replication," Research Paper Series 95-01, Algorithmics Inc. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.springerlink.com/content/v7325q22781153h1>;
8. Helmut Mausser, Dan Rosen "Applying Scenario Optimization to Portfolio Credit Risk" The journal of risk finance. 2001. – № 2. – PP. 36-48. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.algorithmics.com/EN/media/pdfs/arq-scenopt.pdf>
9. Виноградня В. М. Аналіз напрямів управління кредитним портфелем банків України / В. М. Виноградня // Економічний аналіз: зб. наук. праць, 2015. – Том 21. – № 1. – С. 166-172.
10. Гелашвілі Г.Г. Оцінка кредитного портфелю банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2013/Economics/1_141882.doc.htm
11. Гончарова А. С. Особливості управління кредитним портфелем українських банків / А. С. Гончарова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 4. – С. 12-20.
12. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М. Герасимовича. - К.: КНЕУ, 2004.
13. Красовська Х. В. Управління кредитним портфелем комерційного банку / О. Д. Стешенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2013. - Вип. 42. - С.390-393.
14. Бугель Ю.В. Удосконалення методики оцінки ефективності кредитного процесу банку / Ю.В. Бугель // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 3. – С. 681-686.
15. Дзюблюк О.В. Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці / О.В. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. — 2015. — № 9. — С. 108– 124.
16. Коваленко В. В. Управління кредитним портфелем в умовах фінансової невизначеності функціонування банків / В. В. Коваленко // Регіональна економіка та управління - 2016. - № 1 (08). – С. 60-63.
17. Лисенок О. В. Формування стратегії та політики управління кредитними операціями банків/ О. В. Лисенок // Вісник ЖДТУ. – 2016. - № 1/75. – С. 185- 189.
18. Молдавська О. В. Оцінка якості кредитної діяльності банків України/ О. В. Молдавська // Фінанси та банківська справа. – 2016. – № 1. – С. 15.
19. Степаненко К. Р. Особливості формування кредитного портфеля банку/ К. Р. Степаненко// Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016, випуск.7, частина 3. – С. 111-114.
20. Тептя О. В. Організація системи управління кредитним портфелем у комерційному банку / О. В. Тептя // Вісник ХНУ. Економічні науки. – 2014. – № 5. – Т. 2. – С. 141–144.
21. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // ВВРУ. – 2001. - № 5.
22. Авсейко М.Н. Кредитный портфель банка и оценка его качества: монография / М. Н. Авсейко. - Минск : Мисанта, 2010. - 159 с.
23. Ермаков С.Л. Основы организации деятельности коммерческого банка : учебник для студентов высших учебных заведений, обуч. по напр. 080500 "Менеджмент" / С. Л. Ермаков, Ю. Н. Юденков ; Академия нар. хозяйства при Правительстве РФ, Фак. финансов и банковского дела. - Москва : КноРус, 2009. - 645 с.
24. Казакова О. Н. Качество кредита и кредитного портфеля / О. Н. Казакова // Банковское дело. - 2009. - N 7. - С. 74-77.
25. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования : учебное пособие для студ., обуч. по спец. "Финансы и кредит" / О. И. Лаврушин, О. Н. Афанасьева, С.

Л. Корниенко ; под ред. О.И. Лаврушина ; Финансовая акад. при Правительстве Российской Федерации. - 5-е изд., стер. - Москва : КноРус, 2009. – 259 с.

26. Нуриева С. Теоретические аспекты управления рисками кредитного портфеля банков / С. Нуриева // Вестник Ассоциации белорусских банков. - 2011. - N 6. - С. 39-41.

27. Морсман Э.М. (мл.). Управление кредитным портфелем : Пер. с англ. / Морсман Э.М.; Науч. ред. В. Ионов. - М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. - 206 с.

28. Тавасиев А.М. Банковское кредитование : учебник : учебное пособие по дисциплине специализации специальности "Менеджмент организации" / А. М. Тавасиев, Т. Ю. Мазурина, В. П. Бычков ; под ред. А.М. Тавасиева. - Москва: ИНФРА-М, 2010. – 654с.

29. Янова, П. Г. Формирование кредитного портфеля коммерческих банков в условиях экономического кризиса / Янова П. Г. // Финансовый менеджмент. - 2010. - N 1. - С. 93-104.

30. Организация деятельности коммерческих банков: учебник / Г. И. Кравцова, Н. К. Василенко, О. В. Купчинова [и др.]; под ред. проф. Г.И. Кравцовой. - 3-е изд., перераб. и доп. - Минск: БГЭУ, 2007. - 478 с.

31. Примостка Л.О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: Монографія / Л.О. Примостка. - К.: КНЕУ, 2002. - 316 с.

2.2. Функції портфелю кредитів як вираження його сутності

Кредитування – найбільш значимий вид діяльності комерційного банку. Власне за рахунок кредитних операцій банк має можливість отримувати якомога найбільший прибуток, при дотриманні умов кредитної політики. У зв'язку з цим, кредити займають значну частку в активних операціях комерційних банків, формують функціональне поле його діяльності. Продуктивність кредитної політики тісно пов'язана з функціями кредитного портфеля, що виражається через функції кредиту.

В економічній літературі наводиться більше десяти різних функцій кредиту, але основними визнані перерозподільна функція і функція заміщення дійсних грошей кредитними операціями. Г. Меньйло, за допомогою аналізу функцій кредиту та функцій комерційного банку виділяє п'ять функцій кредитного портфеля. До них автор відносить розподільну і перерозподільну функції; заміщення дійсних грошей кредитними операціями; об'єднання кредитів; мінімізації кредитного ризику; розширення і диверсифікації дохідної бази банку та підвищення його стійкості [1].

Кредитний портфель виконує перерозподільну функцію, сутність якої полягає в перерозподілі позичкового капіталу всередині кредитного портфеля за суб'єктами-позичальниками та видами кредитних продуктів [2].

Перерозподільна функція полягає в перерозподілі за галузевою ознакою тимчасово вивільнених фінансових ресурсів (рис. 2.2). Кредит в цьому випадку виконує роль стихійного макрорегулятора економіки, забезпечуючи задоволення потреб в додаткових фінансових ресурсах суб'єктів економіки, що їх потребують. Однак в деяких випадках практична реалізація вказаної функції може сприяти поглибленню диспропорцій в структурі ринку, що найбільш наочно виявилось в Україні, де відтік капіталу зі сфери виробництва в сферу обігу отримав загрозливий характер. Тобто реалізувати цю функцію повністю через один або кілька кредитів не можна без їх об'єднання в кредитний портфель.

Наступна основна функція кредиту – заміщення дійсних грошей кредитними операціями, тобто позичковими коштами, що надходять до господарського обороту [3]. Ця функція відповідає функції кредитного портфеля, оскільки за допомогою видачі кредитів створюється додатковий платоспроможний попит в рамках економічної системи, що допомагає уникнути кризи перевиробництва товарів і не провокує інфляцію.

Рисунок 2.2 Функціональне поле кредитного портфеля банку

Функція економії витрат обігу не є функцією кредитного портфеля, так як вона виконується окремими видами кредитів. Щодо функції кредиту, прискорення концентрації капіталу, що полягає в забезпеченні фінансовими ресурсами пріоритетних сфер економіки, то кредитному портфелю вона притаманна у разі кредитування найбільш прибуткових сфер економіки без урахування національних інтересів.

Функція кредиту, яка полягає в прискоренні науково-технічного прогресу, виконується кредитним портфелем, якщо одним із пріоритетів є кредитування науково-технічних організацій, специфікою яких є більший, ніж в інших галузях, тимчасовий розрив між первинним вкладенням капіталу і реалізацією готової продукції.

Якщо аналізувати функції банку, то серед них слід вказати акумулювання вільних грошових коштів, регулювання грошового обороту, функцію створення грошей, посередницьку.

Акумуляування вільних коштів, на наш погляд, не може бути функцією кредитного портфеля, так як він складається з акумульованих банком коштів. Посередницька функція також не є функцією кредитного портфеля, оскільки кредитний портфель є засобом виконання посередницької функції банку при кредитуванні. До функції кредитного портфеля можна віднести регулювання грошового обороту, яке досягається за допомогою кредитування потреб різних суб'єктів виробництва і обігу, масового обслуговування господарства та населення. Іншими словами, ця функція повторює розподільну і перерозподільну функції кредитного портфеля, що впливають з функцій кредиту. Що стосується функції банку, яка полягає у створенні грошей (депозитна емісія), то вона також проявляється через основну функцію кредиту, та полягає в заміщенні дійсних грошей кредитними операціями.

З позиції банківського портфеля до функцій кредитного портфеля можна віднести функції, що виражаються в розширенні й диверсифікації дохідної бази банку, підвищенні фінансової стійкості, зниження загального ризику активних операцій та забезпеченні високих темпів зростання капіталу і доходу.

Функцією кредитного портфеля є також функція забезпечення повернення кредитів, яка полягає в постійному моніторингу виданих кредитів з метою мінімізації кредитного ризику. На наш погляд, це функція мінімізації кредитного ризику.

Крім того, кредитний портфель поряд з переліченими функціями виконує свої специфічні функції. Так, наприклад, функція об'єднання кредитних продуктів, субпортфелів, підпортфелів в єдине ціле.

Як кредитному портфелю, так і підпортфелям будуть властиві перелічені вище функції. Але вони деталізуються та отримують більш конкретне значення залежно від виду підпортфеля.

Перерозподільна функція на даному рівні передбачає перерозподіл на поворотній основі кредитного потенціалу банку між позичальниками роздрібного типу з метою задоволення їхніх фінансових потреб і досягнення цілей діяльності банку. Фінансові потреби роздрібних клієнтів групуються наступним чином:

- а) фінансування споживчих потреб фізичної особи (невідкладні потреби, освіта, лікування, відпочинок, придбання транспортних засобів);
- б) фінансування інвестиційних потреб фізичної особи (придбання, будівництво житла і т.п.);
- в) фінансування власного бізнесу (комерційні цілі).

З урахуванням того, що кінцевий перерозподіл кредитного потенціалу в портфель роздрібних кредитних портфелів трансформує його в роздрібні кредитні продукти, що реалізуються клієнтам, доцільно в рамках даної функції виділяти її трансформаційну підфункцію (див. рис. 2.2).

Банк-кредитор, перерозподіляючи ресурси за субпортфелями кредитного портфеля, перетворює їх в капітал, диверсифікує свої вкладення за джерелами отримання доходу, забезпечує необхідну величину банківської маржі. У зв'язку з чим, процесу перерозподілу безпосередньо повинна передувати оцінка структури ресурсної бази на предмет її стійкості, тривалості, вартості. Перерозподіл з урахуванням стану ресурсної бази є умовою збалансованості всіх елементів кредитного портфеля. Тому виникає поняття балансуєчої підфункції в рамках перерозподільної функції кредитного портфеля, яка на рівні субпортфеля РКП реалізується шляхом формування його структури, відповідає конкретним джерелам фондування. Балансуєча підфункція портфеля РКП в тій його частині, яка представлена підпортфелем персональних РКП, набуває додаткового значення. Зокрема, коли умовою реалізації роздрібних кредитних продуктів є цільове накопичення коштів майбутнім позичальником на банківському рахунку, відкритому в банку-кредиторі.

Функція тимчасового заміщення грошей в платіжному обороті полягає в остаточному задоволенні потреб роздрібних позичальників за допомогою використання ними додаткових платіжних засобів, отриманих в результаті виконання кредитних зобов'язань банку.

Функція об'єднання кредитних вимог (інтеграційна) дозволяє розглядати портфель і його елементи як єдине ціле в управлінських цілях.

Функція оптимізації реалізує так званий портфельний підхід. З її допомогою банк оптимізує три базових параметра портфеля в цілому:

прибутковість, ліквідність і ризик, що сприяє в кінцевому підсумку раціональному використанню банківських ресурсів.

Оптимізація, здійснювана за елементами портфеля, обумовлює формування більш якісної його структури. Наприклад, в силу безпосереднього зв'язку пруденційних портфелів з процесами регулювання і нагляду, що діють усередині банківської системи в цілому, їм властиві дві специфічні функції:

- функція попередження ризику, яка виражається в контролі стану і якості вимог, що входять в портфель РКП, з метою раннього виявлення тенденцій і чинників, що знижують стійкість діяльності банку;
- функція обмеження ризику, що забезпечує недопущення в портфель РКП вимог, наявність яких може призвести до порушення встановлених з боку Центрального банку нормативів.

Зазначені функції представляються похідними від функції оптимізації, дозволяють усунути протиріччя між схильністю до ризику окремого банку, що формує власний портфель, і банку як елемента системи, сукупний ризик якої контролюється і регулюється в процесі реалізації функцій центрального банку.

Крім того, оптимізація портфеля повинна забезпечувати нівелювання ризику концентрації, який проявляється в незбалансованості розподілу ресурсів банку за термінами, продуктам, позичальникам. Таким чином, результативність перерозподільної функції портфеля РКП, точніше, балансуєної підфункції, залежить від функції оптимізації.

Процеси, що відбуваються в портфелі РКП, пов'язані з переходом потенційного портфеля в форму діючого, зі змінами пропорцій між його елементами і забезпеченням необхідних параметрів.

Для банку як суб'єкта, що формує портфель-систему, основна мета полягає в збільшенні використовуваних ресурсів (свого кредитного потенціалу) в процесі задоволення потреб клієнтів.

З урахуванням викладеного можна дати наступне визначення портфеля РКП. Портфель РКП є динамічне поєднання роздрібних кредитних вимог і того обсягу ресурсів, який потенційно може бути спрямований на фінансування роздрібного напрямку кредитної діяльності банку, в розрізі видів продуктів,

об'єднаних в діючі, потенційні і пруденційні підпортфелі, з метою забезпечення приросту кредитного потенціалу банку і задоволення потреб клієнтів.

Таким чином, кредитний портфель виконує наступні функції:

- розподільну і перерозподільну функції;
- функцію заміщення дійсних грошей кредитними операціями;
- функцію об'єднання кредитів;
- функцію мінімізації кредитного ризику;
- функцію розширення і диверсифікації дохідної бази банку та підвищення його фінансової стійкості.

Література

1. Меняйло Г.В. Сущность и классификация кредитного портфеля коммерческого банка / Г.В. Меняйло // Вестник ВГУ. 2005. - № 2.
2. Соколенко К. О. Обґрунтування поняття кредиту і стадій його руху // К. О. Соколенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. 2014. - Випуск 38. – С.400-409.
3. Меда Н.С. Систематизація функцій банківської діяльності в сучасних умовах / Н.С. Меда // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2014. - № 1 (19). – С.149-152.
4. Банківський менеджмент: Підручник / За ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. – К.: Знання, 2005. – 831 с.
5. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
6. Роуз П. Банковский менеджмент: Пер. с англ. – М.: Дело, 2001. – 411 с.
7. Васильченко З. Методологічні аспекти дослідження сутності банківських установ як фінансових посередників // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 11–23.
8. Введение в банковское дело: Учеб. пособие: Пер. с нем. / Общ. ред. Гюнтера Асхауэра. – М.: Научная книга, 2006. – 629 с.

2.3. Якість кредитного портфелю за сучасними класифікаційними ознаками

Залежно від критеріїв розподілу кредитів, що входять до складу кредитного портфелю, його можна класифікувати таким чином (рис. 2.3):

Рисунок 2.3. Основні критерії класифікації кредитного портфелю банку

-за контрагентами – клієнтський кредитний портфель, що включає кредити фізичним та юридичним особам, і міжбанківський кредитний портфель. Перший тип портфелю можна також розділити на складові за видами клієнтів: кредити, надані небанківським фінансовим організаціям, комерційним організаціям, індивідуальним підприємцям, фізичним особам, некомерційним організаціям, органам державного управління. Як приклад, серед клієнтської бази «Праватбанку»: 1) фізичні особи-VIP-клієнти: з місячним доходом у групі 30-90 тис. грн., 90-150 тис. грн.; заможні клієнти з активами від 30 млн. грн.; 2)

суб'єкти малого та середнього бізнесу з річною реалізацією до 40 млн. грн.; 3) корпоративні клієнти з річною реалізацією 40 і більше млн. грн.; 4) фізичні особи - представники середнього та нижче середнього класу [1].

-в розрізі видів валют – гривневий портфель (для фізичних і юридичних осіб) і валютний портфель (переважно для юридичних осіб в доларах США чи євро). Для останнього характерна наявність, крім основних ризиків, властивих кредитному портфелю, також валютного ризику;

-за ознакою резидентства – портфель кредитів, виданих резидентам, і портфель кредитів нерезидентам;

-за видами забезпечення виділяють портфелі кредитів, забезпечених тим чи іншим видом застави, або гарантіями (за видами гарантій) і поруки, а також портфель кредитів, які не мають забезпечення. Подібна класифікація важлива з точки зору використання різних методів управління портфелем;

-за галузями – портфелі кредитів підприємствам промисловості, сільського господарства, будівництва, торгівлі т.п. Сучасні банки України надають перевагу об'єктам оптової та роздрібної торгівлі, сільського господарства та пов'язаних галузей; інфраструктурі і транспорту; виробникам споживчих товарів. На нашу думку, саме тут прослідковується вплив кредитної політики банків на структуру економіки та виникнення в ній можливих диспропорцій;

-за своєчасністю погашення - портфель строкових, прострочених і пролонгованих кредитів [2, с. 212-213].

Кредити комерційних банків можна класифікувати й за іншими ознаками та критеріями¹:

Об'єктного призначення: іпотечний; споживчий; контокорентний; під цінні папери; пов'язані з вексельним обігом.

За сферами спрямування:

кредити у *поточну діяльність* (у сферу обігу) – на задоволення потреби в коштах для придбання поточних активів у разі розриву між часом надходження

---

¹ Соляр В.В. Основи банківської справи: Підручник / В.І.Ганін, В.В. Соляр. – 2-е електр. видання. – Х.: ХТЕІ КНТЕУ, 2014. – с. 250 с.

коштів та здійснення затрат (рахунки за овердрафтом, операції РЕПО, враховані векселі, факторинг, кредити на внутрішньо-торгівельні операції, кредити на експортно-імпортні операції);

кредити в інвестиційну діяльність (у сферу виробництва) – на задоволення тимчасової потреби в коштах при здійсненні інвестиційних вкладень (кредити на будівництво та освоєння землі, кредити на купівлю будівель, споруд, обладнання; фінансовий лізинг).

За строками повернення:

строкові, тобто з визначеним у договорі терміном користування:

короткострокові кредити (до 1 року) надаються банками на уникнення тимчасових фінансових труднощів позичальників у зв'язку з витратами виробництва та обігу, на формування оборотного капіталу. Тому короткострокові кредити відрізняються від середньо - і довгострокових не тільки терміном використання, а й об'єктами вкладення і джерелами повернення;

середньострокові (від 1 до 3 років), за рахунок яких підприємство здійснює оплату обладнання, поточних витрат, фінансування капітальних вкладень;

довгострокові кредити – це кредити строком більше 3 років, які спрямовуються на формування основних фондів підприємства, участь у приватизації об'єктів, нове будівництво. Строк використання таких кредитів обумовлюється тривалим функціонуванням основних засобів і перенесенням їх вартості на продукт частинами. Джерело повернення довгострокових кредитів це прибуток підприємства.

У зв'язку з підвищеним ризиком неповернення середньо - і довгострокових кредитів банки встановлюють більш високі процентні ставки, ніж по короткострокових;

до запитання (онкольні) - видаються на невизначений строк і погашаються за першою вимогою банку;

прострочені кредити – це кредити, термін погашення за якими скінчився;

продовженні строків погашення кредиту.

За кількістю кредиторів: надані одним банком; *консорціумні кредити* надаються об'єднаннями банків, один з яких займається організаційною діяльністю (формує необхідну позичальнику суму кредиту, укладає договір кредитування, обслуговує кредит); *паралельне кредитування* – одночасне кредитування позичальника декількома банками.

За методами надання: у разовому порядку (одноразові); відповідно до відкритої кредитної лінії (*перманентні*); *гарантовані* (банк дає зобов'язання про надання кредиту: а) з попередньо обумовленою датою видачі, б) з видачею у міру виникнення в ньому потреби.

За ступенем ризику:

стандартні (неризиковані). Надаються позичальникам, що мають належну фінансову стійкість і забезпечують своєчасне і повне повернення раніше отриманих позик і виплату процентів за ними;

кредити з підвищеним ризиком – кредити, які не мають забезпечення, а також числяться за клієнтами з нестійким фінансовим станом, які порушують строки повернення раніше отриманих позичок і сплати процентів за ними.

За способом повернення:

водночас (одноразовим платежем). Такий спосіб повернення використовується у короткостроковому кредитуванні;

на виплат (частково, поступово). Використовується у перманентному або довгостроковому кредитуванні;

особливі умови повернення передбачаються при застосуванні окремих видів кредиту: контокорентного, овердрафту, під заставу векселів. Повернення позички здійснюється з ініціативи не позичальника, а банку шляхом зарахування поточних надходжень коштів безпосередньо на позичковий рахунок;

на вимогу кредитора у разі порушення клієнтом принципів кредитування або невиконання умов кредитної угоди;

з регресією платежів повертаються кредити, які видані під гарантію, поручительство або інші боргові зобов'язання третьої особи.

За характером сплати відсотків:

з фіксованою процентною ставкою. Даний метод сплати відсотків може використовуватися в умовах економічної стабільності та притаманний короткостроковому кредитуванню;

з плаваючою процентною ставкою, тобто процентна ставка переглядається і прив'язується до облікової ставки НБУ з урахуванням ситуації на кредитному ринку.

За способом сплати процентів:

з виплатою процентів у міру використання позичкових коштів. Нарахування здійснюється за методом звичайного процента, а сплата здійснюється через 1 місяць після видачі кредиту;

з виплатою відсотків одночасно з одержанням позичкових коштів (дисконтний (обліковий) кредит – купівля банком переказних векселів у клієнтів-векселедержателів).

У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, яка має свій рівень дохідності та відповідний рівень ризику й ліквідності.

Основною характеристикою прибутковості кредитного портфеля є ефективна річна ставка відсотків, яка служить інструментом зіставлення з прибутковістю інших видів активів й аналізу обґрунтованості відсоткових ставок за виданими кредитами. Для аналізу, як правило, використовується реальна прибутковість – дохід, отриманий на одиницю активів, вкладених в кредити, за певний період часу.

З позицій кредитування ефективна процентна ставка – це загальна сума платежів, що стягується з позичальника банком за користування коштами, взятими в кредит. Ефективна процентна ставка розподіляється на весь період дії договору кредиту. Її визначають розрахунковим шляхом як сукупний показник, який включає в себе номінальну процентну ставку (декларується позичальником), супутні витрати на оформлення та обслуговування позики.

Згідно з чинним законодавством при розрахунку ефективної процентної ставки обов'язково враховують наступні платежі з обслуговування кредиту, виходячи з відомих на момент укладення договору кредиту розміру і термінів його погашення:

- погашення основного боргу за кредитом;
- сплата відсотків по кредиту;
- комісія за розрахункове обслуговування;
- комісія за операційне обслуговування;
- комісія за розгляд заяви про надання кредиту (оформлення кредиту);
- комісія за відкриття та ведення кредитного рахунку;
- вартість послуг з держреєстрації та оцінки переданого в кредит майна;
- комісія за видачу та супроводження кредиту;
- послуги зі страхування життя позичальника, відповідальності позичальника.

При розрахунку ефективної процентної ставки можуть не враховуватися платежі з обслуговування кредиту, для яких величина і строки сплати залежать від рішення самого позичальника, наприклад:

- плата за інформування про стан заборгованості;
- комісія за погашення кредиту готівкою;
- комісія за дострокове погашення кредиту;
- неустойка у формі штрафу або пені (за перевищення ліміту овердрафту, наприклад) [3].

З розміром ставки пов'язаний ризик кредитного портфеля (ризик можливих втрат) та його ліквідність, як здатність фінансового інструменту трансформуватися в грошові кошти. Ступінь ліквідності визначається своєчасністю повернення кредитів.

Тому виходячи з цих показників, саме поняття кредитного портфеля можна охарактеризувати як сукупність кредитів, що має певну структуру, яка в свою чергу повинна відповідати вимогам банку щодо прибутковості, ліквідності і ступеня ризику.

Ризик кредитного портфеля (як сукупності кредитних вимог банку-кредитора до клієнтів-позичальників) – це, перш за все, кредитний ризик, обумовлений недотриманням базових принципів кредиту: терміновості, платності і зворотності. Принципи кредиту пов'язані з його економічною сутністю, що розкривається через зворотний рух тимчасово вивільненої вартості під впливом протилежних потреб суб'єктів кредиту (кредитора і позичальника). Саме існування кредиту можливо тільки за умови узгодження потреб кредитора і позичальника в певному часовому інтервалі. Позичальник за допомогою кредиту покриває негативний розрив між сумою вільних коштів, що є в його розпорядженні, і сумою коштів, необхідних йому для задоволення конкретної тимчасової потреби. Кредитор використовує кредит як інструмент збільшення тимчасово вільної вартості та захисту її від інфляції (принцип платності).

Рух вільної вартості по каналу «кредитор-позичальник» має обмежену тривалість (принцип терміновості кредиту). Це обумовлено тим, що передана вартість вивільняється у кредитора на певний час (для випадку, коли кредитором є банк, тимчасові рамки визначаються терміновістю залучення ресурсів). Після закінчення цього часу вартість рухається по каналу «позичальник-кредитор» (принцип зворотності). Невиконання, неналежне виконання позичальником зобов'язань перед банком щодо повернення основної суми боргу, відсотків, а також інших платежів, передбачених договором, призводить до знецінення кредитних вимог банку або втрати частини їх вартості, тобто до реалізації кредитного ризику. Ймовірність невиконання зобов'язань позичальником говорить про наявність кредитного ризику.

Розглядаючи ризики кредитного портфеля, на наш погляд, слід виділяти ризики, що безпосередньо залежать від його складу і структури (конкретні ризики), а також загальні ризики банківського портфеля. Розподіл ризиків на окремі і загальні обумовлено сутністю діяльності банку як постачальника банківських послуг і фінансового посередника, що забезпечує рух грошового капіталу на терміновій, поворотній і платній основі, в процесі якого на балансі утворюються фінансові вимоги і зобов'язання (портфель банку). Загальні

ризика (ризика парних об'єктів або кореспондуючих активів і пасивів) проявляються на рівні всього портфеля банку внаслідок незбалансованості строків, процентних ставок, курсів валют тощо. До загальних ризиків слід відносити валютний, процентний ризики, ризик втрати ліквідності.

Ліквідність у банківській діяльності – це якість, яка надає активам здатність швидко і легко конвертуватися в грошові кошти [4]. Активи, що входять до складу до кредитного портфелю, приймають грошову форму в момент повного або часткового виконання зобов'язань позичальника (канал «позичальник-кредитор»), або в результаті дій банку з управління борговими зобов'язаннями (наприклад, продаж кредитного портфеля або його частини, рефінансування кредитного портфеля шляхом випуску боргових цінних паперів). Таким чином, ліквідність кредитного портфеля залежить від:

- платіжної дисципліни позичальника або індивідуального кредитного ризику (чим менше ймовірність неплатежу, тим більша ліквідність);
- швидкості і графіку генерування грошових потоків по каналу «кредитор-позичальник» (короткострокові кредити більш ліквідні у порівнянні з довгостроковими; кредити, що погашаються частинами більш ліквідні, ніж кредити з разовим погашенням в кінці терміну);
- дій банку-кредитора щодо кредитного портфеля (здатність банку в короткі терміни повернути вкладені ресурси збільшує ліквідність; допускається незначна втрата вартості у вигляді дисконту).

Пріоритети й цілі банку можуть змінюватися залежно від заданого ступеня допустимого ризику, проте кінцева мета незмінна – це отримання якомога більшого прибутку. Залежно від мети банк формує кредитний портфель певного типу. Тип портфеля, в загальному вигляді, представляється як характеристика портфеля в співвідношенні прибутку і ризику.

Виходячи з цього, всі кредитні портфелі можна розподілити на 4 типи (табл. 2.2).

Ризик-нейтральний кредитний портфель має досить низькі показники ризикованості, але й низькі доходи. Ризикований кредитний портфель,

відповідно, має підвищений рівень прибутковості, проте і великі кредитні ризики.

Оптимальний кредитний портфель – це портфель, який найбільш точно відповідає за складом і структурою кредитній і маркетинговій політиці банку, плану стратегічного розвитку. Оптимальність кредитного портфеля банку дає можливість реалізувати поставлені перед банком завдання певної економічної поведінки. При формуванні оптимального кредитного портфеля необхідно враховувати значення основних показників, що характеризують конкретну конструкцію кредитного портфеля, яких треба досягти або утримати в рамках певних меж, наприклад: склад кредитного портфеля в розрізі груп ризику; ступінь його диверсифікації; ступінь захисту від кредитного ризику; розмір резерву, достатній для покриття можливих втрат; прибутковість кредитного портфеля в цілому.

Таблиця 2.2

Типи кредитного портфеля

Тип кредитного портфеля	Характеристика портфеля
ризиково-нейтральний портфель	портфель орієнтований на стабільний дохід, при цьому ризики мінімізуються
портфель ризику	портфель розрахований на великий дохід, при цьому він складається переважно з кредитів з високим ступенем ризику
оптимальний портфель	найбільш відповідає обраній кредитній політиці банку
збалансований портфель	портфель в якому раціонально поєднуються кредити різних типів, як з високим ступенем ризику, так і з мінімальним

Збалансований кредитний портфель – це портфель банківських кредитів, який за своєю структурою і фінансовими характеристиками лежить в точці найбільш ефективного вирішення дилеми «ризик-прибутковість», тобто в точці досягнення балансу між двома протилежними показниками.

Оптимальний портфель не завжди збігається зі збалансованим кредитним портфелем. За певних умов, особливо з метою зміцнення конкурентної позиції,

завоювання нових ніш на ринку кредитних послуг, залучення нових клієнтів, банк може здійснювати кредитування з меншою прибутковістю і великим ризиком на шкоду збалансованості портфеля.

З метою уникнення можливих ризиків та їх передбачення банки вдаються до диверсифікації кредитного портфеля. Метод диверсифікації полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характером (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності. *Галузева* диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність у різних галузях економіки. *Географічна* полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. *Портфельна* означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників – великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домогосподарствами тощо.

За ознакою диверсифікованості виділяють:

- диверсифікований кредитний портфель, що задовольняє вимогам диверсифікації за видами кредитних операцій, контингенту розміщення, термінами, прибутковістю і т.д.;

- концентрований кредитний портфель, який характеризується високою питомою вагою кредитних операцій певного виду або однієї категорії позичальників.

Кількісну характеристику дає «валовий кредитний портфель», який визначається шляхом підсумовування строкової, пролонгованої, простроченої заборгованості за всіма видами активних кредитних операцій.

Кредитний портфель з якісних позицій характеризують: чистий кредитний портфель і кредитний портфель, зважений на ризик [5].

Чистий кредитний портфель розраховується шляхом вирахування з валового портфеля суми резервів на покриття можливих збитків за кредитними операціями, що відображається на пасивних рахунках. Це та сума кредитних вкладень, яка реально може бути повернена банку на аналізовану дату.

Для нарахування резерву на покриття можливих збитків валовий клієнтський кредитний портфель підрозділяється на п'ять груп з різними рівнями ризику. Класифікація клієнтського кредитного портфеля проводиться на комплексній основі в залежності від здатності боржника повернути борг, якості та достатності забезпечення, кількості пролонгації і тривалості простроченої заборгованості [6].

Перераховані класифікації кредитного портфеля дозволяють розподілити всю сукупність наданих банком кредитів за декількома ознаками з метою проведення комплексного аналізу портфеля та визначення його якості. В даному контексті під «якісним кредитним портфелем» ми розуміємо кредитний портфель, який за складом і структурою відображає мінімальний кредитний ризик при достатньому рівні прибутковості і ліквідності банку. Таким чином, якісний кредитний портфель повинен забезпечувати стабільність і прибутковість роботи банку, а також безпеку коштів вкладників.

Для того щоб порівняти якість кредитних портфелів, необхідно володіти відповідною системою критеріїв оцінки їх якості. Наприклад, для оцінки якості кредитного портфеля Національний банк рекомендує проводити аналіз за такими критеріями:

- терміни, напрями кредитування, динаміка проблемних активів;
- рівень і ступінь проблемної, простроченої заборгованості, по якій призупинено нарахування відсотків;
- частка реструктуризованих проблемних активів;
- достатність спеціальних резервів банку на покриття проблемних активів (умовних зобов'язань).

Таким чином, при оцінці якості кредитного портфеля зроблено акцент, перш за все, на показниках проблемної заборгованості.

На думку багатьох авторів, якість характеризує ефективність формування кредитного портфеля банку з позиції прибутковості, ступеня кредитного ризику і забезпеченості [7, 8]. Однак дані критерії більшою мірою застосовні при аналізі якості окремого кредиту, а не кредитного портфеля в цілому, тому з нашої точки зору доцільно скористатися низкою більш універсальних

індикаторів якості кредитного портфеля. До них можна віднести загальний рівень кредитного ризику, ступінь прибутковості і ліквідності портфеля. Оцінка ступеня ризику кредитного портфеля має такі особливості:

- сукупний ризик залежить від ступеня кредитного ризику окремих сегментів портфеля, методики оцінки яких мають як загальні, так і відмінні риси, пов'язані зі специфікою сегмента, а також диверсифікованості структури кредитного портфеля і окремих його сегментів;

- для оцінки ступеня кредитного ризику повинна застосовуватися система показників, що враховує безліч аспектів, які слід взяти до уваги.

Рівень прибутковості кредитного портфеля визначається не тільки рівнем процентної ставки за наданими кредитами, а й своєчасністю сплати відсотків і суми основного боргу. Прибутковість кредитного портфеля має нижню і верхню межу. Нижня межа визначається собівартістю здійснення кредитних операцій (витрати на персонал, організацію та ведення бухгалтерського обліку) плюс відсоток, який підлягає сплаті за ресурси, вкладені в цей кредитний портфель. Верхньою межею є рівень достатньої маржі.

Оскільки рівень ліквідності банку визначається якістю його активів і, найчастіше, якістю кредитного портфеля, то дуже важливо, щоб надані банком кредити поверталися в встановлені договорами терміни або банк мав би можливість продати кредити або їх частину, завдяки їх якості та прибутковості. Чим вища частка кредитів, класифікованих в групи з більш низьким ризиком, тим вище ліквідність банку.

Таким чином, кредитний ризик не може бути єдиним критерієм якості кредитного портфеля, оскільки поняття якості кредитного портфеля значно ширше і пов'язане з ризиками ліквідності і втрати прибутковості. Однак значимість названих критеріїв буде змінюватися від умов, місця функціонування банку, його стратегії. Кредитний портфель слід характеризувати як динамічну систему, яка повинна володіти контрольними характеристиками, необхідними для оперативного управлінського впливу, ключовими з яких є ризик, прибутковість і ліквідність, з урахуванням обмежень

по величині ризик-капіталу. Для банку як фінансового посередника розмір власного капіталу є одним з ключових показників його фінансової стійкості.

Різноманіття факторів, що впливають як на позичальника, так і на кредитора приводить до необхідності постійного аналізу і регулювання кредитного портфеля з використанням його минулих, поточних і прогнозованих параметрів. Досягнення необхідного стану кредитного портфеля можливо через оперативний вплив на його окремі елементи (субпортфелі), що формуються в рамках конкретних напрямків кредитної діяльності комерційного банку. З цих позицій кредитний портфель розглядається в економічній літературі як «система, що складається із сукупності підпортфелів» [9]; «Сукупність однорідних груп кредитних вкладень» [10, с. 7].

У категоріальному аспекті будь-який субпортфель, що формується в рамках кредитного портфеля, є формою його існування, наділеною аналогічними фундаментальними ознаками. У змістовному аспекті субпортфелі – це елементи портфеля, які можуть бути розділені на підпортфелі, складатися з сегментів різних банківських продуктів. В результаті, кредитний портфель включає систему субпортфелів, елементи якого взаємодіють один з одним і характеризуються прямими і оберненими зв'язками із зовнішніми системами. У свою чергу кожен субпортфель кредитного портфеля може бути розглянутий як система.

Для укрупненої класифікації кредитного портфеля доцільно використовувати в якості класифікатора вид діяльності банку. Виділення роздрібної кредитної діяльності як самостійного бізнес-напрямку комерційного банку, дозволяє відокремити в структурі кредитного портфеля портфель роздрібних кредитних продуктів (портфель РКП) [11].

Портфель РКП, як система, характеризується інтеграцією їх елементів, структурою, функціями, цілями, зміною в часі (табл. 2.3).

Класифікація елементів портфеля роздрібних кредитних продуктів

Класифікаційна ознака	Зміст елементів
1. Юридичний статус позичальника	- підпортфель персональних РКП; - підпортфель умовно-роздрібних кредитних продуктів
2. Технологія обслуговування позичальників	- підпортфель масово-роздрібних кредитних продуктів для фізичних осіб; - підпортфель індивідуально-роздрібних кредитних продуктів для фізичних осіб; - підпортфель мікрокредитних продуктів; - підпортфель РКП для індивідуальних підприємців; - підпортфель РКП для малих підприємств, які відповідають критеріям роздрібного сегмента
3. Цільове призначення в процесі управління	- потенційні підпортфелі; - пруденційні підпортфелі; - діючі підпортфелі

Склад роздрібних позичальників неоднорідний. Класифікуючи їх за юридичним статусом, необхідно виділити роздрібних (фізичні особи) та умовно-роздрібних позичальників (суб'єкти малого бізнесу, які відповідають критеріям банку-кредитора щодо обсягу середньомісячної виручки, обсягу кредитних потреб і можливостей обслуговування боргу, розмір якого не перевищує лімітів роздрібного сегмента) [12, с. 123]. Тому в складі портфеля доцільно виокремити власне роздрібні (персональні) та умовно-роздрібні кредитні продукти.

Класифікація портфеля РКП повинна враховувати технологічні особливості обслуговування роздрібних клієнтів безпосередньо всередині групи (без порівняння з клієнтами гуртового типу). Ключовою ланкою у вивченні підстави розглянутої класифікації є зміст базових принципів банківського кредитування:

1) принцип стандартизації (наявність розробленої технології банківських процесів, зафіксованої у внутрішньобанківських документах);

2) принцип однорідності (необхідність сегментації роздрібних клієнтів в групи за однорідними характеристиками, облік їх індивідуальних вимог до банківського продукту).

Реалізація зазначених принципів проявляється по сукупності елементів, які виключно в комплексі зумовлюють технологічний критерій класифікації, дозволяючи, по-перше, розмежувати кредитні продукти для малого бізнесу і фізичних осіб (див. табл. 2.3), по-друге, виявити технологічно відособлені підгрупи продуктів. Надалі це сприяє більш якісному контролю приватних ризиків портфеля РКП, які складаються з ризиків роздрібних позичальників і ризиків роздрібних кредитних послуг.

Виділення в складі портфеля РКП потенційних, діючих і пруденційних підпортфелів пов'язано з наступним. Потенційний портфель формується банком на етапі планування роздрібної кредитної діяльності і визначає обсяг кредитного потенціалу, що перерозподіляється в роздріб. Кредитний потенціал в даному контексті – це сукупність засобів, можливостей, які використовуються надалі для кредитування роздрібних клієнтів. Потенційний портфель визначає цільові параметри портфеля РКП, в тому числі з фундаментальними ознаками.

Діючий портфель є результатом діяльності банку по кредитуванню позичальників і в кінцевому підсумку відображає якість реалізованої банком кредитної політики.

Пруденційний портфель РКП – це сукупність кредитних вимог до роздрібних позичальників, що визначається в процесі розрахунку показників, встановлених державними органами регулювання й нагляду за діяльністю банків, з метою обмеження рівня прийнятого ними ризику і забезпечення їх стабільності на тривалу перспективу. З позиції регулюючих органів, вимоги, що входять до складу портфеля РКП, це спеціальний клас активів в рамках встановлених пруденційних норм, зокрема, щодо достатності власного капіталу банку і резервів на можливі втрати по кредитах. На відміну від національних норм достатності власного капіталу банку, які не класифікують активи як

роздрібні, в міжнародній практиці використовується поняття «регулятивні роздрібні портфелі» [13, с.19]. За складом вони представляють собою аналог підпортфелів персональних і умовно-роздрібних кредитних продуктів зі встановленою вимогою щодо диверсифікації і єдиним коефіцієнтом ризику.

Таким чином кредитний портфель можна класифікувати за двома основними напрямками:

- за типами, залежно від ризику і доходу портфеля;
- за видами, залежно від структури портфеля і різновиду, та переважаючих видів кредиту.

Класифікація кредитного портфеля за видами пов'язана з його розподілом на однорідні групи кредитів, тому їх можна подати як підпортфелі, які класифікуються на основі видів кредитів. Це дозволить не тільки оцінити структуру кредитного портфеля і визначити його вид чи різновид, але й дасть можливість оцінити якість кожного підпортфеля. Кожен підпортфель оцінюється окремо, а за сукупністю оцінок буде формуватися інтегральна характеристика.

Література

1. Статистика / Офіційний веб-сайт Приватбанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://static.privatbank.ua/files/Regulation_on_credit_policy_190617.pdf
2. Славянский А.В. Управление кредитным портфелем как один из элементов системы управления кредитным риском / А.В. Славянский // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – №6. – С. 212-221.
3. Ефективна процентна ставка. Розрахунок ефективної ставки // Гроші в Кредит. Новини світу кредитування та банківських послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://groshi-v-kredit.org.ua/efektyvna-protsentna-stavka-rozrahunok-efektyvnoji-stavky.html8>
4. Duttweiler R. Managing liquidity in banks. A top down approach. A John Wiley & Sons Ltd, 2009. — 286 p.
5. Дышекова А.А. Инновации как фактор конкурентоспособности коммерческих банков в сборнике: современные аспекты глобализации экономических процессов // Сборник статей Международной научно- практической конференции. Г. Уфа, Республика Башкортостан, 2014. С. 25.
6. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Затв. пост. Правл. НБУ від від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>).
7. Авсейко М.Н. Кредитный портфель банка и оценка его качества: монография / М. Н. Авсейко. - Минск : Мисанта, 2010. - 159 с.
8. Славянский А.В. Управление кредитным портфелем как один из элементов системы управления кредитным риском / А.В. Славянский // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – №6. – С. 212-221.
9. Меняйло Г.В. Сущность и классификация кредитного портфеля коммерческого банка / Г.В. Меняйло // Вестник ВГУ. 2005. - № 2.
10. Мамонтов Д.С. Развитие мониторинга кредитного портфеля в российских коммерческих банках: автореф. дис. ... канд. экон. наук. Саратов, 2009. – 25с.
11. Литвинова А.В. Портфель розничных кредитных продуктов: сущность, элементы, принципы формирования / А.В. Литвинова, А.А. Ивлева // Теория и практика общественного развития. – 2013. - № 9. – С.270-276.
12. Чиркова М.Б., Ивлева А.А. Розничные кредитные продукты коммерческих банков: сущность, виды, критерии классификации // Вестник РГТЭУ. 2010. - № 1 (39). - С. 123-130.
13. Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. June 2004.

Кредити в портфелі банку є найбільшою складовою його активу, що приносять дохід та пов'язані з розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або з прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування на певних умовах, а також надання інших послуг кредитного характеру. Процес формування та управління кредитним портфелем передбачає його вивчення як цілісного об'єкту, від якості якого залежить ефективність діяльності як окремого банку, так і банківської системи в цілому.

Враховуючи різні точки зору щодо змісту кредитного портфеля: як результату запровадження кредитного менеджменту, чи самого процесу планування й управління процесом кредитування, кредитний портфель банку слід розуміти як синергетичне поняття. Кредитний портфель банку, як сукупність активних кредитних операцій з урахуванням умовних зобов'язань, залишків заборгованості та ступеня ризику, повинен відповідати вимогам банку за напрямками кредитування. Кредитний портфель банку – інструмент банківського менеджменту з оптимізації кредитних продуктів, що забезпечує кредитоспроможність кредитного портфелю з урахуванням його ризиковості, ліквідності, дохідності, швидкості і ступеня оновлення та забезпечує високу ефективність діяльності банку.

Продуктивність кредитного портфеля визначається мірою виконання ним функцій, що можуть бути відображенням функцій кредиту, банківського портфеля та діяльності самого комерційного банку. Це розподільна і перерозподільна функції; функція заміщення дійсних грошей кредитними операціями; об'єднання кредитів; мінімізації кредитного ризику; розширення і диверсифікації дохідної бази банку та підвищення його стійкості. Крім того, кредитний портфель поряд з переліченими функціями виконує свої специфічні функції: об'єднання кредитних продуктів, субпортфелів, підпортфелів в єдине ціле, оптимізація їхньої структури. Вдале поєднання перелічених функцій дозволяє мінімізувати ризики та контролювати якість кредитного портфеля.

Обсяг кредитного портфелю оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, а його структура залежить від класифікації самих кредитних продуктів та пов'язаними з ними обставинами.

З метою вдалого управління та формування кредитного портфеля використовується детальна інформація щодо критеріїв класифікації кредитного портфеля та його складових. Класифікація кредитних продуктів, що входять до складу кредитного портфеля, а також характеристика його прибутковості на основі визначення ефективної процентної ставки, ліквідності й ступеня ризику, дозволяє не тільки краще ідентифікувати кредитний портфель, а й попередити можливі втрати та оптимізувати його.

Ризик кредитного портфеля, перш за все, обумовлений недотриманням базових принципів кредиту: терміновості, платності і зворотності, та пов'язаний із загальними умовами незбалансованості строків, процентних ставок, курсів валют тощо. Дохідність, ризик, й ліквідність кредитного портфеля є основними орієнтирами у визначенні кредитної політики банку й визначають тип кредитного портфеля: ризиково-нейтральний портфель, портфель ризику оптимальний та збалансований портфель. Залежно від диверсифікації (галузевої, географічної, портфельної) кредитний портфель може бути диверсифікованим або концентрованим. Класифікації кредитного портфеля дозволяють розподілити всю сукупність наданих банком кредитів за декількома ознаками з метою проведення комплексного аналізу портфеля та визначення його якості. На нашу думку, найбільш універсальними індикаторами якості кредитного портфеля є загальний рівень кредитного ризику, ступінь прибутковості і ліквідності. Оцінка окремих підпортфелів, що характеризуються їх інтеграцією, структурою, функціями, цілями, зміною в часі, формує інтегральну характеристику кредитного портфеля.

РОЗДІЛ 3

КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ПЕРЕДБАЧЕНЬ

3.1. Послідовність і критерії формування кредитного портфеля

Основним завданням в реалізації кредитної політики банку є формування кредитного портфеля. Цей процес розпочинається після визначення загальної мети кредитної діяльності банку, вироблення стратегії кредитної політики, в рамках якої визначаються пріоритетні цілі формування кредитного портфеля з урахуванням умов зовнішнього середовища, кон'юнктури ринків, власних можливостей банку.

Слід зазначити зростаючу актуальність вивчення процесу формування кредитного портфеля сучасного комерційного банку, що працює на принципах комерційного розрахунку в межах реально існуючих та залучених ресурсів; має повну економічну самостійність та економічну відповідальність за результати своєї діяльності. Сучасний комерційний банк функціонує на засадах прибутковості, ризику і ліквідності у відносинах з клієнтами.

Проблема розвитку і вдосконалення механізму управління кредитним портфелем з метою мінімізації його ризиків і максимізації прибутку від кредитної діяльності банку набули особливої актуальності і значущості. Сьогодні кредитний портфель виступає певним критерієм, що дозволяє оцінити якість кредитної політики банку та прогнозувати результати діяльності звітного періоду.

Тому при формуванні оптимального кредитного портфеля слід прагнути до реалізації розробленої кредитної політики шляхом підбору найбільш ефективних і надійних кредитних вкладень, що потрапляють під систему лімітів кредитування самої кредитної політики.

Весь процес формування кредитного портфеля можна умовно розподілити на три блоки [1].

Перший блок передбачає формування системи лімітів кредитування відповідно до цілей і стратегії кредитної політики банку. На встановлення лімітів кредитування покладена функція управління кредитними ризиками. Кредитний портфель, це не тільки джерело доходів, а й джерело ризиків, що визначаються такими факторами як:

- ступінь концентрації кредитної діяльності банку в будь-якій сфері (галузі), чутливої до змін в економіці;
- питома вага кредитів та інших банківських контрактів, що припадають на клієнтів, які відчують певні фінансові труднощі;
- концентрація діяльності банку в маловивчених, нових, нетрадиційних сферах;
- внесення частих чи суттєвих змін у кредитну політику банку;
- питома вага нових і недавно залучених клієнтів;
- введення в практику занадто великої кількості нових послуг протягом короткого періоду;
- прийняття в якості застави цінностей, що важкореалізовані на ринку або схильні до швидкого знецінення.

У свою чергу, встановлення лімітів кредитування – основний спосіб контролю формування кредитного портфеля, що використовується для зменшення ризиків та поліпшення довгострокової життєздатності. За допомогою встановлення лімітів кредитування здійснюється оптимізація пропорцій різних видів кредитів в рамках всього кредитного портфеля з урахуванням обсягу і структури кредитних ресурсів. Це дозволяє банкам:

- уникнути критичних для збереження платоспроможності втрат від необдуманого концентрації будь-якого виду ризику;
- диверсифікувати кредитний портфель з метою скорочення концентрації і забезпечення стабільного прибутку.

Диверсифікація кредитного портфеля – це розподіл, розсіювання кредитного ризику за кількома напрямками. Ліміти кредитування встановлюються по регіонах; галузях економіки; термінами і забезпеченню кредитів; валюті кредитування. Банки повинні обмежувати кредитування

одного великого позичальника, декількох великих позичальників або надання великого кредиту групі взаємопов'язаних позичальників. Відповідно до «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні», що розроблена відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів, банки визначають величину кредитного ризику за всіма активними банківськими операціями як сукупний розмір кредитного ризику за цими операціями станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним, у гривні (з урахуванням кредитного ризику за активними банківськими операціями в іноземній валюті в гривневому еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком) [2].

До активних операцій, що пов'язані з кредитним ризиком, належать операції банку, що пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання кредитів у готівковій або безготівковій формі, на фінансування будівництва житла та у формі врахування векселів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, операцій репо, фінансового лізингу тощо) або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андерайтинг), будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми [2].

Банки зобов'язані проводити ефективну політику та процедури своєчасного виявлення, розрахунку, оцінки, моніторингу, контролю та управління кредитним ризиком, у тому числі за операціями з пов'язаними з банком особами, а також великими ризиками щодо одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів, пов'язаних з банком осіб (табл. 3.1). Ця політика та процедури мають охоплювати весь цикл кредитування, який включає видачу кредиту, оцінку кредиту, а також здійснення управління кредитним та інвестиційним портфелем.

Нормативи кредитного ризику [2]

Назва	Значення у формуванні кредитного портфеля банку	Зміст	Нормативне значення
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань.	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку.	Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25 відсотків.
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	Норматив великих кредитних ризиків устанавлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів.	Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб, становить 10 відсотків і більше регулятивного капіталу банку. Норматив великих кредитних ризиків визначається як співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків щодо контрагентів, груп пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб до регулятивного капіталу банку.	Нормативне значення нормативу Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.
Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9)	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (далі - норматив Н9) устанавлюється для обмеження ризику операцій з пов'язаними з банком особами, зменшення негативного впливу операцій з пов'язаними з банком особами на діяльність банку	Норматив Н9 визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку.	Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 25 відсотків.

Другий блок процесу формування кредитного портфеля банку передбачає відбір конкретних об'єктів кредитування для включення в кредитний портфель. Відбір здійснюється, як правило, на основі оцінки кредитоспроможності позичальників. Загальний підхід до розгляду реальних об'єктів кредитування передбачає оцінку сфери діяльності позичальника, аналіз цільового призначення коштів, вибір виду кредиту, виявлення ризиків кредитної угоди. Важливим завданням є визначення факторів, що дозволяють зробити попередній відбір об'єктів кредитування (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Фактори, що визначають структуру кредитного портфеля за об'єктами кредитування

Зовнішні	Клієнтські	Банківські
Пріоритети в проведенні структурної політики галузі, регіону, ланки господарства	Ризик нереалізації, незавершення проекту, що кредитується	Цільова відповідність об'єкта кредитування та кредитної політики банку
Стадія розвитку галузі (циклічність)	Внутрішній і галузевий рівень економічної ефективності проекту	Співвідношення обсягів затребуваних кредитів і кредитних ресурсів банку
Структура і конкурентоздатність галузі	Ступінь розвитку менеджменту й маркетингу на підприємстві	Строки повернення основного боргу і процентів за кредитом

Однією з основних умов формування оптимального кредитного портфеля та уникнення появи проблемних кредитів є, на наш погляд, використання адекватної методики оцінки кредитоспроможності позичальника та врахування ступеня кредитного ризику банку в момент прийняття рішення про можливість (доцільність) надання кредиту.

У сучасній банківській практиці й науковій літературі ця проблема розв'язується в основному за допомогою нормативного методу та рейтингових (бальних) оцінок кредитоспроможності позичальника. У більшості наявних методик не сформований інтегральний критерій, на підставі якого можна було б адекватно провести порівняльний, обов'язково кількісний аналіз кредитоспроможності позичальника та пов'язаного з нею ризику і дати

керівникам банківських установ достатньо простий і об'єктивний інструмент для наукового обґрунтування надання кредитів.

У банківській практиці аналіз фінансового стану позичальника здійснюється наступними методами за даними його балансу і бухгалтерської звітності:

- вертикальний аналіз;
- горизонтальний аналіз;
- вивчення структури балансу;
- розрахунок величини чистих активів кредитора по балансу;
- розрахунок фінансових коефіцієнтів та їх порівняння з нормативними значеннями.

Розглянемо використання методів управління ризиком кредитного портфелю. Для здійснення оцінки фінансового стану позичальника-юридичної особи банк може врахувати такі основні економічні показники його діяльності:

- платоспроможність (коефіцієнти швидкої (K1), поточної (K2) і загальної (K3) ліквідності);
- фінансова стійкість (коефіцієнти маневреності власного капіталу, співвідношення залучених і власних (K4) коштів);
- обсяг реалізації;
- обороти по рахунках;
- склад і динаміка дебіторської-кредиторської заборгованості;
- собівартість продукції;
- прибутки та збитки;
- рентабельність (K5);
- характер погашення кредиторської заборгованості в минулому.

Зміст коефіцієнтів та способи їх розрахунку подано в додатку Е. Надалі проводиться нарахування балів за системою значень показників фінансової діяльності для визначення сукупної попередньої рейтингової оцінки позичальника за показниками платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності (ефективності), прибутковості підприємства (додаток Ж). За

значенням сукупної рейтингової оцінки визначається категорія (клас) надійності позичальника (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Визначення рівня фінансової надійності позичальника банку

<i>Кінцева рейтингова оцінка</i>	<i>Категорія(клас) надійності позичальника</i>
1 – 1,5	А. Фінансова діяльність дуже добра
1,6 – 2,2	Б. Фінансова діяльність добра
2,3 – 3,0	В. Фінансова діяльність задовільна
3,1 – 4,0	Г. Фінансова діяльність погана
4,1 – 5,0	Д. Фінансова діяльність збиткова

Залежно від значень коефіцієнтів K1-K5, фінансовий стан позичальника поділяється на три категорії (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Класифікація фінансових показників [3]

Коефіцієнт	Перша категорія	Друга категорія	Третя категорія
K1	0,2 і вище	0,15 - 0,2	Менше 0,15
K2	0,8 і вище	0,5 - 0,8	Менше 0,5
K3	2,0 і вище	1,0 - 2,0	Менше 1,0
K4	1,0 і вище	0,7 - 1,0	Менше 0,7
K4 для торгівлі	0,6 і вище	0,4 - 0,6	Менше 0,4
K5	15 % і вище	Менше 15 %	Нерентабельний

Кожному з оцінених коефіцієнтів привласнюється визначений рейтинг (вага). Для визначення рейтингу позичальника розраховується сума балів S (табл. 3.5).

Важливим додатковим показником, який необхідно враховувати при з'ясуванні фінансового стану, є аналіз грошових потоків позичальника.

Також необхідно враховувати суб'єктивні фактори, що характеризуються такими показниками:

- ринкова позиція контрагента і його залежність від структурних і циклічних змін в економіці й області;

Приклад розрахунку суми балів

Коефіцієнт	Фактичне значення	Категорія	Вагомість показника	Розрахунок суми балів S
K1	1,1	3	0,11	S=0,11 * категорія K1 + + 0,05 * категорія K2 + + 0,42 * категорія K3 + + 0,21 * категорія K4 + + 0,21 * категорія K5
K2	1,8	1	0,05	
K3	0,003	2	0,42	
K4	0,21	3	0,21	
K5	0,067	2	0,21	
Разом:	X	X	1,00	2,27

- наявність державних замовлень і державна підтримка підприємства-кредитора;

- ефективність управління;

- професіоналізм керівництва і його ділова репутація;

- взаємовідносин клієнта з банком (клієнт банку, переходить на обслуговування у банк, обслуговується в іншому банку);

- наявності інших неповернених кредитів;

- періоду з моменту останньої структурної реорганізації;

- чи є у менеджерів негативний досвід керівництва іншими фірмами;

- рівня професійної компетентності директорів;

- наявності перспективності бізнес-плану;

- наявності у позичальника картотеки;

- періоду, протягом, якого підприємством отримані позитивні аудиторські висновки (за останні 3 місяці, за попередній рік, за останній рік, частково негативні, негативні або відсутні);

- наявності застави, гарантій, страхування, поручительства;

- періоду прибуткової (збиткової) діяльності.

За результатами аналізу за кожним компонентом оцінки присуджується бал і виставляється рейтингова оцінка (додаток К).

У світовій практиці використовується багато інших методик оцінки кредитоспроможності:

1) правило шести «Сі», в яких критерії відбору клієнтів позначені словами, які починаються з літери «Сі» (character - характер позичальника, capacity - фінансові можливості, cash - грошові кошти, collateral - забезпечення кредиту, conditions - загальні економічні умови, control - контроль) [4].

2) європейська практика – PARTS (цілі кредитування, розмір кредиту, механізм погашення кредиту, строк кредиту, забезпечення), CAMPARI.

У світовій практиці досить широко застосовуються такі системи аналізу кредитоспроможності як: MEMO RISK (Management – якість менеджменту, Experience - досвід, Market – загальні обставини для бізнесу позичальника, Operations – оцінка бізнесу позичальника, Repayment – визначення можливості погашення кредиту, Interest – відсоткова ставка, Security - забезпечення, Kontrol - контроль) та система 4 FC (чотири основи кредитоспроможності : Management quality - якість менеджменту, Industry dynamics – специфіка галузі та її динаміка, Security realization – забезпечення та можливість реалізації застави, Financial condition – фінансовий стан позичальника) [5, с. 250].

Оцінювання фінансового стану позичальника-фізичної особи включає вивчення таких питань:

- соціальна стабільність клієнта, тобто наявність власної нерухомості, рухомого майна, цінних паперів, постійної роботи;

- сімейний стан клієнта;

- вік та здоров'я;

- доходи і витрати;

- інтенсивність користування банківськими позичками у минулому та своєчасність їх погашення і процентів за ними, а також користування іншими банківськими послугами;

- зв'язки клієнта у діловому світі тощо.

До основних кількісних показників оцінки фінансового стану позичальника – фізичної особи зокрема належать:

- сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє;

- накопичення на рахунках в банку;

коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність позичальника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитною угодою;

забезпечення та його ліквідність.

У процесі роботи, що передує укладанню кредитної угоди, працівник банку повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, тобто його здатність своєчасно погасити кредит, виявити фактори, які можуть спричинити непогашення позички. У вітчизняній практиці організації кредитування такого високоорганізованого та якісного джерела зовнішньої інформації про кредитоспроможність підприємств поки що немає. Якщо банк зацікавлений в підтвердженні достовірності окремих моментів діяльності потенційного позичальника, він може отримати зовнішню інформацію від інших банків, куди раніше звертався позичальник, від постачальників, покупців, конкурентів, органів податкової інспекції, а також шляхом вивчення архівів банку і фінансової преси; фінансові звіти позичальника (баланс, звіт про прибутки і збитки), які є основним джерелом внутрішньої інформації. Розрахунок різних коефіцієнтів на основі цих звітів дозволяє глибше проаналізувати дійсний стан справ потенційного позичальника, оцінити перспективи його розвитку і здатність погасити позику.

На відміну від традиційних підходів до аналізу кредитоспроможності позичальника [6], орієнтованих на дослідження показників фінансової звітності підприємства, ми вважаємо, що в сучасних умовах він повинен бути доповнений аналізом рівня маркетингу і менеджменту на підприємстві. Порівняно з фінансовими характеристиками позичальників, рівень менеджменту і маркетингу дає більш точне уявлення про такі важливі питання, як здатність позичальників здійснити успішну реалізацію проектів і забезпечити достатню оборотність позикових коштів. Слабке знання ринку, мотивів поведінки споживача, перспектив реалізації пропонованої продукції або послуг і позиції підприємства на ринку істотно знижує конкурентоспроможність позичальників. Аналіз практики показує, що витрати

на експертизу непорівнянні з можливими втратами, якщо підприємство отримавши кредит, зазнає комерційної невдачі на ринку.

Третій блок – аналіз стану кредитного портфеля й управління відхиленнями, що пов'язано з оперативним управлінням кредитним портфелем, а саме з поточним моніторингом стану кредитного портфеля. У середньостроковому періоді прерогативою є розробка і реалізація заходів, спрямованих на поліпшення якості кредитного портфеля.

Аналіз стану кредитного портфеля, як правило, полягає в моніторингу його структури залежно від руху кредитних коштів, за галузями або економічними секторами, за термінами погашення, мірою кредитного ризику, процентними ставками, забезпеченістю позик, погашення та повернення кредитів і т.п. Подібний моніторинг дозволяє судити про сукупний ризик портфеля, величину резерву на можливі втрати за позиками, відповідність кредитного портфеля цілям і стратегії кредитної політики банку. Моніторинг середньострокового періоду часу дає можливість виявити фактори, що змінюють якість і структуру портфеля.

У випадках, коли в стані кредитного портфеля допускаються відхилення від заданого кредитною політикою стандарту, необхідно виявити існуючі відхилення та причини, що їх породжують. На підставі виявлених даних в середньостроковому періоді розробляються заходи щодо їх усунення та можливі шляхи уникнення в майбутньому.

Література

1. Дьяконов А.М. Оптимизация риска кредитного портфеля банка / А. М. Дьяконов // Наука и экономика. - 2010. - № 2. - С. 36 - 48.
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. пост. Правл. НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
3. Агафонова М.В. Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка // Современные наукоемкие технологии. – 2015. – № 6. – С. 52-55.
4. Смолева Т.М. Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальників банками України // Финансы, учет, банки. - 2014. - № 1 (20). - С. 241-245.
5. Банківські операції: підручник / За ред. : В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. – К. : Знання. 2006. – 727 с.
6. Бондаренко Ю.В. Порівняльний аналіз підходів щодо оцінки кредитоспроможності позичальника – юридичної особи / Ю.В. Бондаренко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. Серія: Економічні науки. – 2012. - № 1. – С. 18-25.

3.2. Актуальна модель кредитного портфеля

В рамках описаних вище блоків формування кредитного портфеля ми пропонуємо більш детальний, поетапний розгляд механізму формування кредитного портфеля (рис. 3.1).

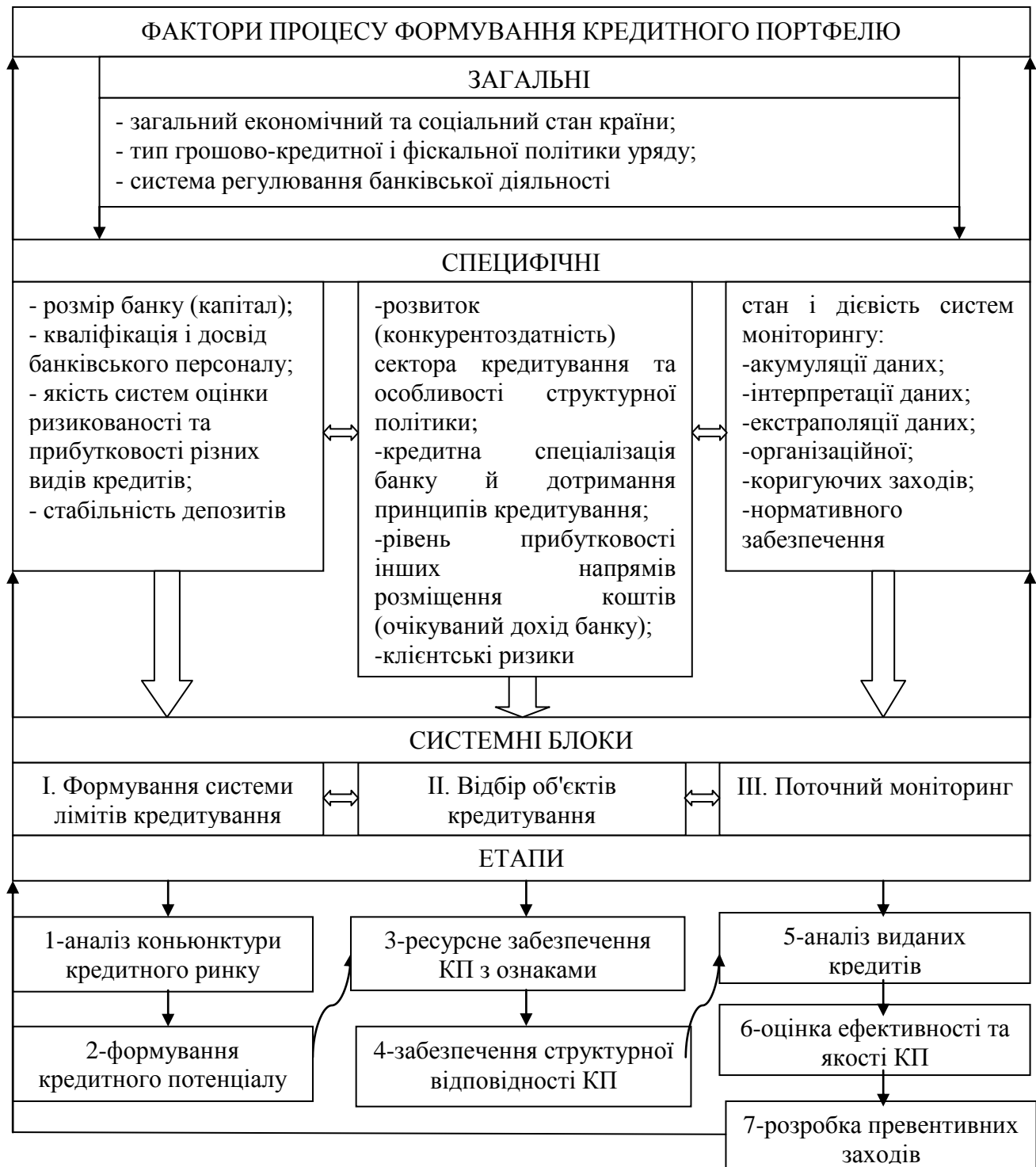

Рисунок 3.1 Факторна модель процесу формування кредитного портфелю банку

Можна виокремити п'ять стадій формування оптимального кредитного портфеля: аналіз чинників, що впливають на попит і пропозицію кредиту; формування кредитного потенціалу комерційного банку; забезпечення відповідності структури кредитного потенціалу і виданих позичок; аналіз виданих кредитів за різними ознаками; оцінка ефективності та якості кредитного портфеля, розробка заходів по вдосконаленню кредитного портфеля банку.

На першій стадії аналіз здійснюється аналітичними службами банку з урахуванням регіональних ринків, на яких представлений банк. Бажано, щоб ця робота стала постійною складовою в процесі вдосконалення кредитного портфеля, так як це дозволить банку своєчасно реагувати на зміни банківської кон'юнктури і вжити заходів щодо зниження кредитного ризику і підвищення прибутковості кредитування [1, с. 25].

Серед факторів, що визначають розвиток кредитних операцій в банку, розрізняють внутрішні і зовнішні. До внутрішніх відносяться:

наявні у банку кредитні ресурси з урахуванням їх терміновості і обсягу;

наявність власного капіталу в достатніх розмірах (так як, з одного боку, власний капітал може виступати в якості додаткового джерела для здійснення кредитних операцій банку, а з іншого – власний капітал певною мірою може компенсувати ризики за кредитними операціями);

вартість кредитного потенціалу банку, яка береться в якості бази для формування процентної ставки за кредитами, що пропонуються клієнтам;

наявність кваліфікованого банківського персоналу для здійснення тих чи інших видів кредитування;

ступінь захисту кредитних операцій через формування резервів на можливі втрати по позиках; специфіка банку і коло клієнтів, з якими він працює (див. рис. 3.1).

Серед зовнішніх факторів можна відзначити такі: стан економіки країни; показники попиту і пропозиції кредиту; вплив грошово-кредитної і фінансової політики держави на процес кредитування; основні тенденції розвитку кредитного ринку, в тому числі за обсягами кредитів, ставок ЦБ і його політики

щодо обмеження кредитного ризику; регіональні особливості кредитного ринку; система страхування ризику за кредитними операціями [2, 10].

Аналіз факторів (як внутрішніх, так і зовнішніх), що впливають на кредитні операції банку, дозволяє сформувати більш досконалий кредитний портфель, виявити найбільш ризикові на даний момент кредитні операції і розробити заходи, що дозволяють знизити рівень ризику.

Друга стадія формування оптимального кредитного портфеля характеризується визначенням структури кредитного потенціалу банку за джерелами коштів і їх терміновості та передбачає таку послідовність заходів:

- 1- визначення лімітів основних класифікаційних груп кредитів і їх коефіцієнтів ризику;
- 2- віднесення кожного кредиту до однієї із зазначених груп;
- 3- з'ясування структури портфеля (часток різних груп в їх загальній сумі) з урахуванням кожного нового кредиту;
- 4- оцінка сукупного ризику портфеля і можливості кредитування конкретного об'єкта;
- 5- визначення відповідності кредитного портфеля кредитній політиці банку;
- 6- визначення величини резервів, які необхідно створити під кожен виданий кредит;
- 7- визначення загальної суми резервів, адекватної сукупному ризику портфеля;

Аналіз кредитного потенціалу комерційного банку в короткостроковому і довгостроковому періодах використовується для оцінки потенційних можливостей банку щодо розвитку тих чи інших видів кредиту без порушення ліквідності.

Ефективність використання кредитного потенціалу банку досягається, якщо дотримується комплекс умов, а саме:

- забезпечення необхідного мінімуму ліквідності;
- використання всієї сукупності засобів кредитного потенціалу;
- досягнення максимально високого прибутку на кредитний потенціал.

Індикаторами стану кредитного потенціалу є коефіцієнти: кредитної політики банку та захищеності від кредитного ризику. Коефіцієнт кредитної політики визначає, якої політики дотримується банк – агресивної чи обережної, і розраховується за формулою (1):

$$K_{\text{КП}} = \sum K_p / \sum O_b, \quad (1)$$

де $K_{\text{КП}}$ – коефіцієнт кредитної політики банку;

$\sum K_p$ – загальна сума кредитних вкладень;

$\sum O_b$ – загальна сума зобов'язань банку.

Якщо значення $K_{\text{КП}}$ перевищує 0,7, комерційний банк проводить агресивну політику, причому значення більше 0,78 означає невиправдано небезпечну кредитну діяльність. При обережній кредитній політиці банку ($K_{\text{КП}} < 0,6$) критичне значення становить 0,53, нижче виникає можливість отримання збитків. Таким чином, найкращий діапазон значень $K_{\text{КП}}$ представлений інтервалом від 0,6 до 0,7, коли банк здійснює продуману «нейтральну» кредитну політику, враховуючи ризики кредитування і дотримуючись інтересів своїх клієнтів [3, с. 378].

За даними оборотно-сальдового балансу ПАТ КБ «Правекс-банк» станом на 01.06.2018 року зобов'язання банку склали 3592629,34107 тис. грн., загальна сума кредитних вкладень становила 2689428,5974 0,75 тис. грн. (кредити, що надані іншим банкам, які обліковуються за амортизованою собівартістю; кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю; кредити, що надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю). За таких співвідношень коефіцієнт кредитної політики даного банку склав 0,75, що свідчить про агресивну політику і дещо завищений коефіцієнт.

Коефіцієнт захищеності від кредитного ризику свідчить про ступінь достатності створених банком резервів на випадок непогашення кредитів, його значення в міжнародній банківській практиці варіюється в межах 0,9-5%.

Він обчислюється за формулою:

$$K_{\text{ЗКР}} = P_{\text{ЗК}} / \sum K_p, \quad (2)$$

де $K_{\text{ЗКР}}$ - коефіцієнт захищеності від кредитного ризику;

$P_{ЗК}$ - резерви під неповернення кредиту.

З урахування суми банківських резервів під фінансові та нефінансові зобов'язання (5389,78354 тис. грн.) коефіцієнт захищеності від кредитного ризику для досліджуваного банку склав лише 0,2%. Використовуючи рангову та рейтингову відповідність значень (табл. 3.6, табл. 3.7), статусна позиція Правексбанку у формуванні кредитного потенціалу знаходиться на рівні першого рейтингу з можливих порядкових шести максимальних (розраховано за середньоарифметичним значенням статусу кредитного потенціалу з коефіцієнтів кредитної політики та захищеності від кредитного ризику $S_{КПБ} = (RK_{КП} + RK_{З_{КР}})/2 = (2*0,75 + 2*0,002) / 2 = 0,752$).

Таблиця 3.6

Ранжування значень показників кредитного потенціалу банку

Ранг (R)	Інтервали значень	
	$K_{КП}$	$K_{З_{КР}}$
0	[0; 0,53) або (0,78; ∞)	(0,25; ∞]
1	[0,53; 0,54) або (0,76; 0,78]	(0,2; 0,25]
2	[0,54; 0,56) або (0,74; 0,76]	(0,15; 0,2]
3	[0,56; 0,58) або (0,72; 0,74]	(0,1; 0,15]
4	[0,58; 0,6) або (0,7; 0,72]	(0,05; 0,1]
5	[0,6; 0,7]	[0; 0,05]

Таблиця 3.7

Рейтинги статусної позиції банку щодо кредитного потенціалу [4, с.237-244]

Рейтинг	Інтервали значень
	$S_{КПБ}$
0	[0; 0,5)
1	[0,5; 1,5)
2	[1,5; 2,5)
3	[2,5; 3,5)
4	[3,5; 4,5)
5	[4,5; 5,0]

Наступна, третя, стадія формування оптимального кредитного портфеля аналізує збалансованість кредитного потенціалу і кредитного портфеля. Як правило, українські банки стикаються з нестачею середньострокового і

довгострокового кредитного потенціалу. При незбалансованості кредитного потенціалу і кредитного портфеля банк повинен знайти джерела необхідних йому коштів. При нестачі довгострокового кредитного потенціалу і неможливості вишукування джерел його поповнення, банки змушені трансформувати короткостроковий потенціал в довгостроковий, що в свою чергу викликає проблеми з банківською ліквідністю [5].

Якщо кредитний потенціал перевищує обсяг кредитного портфеля, банк може перерозподілити кредитні ресурси і використовувати їх в інших активних операціях.

На четвертій стадії відбувається аналіз виданих кредитів за різними ознаками. В якості таких ознак можуть бути використані терміни погашення кредиту, характер погашення, за категоріями позичальника, по методу стягування відсотків, за характером забезпечення кредитів, за формами кредитів, по прибутковості, за рівнем ризику. Аналіз виданих позичок за вказаними ознаками характеризує структуру існуючого в комерційному банку кредитного портфеля.

Нарешті, п'ята стадія формування оптимального кредитного портфеля дає оцінку ефективності та якості кредитного портфеля. Вона будується на основі визначення ролі кредитних операцій в діяльності банку, ефективності використання кредитного потенціалу банку, рівня процентних ставок і обсягів доходів від кредитної діяльності, розміру процентної маржі, а також визначення реального ризику від кредитних операцій на основі аналізу простроченої заборгованості. Важливо проводити постійний поточний аналіз та моніторинг стану кредитного портфеля у таких напрямках:

- виявлення та аналіз існуючих факторів, що змінюють (можуть змінити) структуру і якість портфеля;
- розробка заходів, спрямованих на поліпшення якості портфеля;
- постійний моніторинг відхилень кредитного портфеля від заданого оптимуму.

Отже, кредитний портфель комерційного банку відображає рівень розробленості та впровадження кредитної політики банку. До формування

кредитного портфеля приступають після того, як визначена загальна мета кредитної діяльності банку, розроблена стратегія кредитної політики банку, сформульовані визначальні пріоритети. Відповідно до кредитної політики банку визначаються ліміти кредитування за термінами, галузями, групами позичальників і т.п. Тому необхідний постійний моніторинг відповідності структури кредитного портфеля заданим параметрам. Оптимальний кредитний портфель комерційного банку формується у певній послідовності. Особливу увагу при цьому слід приділити оцінці кредитного ризику і методів його зниження.

Література

1. Дышекова А.А. Инновации как фактор конкурентоспособности коммерческих банков в сборнике: современные аспекты глобализации экономических процессов // Сборник статей Международной научно- практической конференции. Г. Уфа, Республика Башкортостан, 2014.
2. Ханиев Р.Р. Стратегия управления социально- экономическим развитием региона / Р.Р. Ханиев, А.А. Дышекова // Экономика и управление. - 2009. - № 3. - С.26-30.
3. Банковское дело: управление и технологии :учеб. пособие для вузов / под ред. А. М. Тавасиева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.
4. Симаева Н.П. Оценка кредитного поля коммерческого банка на стадии планирования кредитных операций / Н.П. Симаева // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 3, Экон. Экол. - 2012. - № 1 (20). - С.237-244.
5. Манжос С.Б. Управління якістю кредитного портфеля банку в умовах посткризового розвитку економіки / С.Б. Манжос, Ю.С. Клименко // Економіка і регіон № 5 (36) - 2012 – С.105-109.
6. Бугель Ю. Напрями удосконалення сучасних методів управління банківським кредитним портфелем / Ю. Бугель // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 157.
7. Дядечко Л. М. Управління проблемними кредитами в банках України в умовах економічної кризи / Л. М. Дядечко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 3. – С. 240- 245. – (Серія: Фінанси. Банківська справа).
8. Малахова О. Напрямки оптимізації роботи банків щодо управління кредитним ризиком / О. Малахова // Світ фінансів. – 2008. – № 2. – С. 101-112.
9. Слобода Л. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності / Л. Слобода // Регіональна економіка. – 2010. – № 1. – С. 128.
10. Соляр В.В. Фіскальне середовище діяльності підприємств в Україні / Ю.А. Ломейко, В.В. Соляр // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди «Економіка»: Зб. наук. пр. / За заг. редакцією акад. АПН України І.Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ, 2017. Вип. 17. С.116-129.

2.3. Методологія управління кредитним ризиком

Всі негативні події, що можуть вплинути на ефективність кредитної діяльності банку, викликані появою і реалізацією різних ризиків як по окремих елементах, так і загалом по кредитному портфелю. Кредитний ризик – це потенційна ймовірність виникнення втрат банку, повного або часткового невиконання позичальником умов кредитного договору. В економічній літературі існує досить велика кількість визначених понять управління ризиком.

На наш погляд, метою управління ризиками є їх мінімізація. Виходячи з цього управління ризиками представляє собою процес зменшення вірогідності втрати ринковим суб'єктом частини надходжень в результаті здійснення виробничої та фінансової діяльності шляхом її передбачення, оцінки, розробки стратегії її мінімізації та контролю.

На рис. 3.2 показано взаємозв'язок кредитного ризику з подіями, що відбуваються в процесі кредитування, за схемою: причини виникнення – можливі. До зовнішніх причин можна віднести всі події, що відбуваються в житті суспільства (для наочності відображення представлені як економічний, політичний ризики і форс-мажорні обставини), і підприємницький ризик, що представляє собою всі можливі події, безпосередньо пов'язані з діяльністю позичальника, які можуть привести до неможливості виконання ним своїх зобов'язань перед банком. Кредитний ризик обумовлюється факторами, що лежать як на стороні клієнта, так і на стороні банку (табл. 3.5). Слід зауважити, що перша група ризиків впливає на підприємницький ризик, кредитний ризик, а також всю діяльність банку, навіть не пов'язану з кредитним процесом. До внутрішніх причин прояву кредитного ризику можна віднести якість роботи кредитного відділу і якість прийняття рішень керівництвом банку. Банк в процесі управління кредитним ризиком в першу чергу бере до уваги саме ці два чинники.

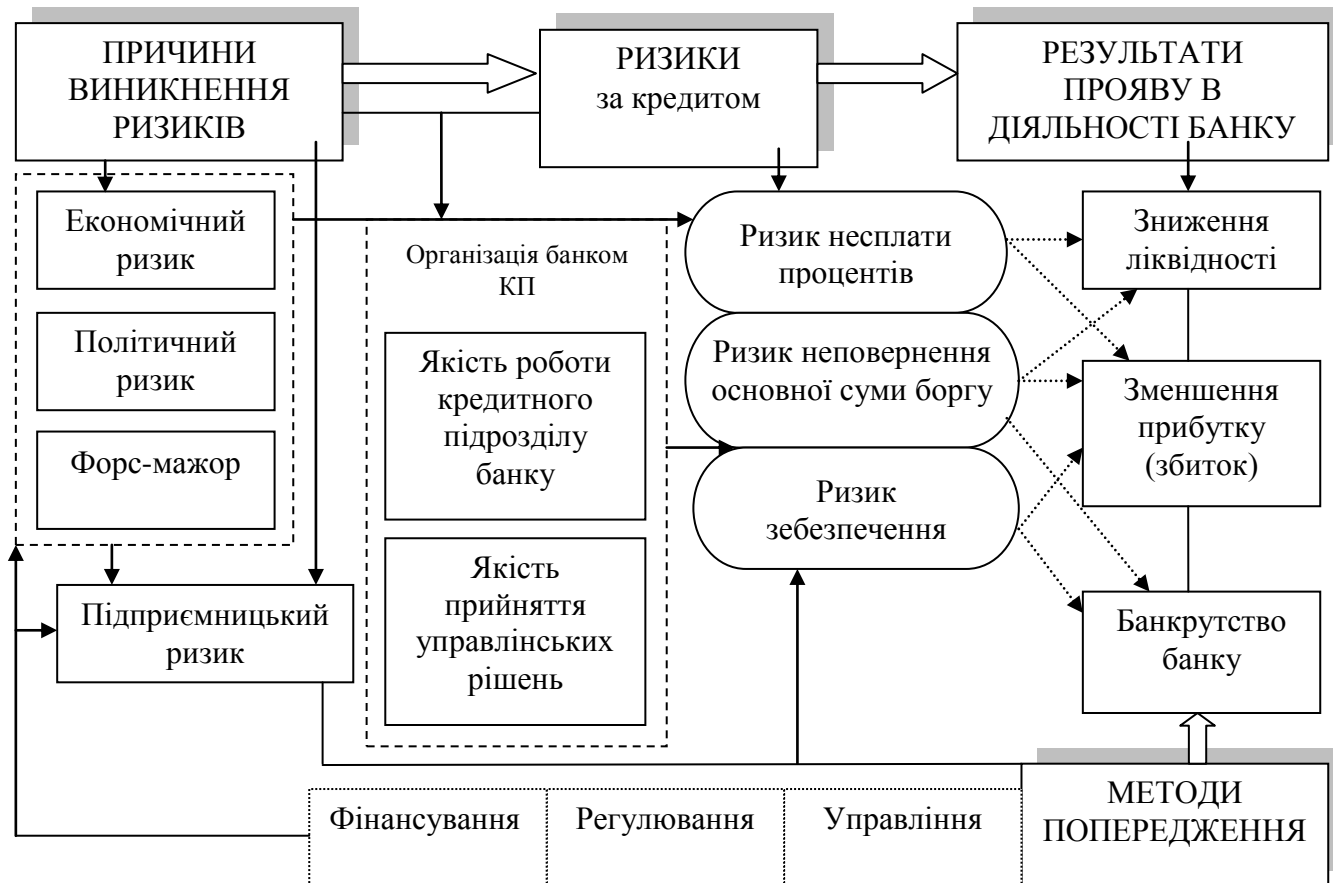

Рисунок 3.2. Поява, прояви й усунення кредитних ризиків банку

Таблиця 3.5

Суб'єктні фактори кредитного ризику банку

З боку банку	З боку клієнта
<p>Організація банком кредитного процесу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • наявність інструктивних і методологічних документів; • розробка чіткої процедури розгляду і вирішення позики; • визначення вимог до кредитної документації • наявність системи контролю за реальністю джерел погашення; • рівень і якість інформації про клієнта; • кваліфікація і досвід кредитних працівників. 	<p>1. Кредитоспроможність:</p> <ul style="list-style-type: none"> • рівень управління у позичальника; • фінансовий стан клієнта; • перспективи розвитку об'єкта, що кредитується. <p>2. Характер кредитної угоди:</p> <ul style="list-style-type: none"> • утримання об'єкта кредитування; • сума і термін позики; • порядок видачі і погашення позики; • спосіб забезпечення повернення позики.

Якісний аналіз цілого ряду ризикоутворюючих факторів, дозволяє банкам не тільки приймати адекватні рішення щодо кредитування, а й в

подальшому звести до мінімуму прямі фінансові втрати від неповернення кредитів.

Своєчасна оцінка та всебічний аналіз перелічених факторів ризику для окремого кредиту створює реальну можливість банкам уникнути повторного впливу даних факторів у майбутній діяльності.

Склад макроекономічних умов, а також значимість кредитного ризику для економіки в цілому, показують, що проблема кредитного ризику виходить за межі діяльності комерційних банків і їх взаємовідносин з клієнтами. Тому управління кредитним ризиком з боку комерційних банків - це лише частина загального процесу. Прояв кредитного ризику є складним і неоднозначним, різноманітний його зв'язок з факторними явищами в економіці, політиці спричиняє виникнення проблеми надійного його управління [1].

Процеси, що належать до кредитного ризику, слід розглядати в системі ризик-менеджменту, основними елементами якого є:

Управління кредитним ризиком в класичному розумінні, що передбачає планування, аналіз, регулювання і контроль. Процес управління кредитним ризиком, в якому суб'єктом управління виступає комерційний банк, а об'єктом - його, кредитний портфель, буде докладніше розглянуто згодом.

Регулювання кредитного ризику, в якому вже сам комерційний банк виступає об'єктом регулювання, суб'єктом же регулювання виступає наглядовий орган в особі НБУ. Оскільки центральний банк може впливати на діяльність комерційних банків тільки непрямими методами, то мова йде саме про регулювання кредитного ризику.

Фінансування кредитного ризику, тобто дії з покриття або списання кредитного ризику після його появи, визнання як завершеного факту, що виражається в конкретних цифрах, відображає реальні втрати банку. Фінансування кредитного ризику може здійснюватися за такими напрямками:

1. Списання збитків за рахунок резервів, сформованих за рахунок власних коштів. Таке списання не є компенсацією втрат, так як резерви самі по собі є втратами, авансом відображеним у діяльності банку.

2. Страхування ризику – компенсація втрат за рахунок третьої особи (страховика). Головний недолік даного методу полягає в тому, що в умовах кризи в кредитній сфері можливо розорення страхової компанії, тоді як страхові внески збільшують ціну кредиту. У договорі між страховою компанією і банком повинні поєднуватися два види страхування: неповернені відсотки підпадають під страхування фінансового ризику, а сама сума кредиту - під страхування кредитів.

Розмір страхового відшкодування на практиці становить 50 - 90% суми «кредит + відсотки». Конкретна межа відповідальності страховика і термін її настання встановлюються кожним конкретним договором страхування. На жаль, страхування кредитних ризиків не отримало широкого поширення в Україні. Так розмір валових страхових премій по фінансовим ризикам з 2015р. по 2016 р. майже не змінився (3 598,6 млн. грн. і 3 596,7 млн. грн., що у порівнянні становить -0,1%). Страхування кредитів зросло на 52,3% з 348,7 млн.грн. у 2015 р. до 531,0 млн. грн.. у 2016 р. У структурі чистих страхових премій за видами страхування станом на 31.12.2016 р. страхування фінансових ризиків становило 7,5%, кредитів – лише 1,9% [2].

Це пов'язано з відсутністю у страхових компаній достатньою капітальної бази для реального забезпечення страхових виплат, а також зі збільшенням ціни за кредит.

3. Гарантування ризику передбачає використання гарантій і поручительств третіх осіб в якості забезпечення кредиту. Можливість отримання компенсації за кредитом від особи, яка видала гарантію, залежить від її фінансового стану, на який банк не може вплинути, а може тільки оцінити його в момент прийняття рішення про кредитування. Відмінність від страхування ризику полягає в тому, що витрати по отриманню гарантії або поручительства несе позичальник.

Основним блоком концепції ризик-менеджменту кредитного портфеля є управління кредитним ризиком. Головним завданням управління є оптимізація співвідношення дохід / ризик у короткостроковій і довгостроковій перспективі, в той час як завдання мінімізації втрат за кредитами не може розглядатися як

основна, оскільки може призвести до низької прибутковості, недостатньою для покриття витрат по залученню платних ресурсів, і банк, таким чином, втратить свою комерційну ефективність. Тому доцільно застосовувати два можливих підходи до управління кредитним портфелем - максимізація прибутку при заданому рівні ризику або мінімізація ризику при заданому рівні прибутку.

Стадіями управління кредитним ризиком є оцінка, аналіз, планування, регулювання і контроль. Поряд з універсальними засобами оцінки ризику (середньоквадратичне відхилення, ймовірність прояву ризику) використовуються, наприклад, показники кількості (частки) банкрутств в певній галузі, підгалузі або у всій економіці, питомої ваги безнадійних боргів тощо. Тому кожного разу при розробці методики управління ризиками слід приділяти увагу функції оцінки ризику.

Кредитний ризик має індивідуальний характер, пов'язаний з кожним конкретним позичальником, тому погано описується поняттям статистичної сукупності, а в процесі оцінювання кредитного ризику перевагу слід віддавати не статистичним прийомам, а індивідуальній роботі з позичальником.

З теоретичного погляду для оцінки кожного окремого кредитного ризику має бути застосована спеціально створена, досконала для цього методика, яка б дозволяла врахувати всі особливості конкретного позичальника. Диференціація методики забезпечується через кредитну політику, яку кожен банк формує з огляду на свою стратегію та на власний розсуд, а уніфікація — через методику аналізу, розроблену НБУ для формування резерву під кредитні ризики.

Методика може бути уніфікована лише до певної міри, адже кожен банк має власну клієнтуру, свій сегмент ринку, галузеву специфіку, конкретні можливості. Пошук оптимального співвідношення між уніфікацією та диференціацією у підходах до оцінки кредитного ризику здійснюється у банківській практиці.

Управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення – на рівні кожної окремої позички та на рівні кредитного портфеля в цілому. Основні причини виникнення кредитного ризику на рівні окремого кредиту: нездатність позичальника до створення

адекватного грошового потоку; ризик ліквідності застави; моральні та етичні характеристики позичальника.

До чинників, які збільшують ризик кредитного портфеля банку, належать:

- надмірна концентрація – зосередження кредитів в одному із секторів економіки;

- надмірна диверсифікація, котра призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки;

- валютний ризик кредитного портфеля;

- недосконала структура портфеля, якщо його сформовано лише з урахуванням потреб клієнтів, а не самого банку;

- недостатня кваліфікація персоналу банку.

Сукупний ризик кредитного портфеля залежить від рівня ризикованості кредитів, з яких його сформовано, а тому для визначення портфельного ризику слід проаналізувати ризик усіх його складових.

Методи управління кредитним ризиком поділяються на дві групи [3]:

- 1) методи управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту;

- 2) методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля банку.

До методів управління ризиком окремого кредиту належать¹:

- 1) аналіз кредитоспроможності позичальника;

- 2) аналіз та оцінка кредиту;

- 3) структурування позички;

- 4) документування кредитних операцій;

- 5) контроль за наданим кредитом і станом застави.

Особливість перелічених методів полягає у необхідності їх послідовного застосування, оскільки одночасно вони є етапами процесу кредитування. Якщо на кожному етапі перед кредитним працівником поставлено завдання

---

¹ Соляр В.В., Основні технології операцій банку: навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Бухгалтерський облік у банках» / В.І. Ганін, В.В.Соляр. - Х.: ХТЕІ КНТЕУ, 2016. - 123с.

мінімізації кредитного ризику, то правомірно розглядати етапи процесу кредитування як методи управління ризиком окремої позички.

Методи управління ризиком кредитного портфеля банку:

1) Метод *диверсифікації* полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розрізняють три види диверсифікації — галузеву, географічну та портфельну.

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, котрі здійснюють діяльність у різних галузях економіки. Для зниження загального ризику портфеля вирішальне значення має добір галузей, який здійснюється за результатами статистичних досліджень. Найвищий ефект досягається, коли позичальники працюють у галузях з протилежними фазами коливань ділового циклу. Якщо одна галузь перебуває на стадії економічного росту, то інша переживає стадію спаду, а з часом їх позиції змінюються на протилежні. Тоді зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи банку і суттєво знизити ризик.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, котрі перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зниження кредитного ризику доступна лише великим банкам з розгалуженою мережею філій та відділень на значній території.

Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників — великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Кредити, надані у сфері малого бізнесу, часто супроводжуються підвищеним рівнем кредитного ризику, хоча й мають вищий рівень дохідності. Якщо позичальником є велика компанія, то кредитний ризик оцінюється як незначний, але й дохідність такого кредиту невелика.

Метод диверсифікації слід застосовувати зважено та обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самого банку і, передусім, рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку. Саме тому надмірна диверсифікація призводить не до зменшення, а до зростання кредитного ризику.

Концентрація – поняття, протилежне за економічним змістом диверсифікації. Формуючи кредитний портфель, слід додержуватися певного рівня концентрації, оскільки кожний банк працює в конкретному сегменті ринку і спеціалізується на обслуговуванні певної клієнтури. При цьому надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Надмірна концентрація кредитного портфеля може стати причиною погіршення фінансового стану та банкрутства банку. Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке має вирішувати менеджмент кожного банку залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації.

2) *Лімітування*, як метод управління кредитним ризиком, полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик. Ліміти визначаються як максимально допустимий розмір позички чи напряму кредитування і виражаються як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту у грошовому вираженні), так і у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). За базу для розрахунку нормативів можна брати величину капіталу банку, обсяг кредитного портфеля, валюту балансу та інші показники. Наприклад, ліміт кредитування позичальників певної галузі може бути визначений як максимальний сукупний обсяг грошових коштів або як відношення суми кредитів у галузь до загальної величини кредитного портфеля.

3) *Створення резерву* для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів. З одного боку, резерв під кредитні ризики

служить захистом вкладників, кредиторів та акціонерів банку, а з іншого — резерви підвищують надійність і стабільність банківської системи в цілому.

Якщо такий резерв не сформовано, то втрати за кредитними операціями відшкодовуються за рахунок власного капіталу банку. Тому створення резерву дає змогу уникнути негативного впливу кредитних ризиків на величину основного капіталу і є одним зі способів самострахування банку.

Крім резерву під кредитні ризики банки створюють загальний резерв, джерелом формування якого є чистий прибуток. Створення та використання загального резерву регулюється чинним законодавством кожної країни. Кошти загального резерву можуть спрямовуватися на покриття втрат за кредитами, які виникли з вини банку, на відшкодування судових витрат, на покриття втрат у повному обсязі, якщо коштів резерву під кредитні ризики для цього виявилось недостатньо.

4) *Сек'юритизація* – це продаж активів банку через перетворення їх в цінні папери, які в подальшому розміщуються на ринку. Процес сек'юритизації дозволяє перемістити балансові активи банку за баланс, тобто є одним із видів позабалансової діяльності банку. Сек'юритизація активів знижує рівень ризикованості банку, покращує якість активів, дозволяє підвищити за інших рівних умов показники адекватності капіталу.

У процесі сек'юритизації беруть участь кілька сторін: банк як ініціатор продажу пакету кредитів; компанія, яка займається емісією цінних паперів; гарант (страхова компанія); інвестори (фізичні чи юридичні особи), котрі купують цінні папери на ринку. Процедура сек'юритизації починається з того, що банк, який є ініціатором продажу кредитів, укладає договір з компанією, котра на загальну суму сек'юритизованих кредитів робить емісію цінних паперів. Перед розміщенням пакету цінних паперів на ринку, компанія-емітент має здобути підтримку гаранта, який виконує функцію страхування емітованих цінних паперів. Часто така підтримка надається у формі урядових гарантій чи акредитивів великого банку. Відтак цінні папери розміщуються на ринку, а отримані від їх продажу грошові кошти починають надходити до гаранта та компанії-емітента, які передають їх банку-ініціатору. Таким чином, банк

отримує готівкові кошти на загальну суму пулу сек'юритизованих кредитів. Коли кредити сек'юритизовано, тобто перетворено в пакет цінних паперів, власність на ці кредити та відповідні потоки грошових надходжень переходить до інвесторів. Звідси походить і назва — перехідні цінні папери (passthrough securities). Прикладами сек'юритизованих активів є іпотечні кредити, автомобільні позички, кредити на придбання обладнання.

Процедура сек'юритизації дозволяє банку здійснити трансферт кредитних ризиків (передати ризик іншим учасникам ринку), оскільки разом із власністю на кредити та надходження за ними до інвесторів, котрі придбали цінні папери на ринку, переходить і кредитний ризик. У разі неповернення кредитів збитків зазнають інвестори.

Як було показано вище, управління ризиками є одним з основних елементів у системі управління кредитним портфелем банку.

Виходячи з всього вище викладеного, управління ризиками кредитного портфеля представляє собою процес мінімізації ризиків шляхом передбачення, оцінки, розробки стратегій управління та контролю з метою зниження можливих втрат та підтримки на певних рівнях показників, що характеризують ефективність організації кредитних операцій банку.

Таким чином, на основі перерахованих вище кроків формується оптимальний кредитний портфель комерційного банку. При його формуванні особливу увагу слід приділити оцінці кредитного ризику і методів його зниження.

Література

1. Чехова І. В. Управління ризиками в банківській діяльності / І. В. Чехова // Держава та регіони. – 2009. – № 6. – С. 312-314. – (Серія: Економіка та підприємництво).
2. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / https://www.nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf
3. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник / Л.О. Примостка. - 2-ге вид., доп. і перероб. - К.: КНЕУ, 2004. - 468 с.
4. Карагодова О. Проблеми оптимізації структури кредитного портфеля комерційного банку / О. Карагодова, Л. Распутна // Банківська справа. – 2012. – № 2. – С.40–42.
5. Кігель В. Про визначення оптимального кредитного портфеля банку в умовах ризику неповернення коштів позичальникам / В. Кігель // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 1. – С. 15–17.
6. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 2 червня 2009 р. № 315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>.
7. Тиркало Р. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг : [навч. посібник] / Р. Тиркало, З. Щивоблок. – К., 2010. – 233 с.
8. Терехова Н.В. Кредитная политика банка как элемент оптимизации кредитного портфеля / Н.В. Терехова // Вестник ОГУ. – 2008. – №10 (92). – С. 121-127.
9. Управление финансами организаций: Учебно-методическое пособие / Под ред. А.Н. Гавриловой, Е.Ф. Сысоевой. Воронеж: ФГУП ИПФ «Воронеж», 2012. - 317 с.
10. Фатянова А.А., Бочаров Е.П. Имитационное моделирование деятельности коммерческого банка // Вестник СГСЭУ. - 2002. - №3.– С. 4-6.
11. Фрост Стівен М. Настільна книга банківського аналітика: Гроші ризику і професійні прийоми / Фрост С.М. [Пер. з англ.; За наук. ред. М.В. Рудя.] – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 672 с.

Формуванню кредитного портфелю банку передую вироблення кредитної стратегії з урахування головних принципів діяльності та передбачає кілька блоків: формування системи лімітів кредитування з метою мінімізації ризиків та оптимізації пропорцій за видами кредитів; відбір об'єктів кредитування на основі оцінки кредитоспроможності позичальників та з урахуванням всього комплексу зовнішніх, клієнтських та банківських факторів. Найбільш комплексною оцінкою кредитоспроможності позичальника та його фінансового стану є рейтингова оцінка з аналізом грошових потоків, зарекомендовані на практиці європейські методики PARTS та CAMPARI. Але, на наш погляд, важливу інформацію для банку може дати рівень розвитку маркетингу та менеджменту на підприємстві.

Обов'язковою процедурою є постійний аналіз стану кредитного портфеля і його моніторинг на поліпшення якості з виробленням коригуючих заходів.

Весь механізм ФКП представлений у вигляді послідовних стадій: аналіз чинників, що впливають на попит і пропозицію кредиту; формування кредитного потенціалу комерційного банку; забезпечення відповідності структури кредитного потенціалу і виданих позичок; аналіз виданих кредитів за різними ознаками; оцінка ефективності та якості кредитного портфеля, розробка заходів по вдосконаленню кредитного портфеля банку. На першій стадії важливим є врахування актуальних на момент формування кредитної політики внутрішніх та зовнішніх факторів, розрахунок індикаторів стану кредитного потенціалу банку.

Проаналізувавши оборотно-сальдовий баланс ПАТ КБ "ПРАВЕКС-БАНК" станом на 01.06.2018 року статусна позиція Правексбанку у формуванні кредитного потенціалу знаходиться на рівні першого рейтингу з можливих порядкових шести максимальних, що свідчить про агресивну та ризиковану кредитну політику. Це може призвести до втрати ліквідності та скошення пропорцій між кредитним потенціалом і кредитним портфелем банку.

У моделі ФКП необхідне постійний аналіз виданих позичок, оцінка ефективності та якості кредитного портфеля з урахуванням ризику.

Кредитний ризик обумовлюється факторами, що лежать як на стороні клієнта, так і на стороні банку. Якісний аналіз цілого ряду ризикоутворюючих факторів, дозволяє банкам не тільки приймати адекватні рішення щодо кредитування, а й в подальшому звести до мінімуму прямі фінансові втрати від неповернення кредитів. Основним елементами ризик-менеджменту кредитного портфелю є управління, регулювання та фінансування, що передбачає формування резервів, страхування ризику, використання гарантій і поручительств третіх осіб в якості забезпечення кредиту.

РОЗДІЛ 4

МЕНЕДЖМЕНТ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

4.1. Визначення статусного профілю кредитного поля банку на основі стану кредитного портфеля

Формування та управління кредитним портфелем є одним з основоположних моментів в діяльності банку та невіддільні від поняття його якості. Управління кредитним портфелем є найважливішим елементом кредитної політики банку, яка повинна охоплювати весь кредитний портфель і контроль над ним як єдиним цілим, а також встановлювати стандарти для прийняття конкретних кредитних рішень. Кредитна політика обов'язково доповнюється незалежною внутрішньою ревізією кредитів і оцінкою якості активів з використанням методів контролю за достатністю резервування на випадок збитків. Продумана кредитна політика передбачає визначення параметрів для кредитного портфеля в цілому, а саме: частка ресурсів банку на кредитування клієнтів; види кредитів та їх питома вага й концентрація; основні географічні регіони бізнесу позичальника; ліміти на отримання кредиту.

Управління кредитним портфелем здійснюється поетапно та передбачає послідовність таких заходів (рис. 4.1):

- 1) формулювання критеріїв оцінки якості кредиту;
- 2) визначення основних класифікаційних груп кредитів за коефіцієнтами ризику;
- 3) оцінка кожної позики та віднесення їх до однієї із зазначених груп;
- 4) з'ясування фактичної структури кредитного портфеля;
- 5) оцінка якості портфеля в цілому та сукупного ризику;
- 6) виявлення та аналіз факторів, що змінюють структуру (якість портфеля);
- 7) визначення величини резервів на можливі втрати за кредитами та їх загальної суми залежно від ступеня сукупного ризику кредитного портфеля;

8) коригування кредитної політики відповідно до проведеного аналізу на попередніх етапах і розробка заходів з підвищення якості кредитного портфеля.

Рисунок 4.1 Логічний алгоритм процедури управління кредитним портфелем банку

Процес організації управління кредитним портфелем – процес циклічний і безперервний, постійно повторюваний і змінюється залежно від існуючих обставин. Важливе стратегічне значення в системі кредитної політики банку відіграє аналіз якості кредитного портфеля. Якість кредитного портфеля має комплексне значення і характеризує ефективність його формування з точки зору прибутковості, ступеня кредитного ризику (який, у свою чергу, залежить від фінансового стану позичальника, якості обслуговування боргу, а також від всієї наявної в розпорядженні інформації про будь-які ризики позичальника, включаючи відомості про зовнішні зобов'язання позичальника, про функціонування ринку, на якому працює позичальник тощо), і забезпеченості. Рівень показника якості кредитного портфеля обернено пропорційний рівню кредитного ризику (чим вище якість позички, тим менше ймовірність її неповернення або затримки погашення, і навпаки). Те ж саме відноситься до рівня забезпеченості та дохідності позики (чим надійніше її забезпечення, і чим більший дохід вона приносить, тим вище якість кредитного портфеля).

З цією метою в першу чергу необхідно проводити аналіз кредитного портфеля комерційного банку і на цій підставі давати оцінку його якості. Потім, ґрунтуючись на вже отриманих даних, необхідно виробляти систему заходів, що дозволяють поліпшити кредитний портфель і максимально наблизити його до раціонального. Нарешті, необхідно проаналізувати ефективність вжитих заходів і провести аналіз оновленого кредитного портфеля.

Одну з ключових ролей в рамках управління станом кредитного портфеля комерційного банку відіграє його оптимізація. У загальному вигляді задача оптимізації кредитного портфеля комерційного банку зводиться до вибору такої структури кредитного портфеля, при якій будуть досягнуті цілі кредитної політики банку.

Кредитний портфель не можна зводити до простої сукупності кредитів, оскільки він характеризується не тільки сукупним ризиком (що відображає ризики окремих кредитів), а й чисто портфельним ризиком. У підсумку, саме якість всього кредитного портфеля в цілому визначає ефективність (прибутковість) кредитної діяльності. Внаслідок цього оптимальний кредитний портфель визначає вимоги як до самої реалізації стратегії (кредитна політика і процедури), так і до якості відбору окремих кредитів, якості контролю та управління кредитним ризиком. Іншими словами, саме оптимальний кредитний портфель і є глобальною метою всієї кредитної діяльності, що визначає всі інші «кредитні» цілі.

Оптимізація полягає у виборі такого планово-управлінського рішення, яке найкращим чином враховувало б внутрішні можливості та зовнішні умови діяльності позичальника. Традиційно критеріями оптимальності є «максимум прибутку», «мінімум витрат», «максимум рентабельності» й т. ін. Тому до вибору оптимального варіанту в процесі управління кредитним портфелем необхідно підходити з позицій системності економіко-математичного моделювання.

На підтвердження цього наведемо думки фахівців з даного питання. Так, вперше завдання вибору оптимального, допустимого портфеля, що є кращим для банку, було сформульоване і вирішене Г. Марковіцем – одним із

засновників сучасної теорії портфелів. Його алгоритм пошуку оптимального портфеля полягає в побудові множини ефективних портфелів на основі двох змінних: очікуваної дохідності ($\bar{\gamma}_p$) і стандартного відхилення розподілу дохідності портфеля (σ_p), тобто можливого ризику, що складається з кривих байдужості (Indifference curves) (рис.4.2).

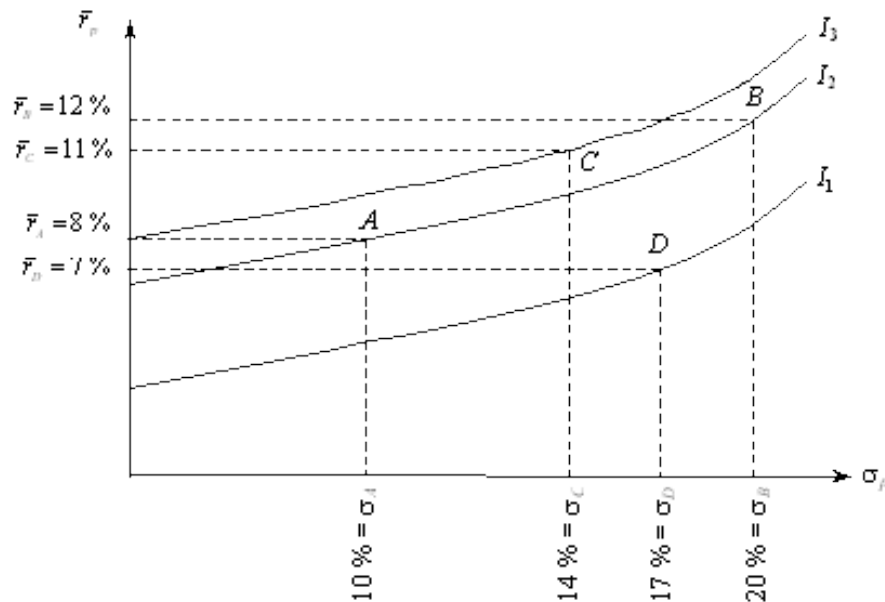

Рисунок 4.2 Графік кривих байдужості інвестора, що уникає ризику [1-2]

Усі портфелі, що розміщені на одній кривій байдужості, для інвестора є рівноцінними. Портфель В зі стандартним відхиленням у 20 % більш ризикований, ніж портфель А зі стандартним відхиленням у 10 %. Проте вища очікувана дохідність портфеля В, що становить 12 %, відшкодовує високий ризик, тоді як очікувана дохідність портфеля А становить 8 %.

Другий — для інвестора будь-який портфель, розташований на кривій байдужості вище і лівіше, буде привабливішим, ніж портфель, розташований нижче і правіше [3, с. 184]. Точки, які розташовані на графіку, показують, що вище і лівіше будуть міститися портфелі більш ризиковані, але і з вищими доходами. Портфель С з більшою очікуваною дохідністю, ніж портфель А, що відшкодовує вищий ризик, тому для інвестора він більш привабливий. Портфель С з меншим стандартним відхиленням, ніж портфель В, що

компенсує його меншу очікувану дохідність. Тому портфель С є найбільш привабливим для інвестора.

Для вибору оптимального портфелю на графік з кривими байдужності наноситься рисунок ефективної множини (efficient set). Її ефективна межа (efficient frontier) і є тими точками, що відповідають оптимальним портфелям (рис. 4.3).

У точці G буде розташований ефективний портфель для інвестора, що очікує мінімальний дохід за мінімального ризику. У точці S міститься ефективний портфель для інвестора, що передбачає максимально високий дохід з максимально можливим ризиком.

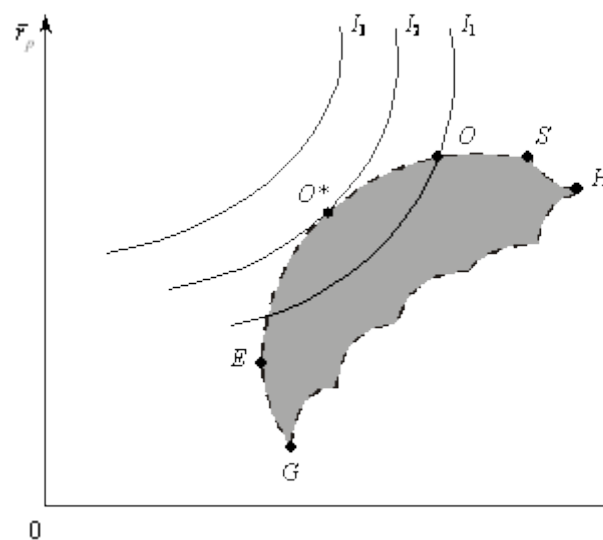

Рисунок 4.3 Вибір оптимального портфеля [33]

Портфель, що міститься в точці O*, буде оптимальним з усіх портфелів, які можуть бути розташовані вздовж межі ефективної множини. Ця точка найвища і розташована лівіше інших. Теоретично інвестор бажав би, щоб точка дотику містилася на кривій I_3 , проте в даному варіанті її немає.

Не дивлячись на логічне та математичне обґрунтування вибору оптимального варіанту з усіх можливих, основна складність цього алгоритму полягає саме у визначенні кривої байдужості, в неможливості об'єктивно оцінити схильність кредитора (інвестора) до ризику.

Останнім часом багато наукових робіт присвячено принципам побудови моделей формування та оптимізації кредитного портфеля і можливості

адаптації їх до вирішення існуючих проблем. У зв'язку з цим, наприклад, в роботах Бабешко Л.О. [4], Попова В.Б. [5], Фат'янової А.А. [6] пропонується використовувати портфельну (вірогідну) модель Г. Марковіца, адаптовану до формування оптимального кредитного портфеля з урахуванням основних характеристик, якими є прибутковість, ступінь кредитного ризику і т.д.

Сорокіною І.О. [7, с. 15] запропоновано методичні підходи до аналізу й оцінки кредитного портфеля банку на підставі загальнодоступних форм банківської звітності, де особлива увага приділена коефіцієнтному аналізу кредитної діяльності банку. Але, незважаючи на це, дана методика може бути використана в основному для зовнішніх користувачів. На нашу думку, обов'язковим для будь-якого банку в межах кредитного менеджменту є проведення структурного аналізу кредитного портфеля та його диверсифікація, що актуально для всієї банківської системи.

Основною метою проведення структурного аналізу є оцінка концентрації кредитних вкладень, вироблення шляхів формування збалансованого портфеля (ризик - прибутковість - ліквідність), а також складання і використання кількісних правил в кредитній політиці банку. Сукупний кредитний портфель можна розділити на так звані сектори, в які включені кредити, що стосуються тієї чи іншої групи, залежно від критерію класифікації (контрагенти, вид валюти, резидентство, вид забезпечення, галузь, термін кредитування, своєчасність погашення тощо).

Кожному сегменту кредитних вкладень притаманний певний рівень кредитного ризику. Тому визначення частки, яку займає кожен сегмент, вкрай важливо для банку. До основних способів забезпечення достатньої диверсифікації позичкового портфеля на базі галузевих лімітів, на нашу думку, можна віднести:

1. Галузеве лімітування;
2. Диверсифікація за термінами;
3. Раціонасування кредиту.

Диверсифікація галузевих сегментів позичкової частини кредитного портфеля через пряме встановлення лімітів для всіх позичальників даної галузі

в абсолютній сумі або за питомою вагою в сегменті кредитного портфеля банку. Зосередження кредитного ризику на групі позичальників однієї галузі в разі їх банкрутства під впливом зовнішніх галузевих чинників може здійснити на банк великий негативний вплив, в т.ч. до банкрутства.

Аналізуючи галузеву структуру кредитування в Україні, встановлено, що останніми роками найбільш активно зростає кредитування домогосподарств, передусім завдяки споживчому кредитуванню. Зокрема, високими темпами зростає видача кредитів на придбання транспортних засобів та інші споживчі потреби (рис. 4.4), (додаток Л, табл. 1). Кредитування юридичних осіб з 55% на кінець 2014 року знизилося у структурі чистих активів до 33,8% за результатами I-го кварталу 2018 р. Це найнижчий показник за вказаний період, що свідчить про «проїдання» кредитних ресурсів і «кредитний голод» у реальній економіці.

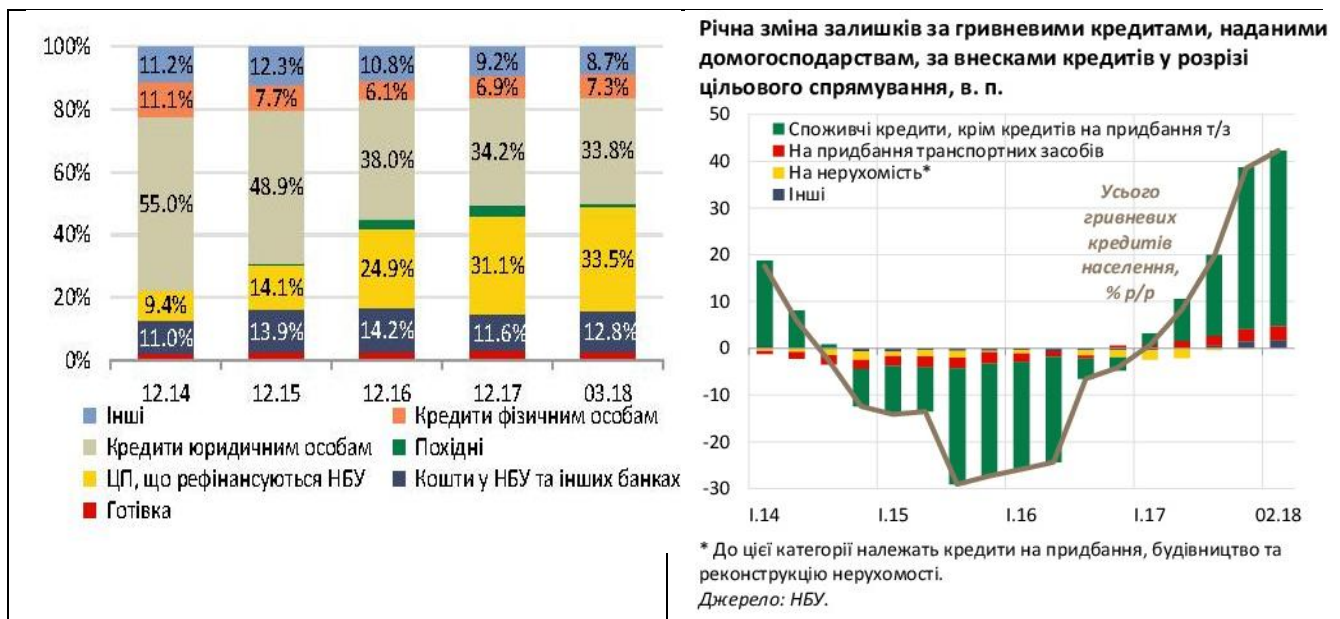

Рисунок 4.4 Структура чистих активів банківського сектору України, програмний продукт [8]

Зростанню попиту на кредити з боку домогосподарств, з поміж іншого, сприяє збільшення доходів населення та є результатом поліпшення їх платоспроможності. Також зростає попит на кредити і з боку нефінансових корпорацій, що може пояснюватися збільшенням потреби в обіговому капіталі та інвестиціях. Лідерами такого приросту на початку 2018 року були

підприємства переробної промисловості, сільського господарства та будівельної галузі. Але у відносних обсягах найбільше кредитних ресурсів отримують підприємства оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспорту (рис. 4.5) [8].

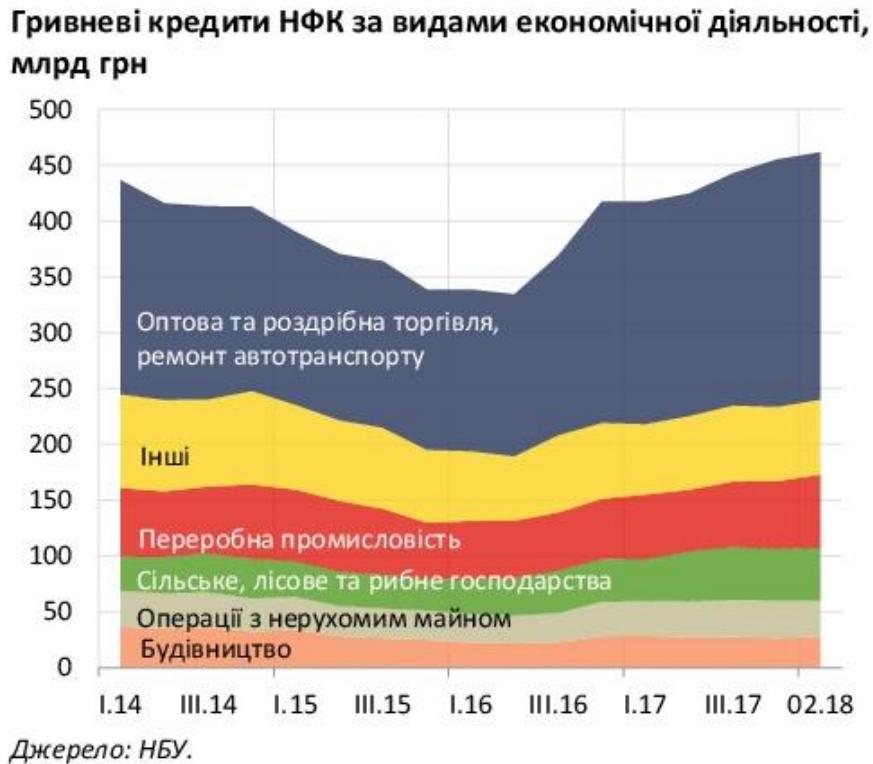

Рисунок 4.5 Галузева структура кредитного портфеля нефінансовим корпораціям, програмний продукт [8]

Банки продовжують поступово нарощувати гривневе кредитування (залишки збільшилися на 15,5% у першому півріччі 2018р. порівняно з 2017р.), знову за рахунок кредитування фізичних осіб у національній валюті як приватними, так і державними банками (9,6% та 8,5% відповідно). Корпоративний портфель навпаки скоротився на 1,3%.

Залишки за кредитами в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) продемонстрували суттєве зниження, особливо кредити, що надані фізичним особам (2018р./2016р.) (табл. 4.1). Але за рахунок методологічних змін в розрахунку цього показника, а саме – особливостей ведення бухгалтерського обліку під час поступового переходу на МСФЗ 9 (зокрема за рахунок сум коригування процентних доходів за знеціненими фінансовими активами, які

відносяться до операцій 2017 року), даний показник за півроку 2018 р. досяг рівня 2017 р. [8].

Таблиця 4.1

Кредити банківської системи у розрізі суб'єктів та валют*

Назва показника	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.06.2018	структура на початку дагу	структура на останню дагу	темп зростання базисний
ОД. ВИМ.	млн. грн.				%		
Кредити надані клієнтам	1009768	1005923	1042798	1064391	100	100	105
<i>з них: нерезиденти</i>	50790	35306	50349	53331	5	5	105
<i>з них: нараховані доходи до отримання</i>	68102	63121	88775	144405	7	14	212
<i>з них: дисконт/премія</i>	-3281	-2317	-1817	-4217	-0,3	-0,4	129
кредити, що надані органам державної влади	3360	1427	1517	1624	0,3	0,1	48
<i>кредити, що надані органам державної влади в іноземній валюті</i>	0	0	0	0	0	0	0
<i>кредити, що надані органам державної влади в національній валюті</i>	3360	1427	1517	1624	100	100	48
кредити, що надані суб'єктам господарювання	830632	847092	870302	883288	82	84	106
<i>кредити, що надані суб'єктам господарювання в іноземній валюті</i>	492257	436851	422733	426177	59	52	87
<i>кредити, що надані суб'єктам господарювання в національній валюті</i>	338375	410241	447569	457111	41	48	135
кредити, що надані фізичним особам	175711	157385	170938	179452	17	16	102
<i>кредити, що надані фізичним особам в іноземній валюті</i>	96895	83006	67707	62545	55	53	65
<i>кредити, що надані фізичним особам в національній валюті</i>	78817	74378	103231	116907	45	47	148
кредити, надані небанківським фінансовим установам	65	20	42	27	0,01	0,00	42

*Складено та розраховано за джерелом: [9]

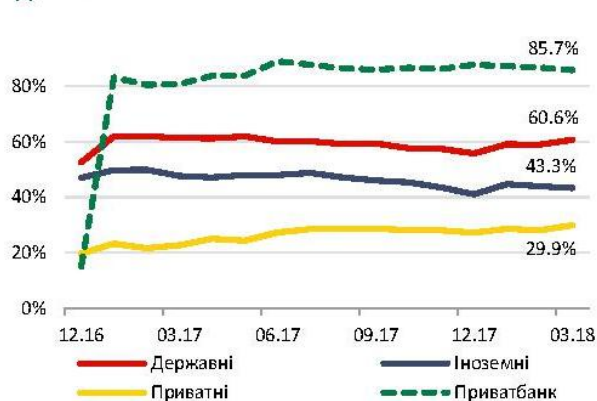
Попри підвищення процентних ставок за банківськими кредитами, банки і надалі очікують збереження тенденцій щодо помірному відновленню кредитування: за кредитами суб'єктам господарювання – 15,5%, фізичним особам – 29,8%, інтегральний приріст – 16,5% синхронно до підвищення облікової ставки НБУ – 17%. Цьому процесу сприятиме зниження кредитного ризику в результаті створення загальнонаціонального кредитного реєстру задля сприяння фінансовій стабільності, здійснення банківського нагляду та управління кредитним ризиком у межах реалізації державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері [10, ст.67].

Чисте кредитування підприємств у гривні на початок 2018 р. до 2016 р. збільшили іноземні банки (115,6%), приватні (111,3%) та державні (106,7%), за виключенням Приватбанку (22,5%). Ситуація з гривневим кредитуванням фізичних осіб дещо протилежна: приватні – 180,2%, Приватбанк – 176,8%, державні – 150,3%, іноземні – 125,1% (додаток Л, табл. 2).

У структурі кредитного портфеля за суб'єктом принципом обсяг кредитів суб'єктам господарювання займає лідируючі позиції – 84%, у динаміці – 135% в грн., та 87% в іноземній валюті (станом на 01.06.2018 р.) (див. табл. 4.1). Частка валютних кредитів за останні два роки знизилася і станом на кінець I-го кварталу 2018 р. розподілилася майже порівну між фізичними і юридичними особами, при цьому спостерігається значний розрив у розмірах валових і чистих кредитів для фізичних осіб за рахунок зростання частки непрацюючих кредитів до 54,6% (додаток Л, табл. 1, табл. 3). Але, як стверджують офіційні видання [8, с.40], частка непрацюючих кредитів зросла передусім через одноразовий статистичний ефект, пов'язаний зі зміною методології обліку фінансових інструментів. В цілому покриття резервами складає 83,6%, що є достатнім показником (рис. 4.6). Надалі якість кредитних портфелів буде покращувати нове кредитування.

Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків за групами*

* включно з міжбанківськими кредитами, всі банки, включно із неплатоспроможними

Обсяг непрацюючих активів, млрд грн, та рівень покриття резервами, %

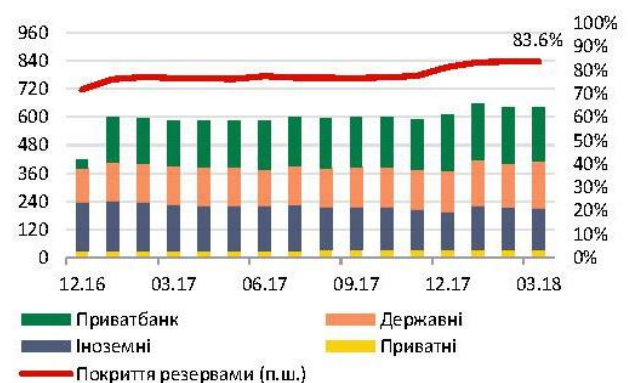

Рисунок 4.6 Частка непрацюючих кредитів у розрізі банків та активів, програмний продукт

Диверсифікація галузевого сегмента кредитного портфеля за термінами має особливе значення, оскільки процентні ставки по позиках різної терміновості схильні до різних розмірів коливань, тому рівень прибутковості позикового сегмента кредитного портфеля, також як і ступінь ліквідності, істотно залежить від терміну позики. Так, у разі орієнтації банку на іпотечні позики довгострокового характеру, розумним є включення в кредитний портфель короткострокових позик, які будуть балансувати його структуру.

Довгострокові депозити та довгострокові кредити (як форма найбільш дохідного вкладення коштів) складають значну величину в умовах стабільної ринкової економіки. В умовах нестабільної української економіки кредитні вкладення носять більшою мірою короткостроковий, або середньостроковий характер, при цьому до 2017 року загальна вартість будь-якого строкового портфелю (до 1-го року, 1–5 років, більше 5-ти років) не перевищувала 400-500 млрд. грн., а кредитування строком понад 5 років взагалі не практикувалося до 2006 року включно (рис. 4.7). Як і раніше переважають коротко- та середньострокові кредити – 40% і 35% відповідно, у гривні – 48 і 34%, в іноземній валюті 37% - середньострокові і 33% - довгострокові (додаток М, табл.1).

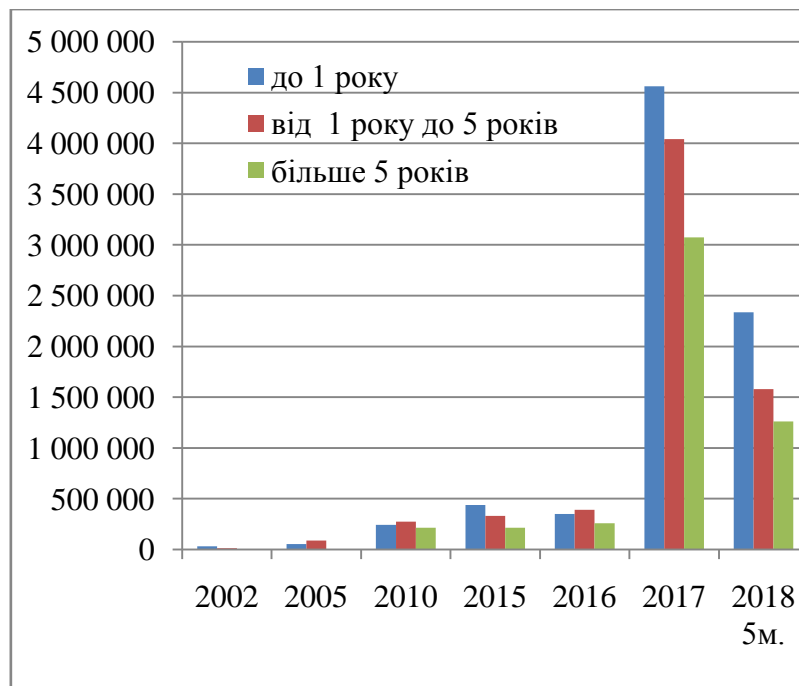

Рисунок 4.7 Розподіл кредитного портфелю банків України за строками

Не всі кредити довгострокового характеру надаються на фінансування виробничої діяльності підприємств. При переважному кредитуванні у дол. США (до 84% на кінець травня 2018 року) найбільше довгострокових кредитів отримують галузі: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 72%, операції з нерухомим майном – 67%, будівництво – 41%. Короткострокове кредитування переважає в добувній промисловості і розробленні кар'єрів (65%), у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (59%), оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (51%). Середньострокове кредитування поширене в таких галузях як: транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 78%, тимчасове розміщування й організація харчування – 69%, професійна, наукова й технічна діяльність – 79% (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Кредити в іноземній валюті (дол. США), надані нефінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності та строками погашення, за станом на кінець травня 2018 року, млн.грн. [9]

Види економічної діяльності	Усього кредитів	Залишки коштів на кінець періоду							
		Структура за КВЕД	в іноземній валюті	у тому числі за строками					
				до 1 року	%	від 1 року до 5 років	%	більше 5 років	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Усього	375660	84	316 743	114468	30	146562	46	55712	18
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	13899	4	12 571	6038	43	4806	38	1726	14
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6276	2	6 056	4 071	65	1388	23	596	10
Переробна промисловість	151380	40	130331	49030	32	65876	51	15425	12
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	38916	10	14957	7 611	20	7104	47	241	2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1 466	0,4	457	324	22	36	8	97	21
Будівництво	13446	4	11 800	3 275	24	3721	32	4 805	41
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	60594	16	55573	30 777	51	20444	37	4 352	8

Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	23674	6	22747	2326	10	17754	78	2 667	12
Тимчасове розміщування й організація харчування	1 009	0,3	867	13	1	601	69	254	29
Інформація та телекомунікації	869	0,2	601	299	34	95	16	207	34
Операції з нерухомим майном	36563	10	36098	5372	15	6497	18	24229	67
Професійна, наукова та технічна діяльність	24395	6	22471	3996	16	17831	79	644	3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2 162	1	1590	1 277	59	291	18	23	1
Освіта	1	0,0004	1	–	–	–	–	1	100
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	714	0,2	618	59	8	116	19	443	72
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	238	0,1	–	–	–	–	–	–	
Надання інших видів послуг	58	0,02	6	–	–	5	86	1	14

Раціонанування кредиту передбачає використання різних кредитних інструментів в межах галузевого ліміту: гнучкі або жорсткі ліміти кредитування, різні види процентних ставок, диференціацію індивідуальних лімітів кредитування по окремих позичальниках відповідно до їх фінансових станів, обмеження кредитних послуг.

Таким чином, галузеві сегменти позичкової частини кредитного портфеля повинні бути пов'язані з різноманітними напрямками позичкового бізнесу, щоб зміна ситуації в одній галузі економіки не призвела до зниження якості значної частини кредитного портфеля і підвищення ступеня кредитного ризику. Постійний аналіз кредитного портфеля дозволяє обрати варіант раціонального розміщення ресурсів, напрями кредитної політики банку, знизити ризик за рахунок диверсифікації кредитних вкладень, прийняти рішення про доцільність надання позики клієнтам.

Література

1. Markowitz, H. Portfolio Selection [Електронний ресурс] / Harry Markowitz // The Journal of Finance. – 1952. – Vol. 7. – No. 1. – P. 77-91. – Режим доступу : <http://www.gacetafinanciera.com/TEORIARIESGO/MPS.pdf>.
2. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Инвестиции. - М.: ИНФРА-М, 2001.- 1035с.
3. Бредли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов. — М.: Олимп-Бизнес, 1997.
4. Бабешко Л.О. Математическое моделирование финансовой деятельности: учебное пособие / Л.О. Бабешко. – М.: КНОРУС, 2009.
5. Попов В.Б. Эволюционные стратегии формирования оптимального кредитного портфеля финансовых предприятий / В.Б. Попов // Ученые записки Таврического национального ун-та им. В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». Том 24 (63). - 2011 – № 1. – С. 164-181.
6. Фатьянова А.А., Бочаров Е.П. Имитационное моделирование деятельности коммерческого банка // Вестник СГСЭУ. - 2002. - №3.– С. 4-6.
7. Сорокина И.О. Методические подходы к анализу и оценке кредитного портфеля банка внешними пользователями / И.О. Сорокина // Банковское дело. – 2008. - № 42 (330). – С. 15-25.
8. Інфляційний звіт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=68159649>
9. Грошово-кредитна статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика // НБУ офіційне інтернет представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків: Закон України від 06.02.2018 № 2277-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 11, ст.58.

4.2. Факторний аналіз стану й динаміки кредитного портфелю з метою виявлення критеріїв його якості (на прикладі ПАТ КБ «Правексбанк»)

З метою аналізу кредитного портфеля банку використовується, як правило, централізований і децентралізований методи аналізу.

Централізований метод заснований на вимогах, пропонованих ЦБ до комерційних банків в процесі управління ним кредитним портфелем, і передбачає систему показників, для яких встановлюється максимально можливе значення [1]. Ці вимоги єдині та обов'язкові для всіх комерційних банків України.

Нерозсудлива кредитна політика більшості комерційних банків на початку 90-х рр.. XX ст., прийняття надто великих і не виправданих кредитних ризиків, зловживання при кредитуванні інсайдерів, особливо в частині надання нічим не гарантованих кредитів, призвели до посилення нормативних вимог. Зокрема зменшена сума максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (до 25 % регулятивного капіталу), не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу за нормативом великих кредитних ризиків. Централізований метод аналізу пред'являє досить жорсткі вимоги до аналізу кредитного портфеля комерційного банку, однак для його більш детального аналізу необхідно застосовувати додаткові, децентралізовані методи.

Децентралізовані методи управління кредитним портфелем пов'язані з розробленими методиками *оцінки якості кредитного портфеля, ефективності і ризику за кредитними операціями*. Їх використання з метою управління кредитним портфелем окремого банку індивідуальні та можуть істотно відрізнятися.

Для аналізу кредитного портфеля досліджуваного ПАТ КБ «Правексбанк» скористаємося методикою, розробленою А.М. Герасимовичем, оскільки, на наш погляд, вона є найбільш комплексною [2]. Дана методика отримала широку популярність серед українських банків, оскільки вона враховує різні

аспекти кредитної діяльності, дозволяючи отримувати досить докладну інформацію про стан кредитного портфеля банку і його роль в портфелі банківських активів.

Спираючись на систему показників, що характеризують стан і динаміку явищ з урахуванням факторних індикаторів (додаток Н) та статистичні дані щодо діяльності досліджуваного банку (додаток П) вивчено загальний стан та подано характеристику кредитного портфеля з погляду кредитного ризику й дохідності та проведено аналіз кредитного портфеля з позицій захисту від можливих втрат за 1-й квартал 2017р. та 2018 р. (табл. 4.3). Даний період було обрано у зв'язку з різкими змінами основних фінансових показників банків України та необхідністю пояснення даних змін й виявлення основних закономірностей.

Таблиця 4.3

Аналіз динаміки аналітичних показників кредитного портфеля ПАТ КБ

«Правекс-банк»¹

Показники	Базовий період (коефіцієнт)	Звітний період (коефіцієнт)	Темп зростання, %	Абсолютний розмір відхилення		
				усього	у тому числі за рахунок динаміки	
					чисельника	знаменника
1. Стан кредитного портфеля						
Частка кредитного портфеля в активах банку	0,1836	0,1664	98,28	-0,0172	0,0140	−0,0312
2. Оцінка ризику кредитного портфеля						
Коефіцієнт співвідношення капіталу та кредиту	1,4952	2,6776	178,97	1,1824	1,3086	-0,1262
Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів основним (статутним) капіталом банку	9,7009	10,0928	104,04	0,3919	-0,6082	1,0001
Частка класифікованих кредитів у загальному обсязі кредитного	0,1472	0,1222	83,02	-0,0250	-0,0126	-0,0124

¹ За статистичними джерелами [4 -5]

портфеля						
Частка своєчасно несплачених кредитів за процентами в обсязі кредитного портфеля	0,05050	0,0320	63,37	-0,0185	-0,0189	-0,0004
3. Оцінка кредитного портфеля з погляду захисту від можливих втрат						
Коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів банку на покриття збитків	0,4003	0,0265	6,62	-0,3738	-0,3400	-0,0338
4. Оцінка дохідності кредитного портфеля						
Рентабельність кредитних операцій	1,3259	2,8975	218,53	1,5716	-1,4494	3,0209
Дохідність кредитного портфеля	0,4724	0,2882	61,01	-0,1842	-0,1442	-0,0399

Абсолютний розмір кредитного портфеля банку в першому кварталі 2018 р. порівняно з 1-м кварталом 2017 р. зріс на 67 млн. грн., або на 9%. Абсолютне значення 1% приросту склало 7,444 млн.грн.

Середній розмір кредитного портфеля в активах банку за аналізований період склав 0,17 (760,5/4365,5 млн.грн.), в динаміці це становило 98,28%, або - 0,0172. Зниження показника відбулося передусім за рахунок нарощування загального розміру активів банку, за рахунок збільшення кредитного портфеля приріст показника склав 1,4%, що свідчить про зниження кредитної активності Правекс-банку.

З погляду ризикованості кредитного портфеля, його забезпеченість власним капіталом зросла майже на 79% передусім за рахунок нарощування капіталу (1,3086), і зниження (на -0,1262) кредитного портфеля відносно динаміки власного капіталу. Динаміка показників покриття класифікованих кредитів статутним капіталом банку протилежна, хоч загальний його приріст склав 4,04%, відносно зменшення статутного капіталу (-0,6082) не випереджало значне зростання обсягу класифікованих кредитів у 2018 р. (1,0001). Однак, значення коефіцієнту високе – статутний капітал в 10 разів перевищує розмір простроченої та безнадійної заборгованості.

Факторний аналіз динаміки частки класифікованих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля свідчив про їх питоме зменшення на 27%, майже однаково за рахунок обох факторів. Частка класифікованих кредитів в обсязі кредитного портфеля знизилася з 14,72 % до 12,22 %, або на 2,5 процентні пункти, при цьому відбулося зниження на 26,63% частки неповернених кредитів і процентів в основному за рахунок зменшення їх суми.

Зменшення обсягу класифікованих кредитів з урахуванням ступеня ризиків супроводжувалося зростанням рівня покриття класифікованих кредитів основним капіталом, що також оцінюється як позитивна тенденція. Переважне зростання кредитного портфеля порівняно з обсягом класифікованих кредитів привело до зменшення середнього рівня ризику кредитного портфеля з 14,72 % до 12,22 %.

Поліпшилося й погашення позик з процентами. Частка несвоєчасно погашених позик у загальному їх обсязі скоротилася з 5,05 % до 3,2 %.

Забезпечення кредитного портфеля погіршилося з погляду захисту від можливих втрат. Відповідний коефіцієнт забезпеченості зменшився перш за все за рахунок від'ємної динаміки розміру резервів з 291 до 21 млн. грн. Зазначений резерв забезпечує створення банкам більш стабільних умов фінансової діяльності і дозволяє уникати коливань величини прибутку банків у зв'язку зі списанням втрат по позиках.

Позитивні зрушення у складі кредитного портфеля супроводжувалися очікуваним у цих умовах зростанням рентабельності кредитної діяльності більш ніж у 2 рази. На тлі зниження загальної рентабельності до -0,04%, обсяг доходів від кредитної діяльності зменшився на 39 %, що зумовило скорочення дохідності з 47,24 % до 28,82 %.

Одним із варіантів аналізу ризику кредитних операцій банку є оцінювання їх дохідності і порівняння її з дохідністю від інших операцій, наприклад з цінними паперами.

На нашу думку, даний аналіз з метою визначення стану кредитного портфеля слід доповнити аналізом показників використання залучених коштів

та коефіцієнтом рефінансування, оскільки вони відображають ступінь залежності від більш надійних та відповідно дорогих кредитних ресурсів.

Показник використання залучених коштів, що розраховується як відношення загальної суми виданих банком кредитів до суми залучених банком коштів:

$$K_{зк} = КП / \text{Залучені кошти}.$$

Даний показник зріс з 27,7% до 32,2%, при цьому забезпеченість коштами фізичних осіб також зросла з 50,7% до 64,8%, що відповідає пріоритетності кредитування саме фізичних осіб. Однак, зменшення залежності кредитної політики Правекс-банку майже на 4% (додаток П) свідчить про отримання альтернативних кредитних ресурсів.

Коефіцієнт рефінансування дорівнює відношенню міжбанківських позик залучених до міжбанківських кредитів розміщених:

$$K_{реф} = \text{МБК залучені} / \text{МБК розміщені}.$$

Треба врахувати, що міжбанківські позики є найбільш дорогою частиною залучених банківських ресурсів, і їх недоцільно використовувати на проведення інших активних операцій, скажімо, вкладень в цінні папери та ін. В ідеалі цей показник повинен дорівнювати 1, тому необхідно звернути увагу на можливості оптимального управління активами і пасивами.

Факторний аналіз кредитного портфеля на предмет ризикованості в цілому проводиться також відповідно до Постанови НБУ від 30.06.2016 № 351 на основі визначення компонентів кредитного ризику (PD, LGD та EAD) залежно від виду боржника/контрагента, виду активу, виду забезпечення, валюти боргу, способу оцінки активу (на індивідуальній або груповій основі):

імовірність дефолту (PD) - компонент розміру кредитного ризику, що відображає ймовірність припинення виконання боржником своїх зобов'язань;

втрати в разі дефолту (LGD) - компонент розміру кредитного ризику, що відображає рівень втрат (збитків) унаслідок дефолту боржника;

експозиція під ризиком (EAD) - компонент розміру кредитного ризику, що відповідає боргу за активом, який перебуває під ризиком дефолту боржника (Додаток Р) [5].

Методика, запропонована у Постанові, є системною оцінкою ступеня кредитного ризику на основі даних форм бухгалтерської та фінансової звітності підприємства (Додаток С).

На сучасному етапі розвитку банки приділяють пильну увагу якісній оцінці ступеня кредитного ризику та заходів щодо його скорочення. Його реальна оцінка можлива лише при проведенні детального аналізу факторів, які безпосередньо впливають на ризикованість кредитного портфеля.

На практиці найчастіше з цією метою використовується коефіцієнтний метод, заснований на використанні фінансових коефіцієнтів, які можна поділити на дві групи:

- коефіцієнти, що характеризують дохідність (прибутковість) кредитного портфеля;
- коефіцієнти, що характеризують якість кредитного портфеля [6].

Для фінансового аналізу ПАТ КБ «Правекс-банк» скористаємося наступними коефіцієнтами, які, на наш погляд, дозволяють достатньо ефективно оцінити якість його кредитного портфеля:

$K1 = \text{Процентна маржа} / \text{Середні залишки позичкової заборгованості};$

$K2 = \text{Прострочена заборгованість} / \text{Середні залишки позичкової заборгованості};$

$K3 = \text{Резерв на можливі втрати по позиках} / \text{Середні залишки позичкової заборгованості};$

$K4 = \text{Резерви на можливі втрати по позиках} / \text{Проблемні і безнадійні активи};$

$K5 = \text{Фактичний резерв на можливі втрати по позиках} / \text{Прострочена заборгованість};$

$K6 = \text{Фактичний резерв на можливі втрати по позиках} / \text{Залишки позикової заборгованості};$

Результати проведених розрахунків за період з 01.07.2016 по 01.06.2018 р. представлені в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Оцінка якості кредитного портфеля ПАТ КБ «Правекс-банк», тис. грн.*

Назва показника	01.07.2016	01.01.2017	01.07.2017	01.01.2018	01.06.2018
Процентна маржа	198676	336348	91415	178177	151249
Темп зростання, %	X	169	27	195	85
процентний дохід	301610	533403	153314	291565	196102
процентні витрати	102934	197055	61899	113388	44853
Середні залишки позичкової заборгованості	1755720	982249	665646	547792	819985
Темп зростання, %	X	56	68	82	150
Прострочена заборгованість	2481074	1918165	106812	107048	97387
Резерв на можливі втрати по позиках	1869089	1890597	16188	14616	20352
Проблемні і безнадійні активи	2495265	1931043	106319	108785	97992
Фактичний резерв на можливі втрати по позиках	122143	565123	9093	26807	14650
K1	0,11	0,34	0,14	0,33	0,18
K2	1,41	1,95	0,16	0,20	0,12
K3	1,06	1,92	0,02	0,03	0,02
K4	0,75	0,98	0,15	0,13	0,21
K5	0,05	0,29	0,09	0,25	0,15
K6	0,07	0,58	0,01	0,05	0,02

*Складено і розраховано автором за даними [7]

Коефіцієнт K1 характеризує прибутковість кредитного портфеля банку і ефективність прийнятих рішень керівництвом. Чим більше обсяг кредитного портфеля банку, тим вище його прибутковість, і, як наслідок, тим ефективніше менеджмент. Однак в даному випадку спостерігається різке зниження або зростання показника на середину року, що, вірогідно, свідчить про розбіжності у термінах сплати і отримання відсотків. Процентна маржа банку і сукупний кредитний портфель змінюються різними темпами, внаслідок чого можна відзначити, що прибутковість портфеля знижується через недостатню ефективність прийнятих рішень (див. табл. 4.4, рис. 4.8).

Коефіцієнт K2 показує частку простроченої заборгованості по відношенню до всієї позичкової заборгованості. Так до початку 2017 року просліджуються наслідки банківської кризи зі значними обсягами простроченої заборгованості за раніше виданими позичками. Це свідчить про високі ризики

банку. Аналіз даного коефіцієнта необхідно проводити разом з оцінкою коефіцієнта К3.

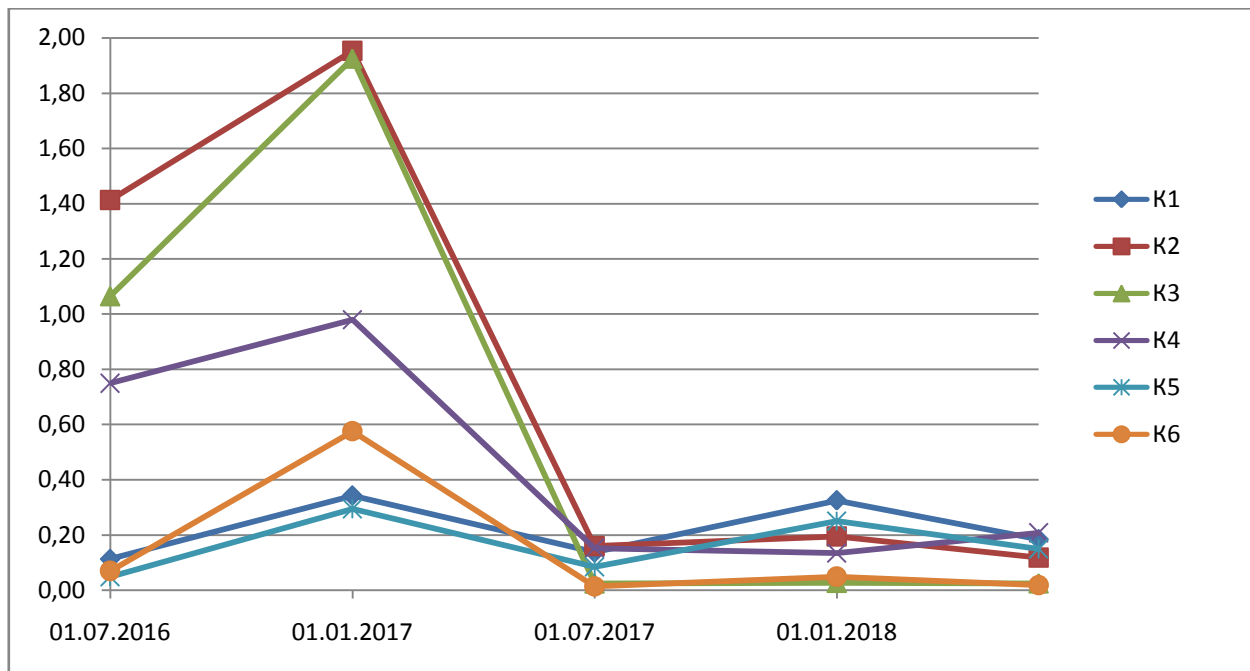

Рисунок 4.8 Оцінка якості кредитного портфеля Правекс-банку

Коефіцієнт К3 характеризує якість кредитного портфеля. За вказаний період також спостерігається суттєве зростання показника, що свідчить про підвищення частки резервів на можливі втрати. В цьому випадку можна припустити, що банк створював резерви для покриття втрат, які відображені на рахунках простроченої заборгованості.

Коефіцієнт К4 дозволяє оцінити, чи достатньо резервів для покриття проблемних і безнадійних активів. За останні півтора року коефіцієнт мав спадну динаміку (мінімальне значення на початок 2018 р. склало 0,13), проте на початок 2017 р. спостерігається збільшення показника до 0,98. Значення коефіцієнта нижче 1 свідчить про те, що резервів у банку недостатньо для покриття збитків і в результаті буде потрібно скористатися капіталом. Таким чином, ризики банку зростають, що може негативно позначитися на результатах його функціонування і привести до додаткових збитків. Тому робота з проблемною заборгованістю стає актуальною.

Коефіцієнт K5 характеризує достатність резерву на можливі втрати по позиках. Чим більше показник, тим краще якість управління кредитним портфелем. Ситуація з даними коефіцієнтом аналогічна ситуації з коефіцієнтом K4. Таким чином, отримані результати дозволяють зробити висновок, що якість управління кредитним портфелем скоротилося через недостатність величини резервів на можливі втрати і швидких темпів зростання прострочених позичок.

Коефіцієнт K6 також відображає ступінь якості кредитного портфеля комерційного банку. Він показує, яка частина позичкової заборгованості може бути покрита в разі неповернення кредитів за рахунок створеного для цих цілей резерву. Чим нижче значення цього показника, тим вище якість кредитного портфеля. В даному випадку коефіцієнт збільшується на початок 2017 р., тому можна відзначити зниження якості кредитного портфеля в цей період.

В результаті проведеного аналізу було встановлено, що якість кредитного портфеля комерційного банку «Правекс-банк» погіршився в результаті збільшення частки простроченої заборгованості та недостатності резервів на можливі втрати по позиках.

Необхідно відзначити, що останнім часом в банківському секторі склалася тенденція до зростання простроченої заборгованості в кредитному портфелі комерційних банків, що зумовлено, перш за все, зростанням кредитування фізичних осіб. За даними НБУ, частка простроченої заборгованості за кредитами у портфелі діючих банків на 01.07.2016 становила 24,1%; 01.01.2016 - 22,1%. В «Звіті про фінансову стабільність» НБУ повідомляв, що за результатами стрес-тесту, якість кредитного портфеля банків у ці періоди була на найнижчому історичному рівні: частка позик IV категорії (ймовірність дефолту 51-99%) та V категорії (дефолт) у кредитних портфелях 20 найбільших банків становила 53%. Частка непрацюючих кредитів у 2018 році склала 56% (критерії класифікації кредитів за ризиком подано в додатку Т) [8].

Таким чином, можна відзначити, що якість кредитного портфеля комерційних банків останнім часом погіршується, що пов'язано з загальноекономічними тенденціями. Безумовно, важливість оцінки якості

кредитного портфеля складно переоцінити, тому що перед банківськими підрозділами існує об'єктивна необхідність в постійному моніторингу якості активів з метою виявлення проблемних і прострочених позик. При виявленні безпосередньо простроченої заборгованості фахівцями банку використовуються наступні методи: віддалене стягнення простроченої заборгованості, виїзні заходи, реструктуризація боргу, передача кредитів на тимчасову обробку колекторським агентствам, стягнення заборгованості в судовому порядку, мирова угода, цесії. Вибір методу залежить від конкретної ситуації з урахуванням інших факторів. Проте, основним недоліком існуючого методу оцінки проблемної заборгованості є статичність, а також відсутність механізмів оцінки можливих проблем позикової заборгованості, в наслідок чого ускладнюється сам процес роботи як з проблемною, так і з простроченою заборгованістю. У зв'язку з чим виникає необхідність в розробці більш чутливого методу оцінки проблемної заборгованості з метою поліпшення якості оцінки ризиків і мінімізації можливих втрат.

Література

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. пост. Правл. НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
2. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М. Герасимовича. - К.: КНЕУ, 2004.
3. Показники банківської системи. Архів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=34934917
4. Показники банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
5. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Затв. пост. Правл. НБУ від від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
6. Славянський А.В. Управление кредитным портфелем как один из элементов системы управления кредитным риском / А.В. Славянский // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – №6. – С. 212-221.
7. Грошово-кредитна статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика // НБУ офіційне інтернет представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
8. У яких банків з топ-30 – найбільше безнадійних боргів // Антикор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://antikor.com.ua/articles/119878-u_jakih_bankiv_z_top-30__najbiljshe_beznadijnih_borgiv

4.3. Пошук оптимального та ефективного кредитного портфеля на основі ймовірнісного підходу

В даний час сформованої і усталеної системи показників кредитного портфеля банку, а також єдиної методики формування ефективного кредитного портфеля не існує. Органами банківського нагляду проводиться оцінка кредитного портфеля в цілому в рамках системи страхування вкладів [1], оцінки фінансового стану банків [2 - 4], а також за допомогою нормативів, закладених в Інструкції НБУ про регулювання діяльності банків. Усі показники, що характеризують кредитний портфель, можна звести в три групи – дохідності, ліквідності, кредитного ризику. Вони використовуються НБУ і при оцінці кредитного портфеля банківського сектора в цілому.

Однак, така методика, на нашу думку, може бути розширена за рахунок таких показників [5, с. 5]:

група показників прибутковості (коефіцієнт прибутковості, показник частки доходів від кредитів, рівень прибутковості роздрібного кредитного портфеля, показник ефективності кредитування з позиції акціонера);

група показників ліквідності (коефіцієнт ліквідності роздрібного кредитного портфеля, показник середньозваженого терміну їх розміщення, коефіцієнт оборотності кредитних вкладень);

група показників кредитного ризику (коефіцієнт ризику роздрібного кредитного портфеля, показник ступеня захисту банку від сукупного кредитного ризику).

Серйозні проблеми з ліквідністю, які можуть відчувати банки, вимагають підвищення ефективності технологічного процесу управління формуванням активних і пасивних операцій. Для цього необхідно залучення сучасних математичних методів аналізу даних, зокрема, досить ефективного застосування ймовірнісних методів. Безліч чинників (рівень інфляції, облікова ставка НБУ, термін і сума кредиту тощо), від яких залежить конкретне значення прибутковості кредитного портфеля, безумовно, визначається загальним станом економіки, що дає можливість вважати показник прибутковості в певному сенсі

випадковою величиною, для опису якої використовуються такі ймовірні характеристики: математичне очікування і дисперсія, які можуть інтерпретуватися як очікувана прибутковість і міра ризику.

Згідно з теорією Г. Марковіца, будь-який інвестор, кредитор повинен засновувати свій вибір виключно на очікуваній прибутковості і стандартному відхиленні при виборі портфеля [6]. Таким чином, здійснивши оцінку різних комбінацій портфелів, він повинен вибрати "кращий", виходячи зі співвідношення очікуваної прибутковості й стандартного відхилення цих портфелів. При цьому співвідношення прибутковість-ризик портфеля залишається звичайним: чим вища доходність, тим вище ризик.

Ефективний портфель – це портфель, який забезпечує: максимальну очікувану прибутковість для деякого рівня ризику, або мінімальний рівень ризику для деякої очікуваної прибутковості. Скористаємося в аналізі імовірнісним підходом, одним з можливих підходів до формування ефективного кредитного портфеля комерційного банку [7, с. 92].

На основі статистичних даних щодо діяльності Правекс-банку [8] визначимо ефективні портфелі в середовищі Excel відповідно до другого принципу (з мінімальним рівнем ризику для будь-якої очікуваної прибутковості). Для знаходження оптимального портфеля необхідно визначити допустиму множину співвідношень "ризик-дохід" для банку-кредитора, яке досягається шляхом побудови мінімально-дисперсійної межі кредитних портфелів, тобто межі, на якій лежать портфелі з мінімальним ризиком при заданій доходності.

У представленій нижче блок-схемі (рис. 4.9) відображені основні етапи проведення розрахунку ефективного кредитного портфеля комерційного банку з урахуванням імовірнісного підходу.

Як об'єкт дослідження виступає кредитний портфель комерційного банку, що включає n видів кредитів, і визначається для нього очікувана прибутковість і дисперсія, як міра ризику. На основі розрахункових даних побудуємо мінімально-дисперсійну межу і визначимо «ефективну межу» кредитних портфелів.

Рисунок 4.9 Алгоритм розрахунку ефективного кредитного портфеля комерційного банку на основі принципу переваг

Маючи значення очікуваної дохідності, ризику (стандартних відхилень) і коваріації кредитів можна приступити до знаходження "ефективних портфелів".

Почнемо з розрахунку очікуваної прибутковості портфеля за формулою:

$$E(r_p) = \sum X_i E(r_i), \quad (4.1)$$

де X_i – частка i -гокредиту в портфелі;

$E(r_i)$ – очікувана дохідність i -го кредиту.

Далі визначимо дисперсію портфеля:

$$\sigma_p^2 = \sum \sum X_i X_j \text{cov}(r_i, r_j), \quad (4.2)$$

де σ_p^2 - дисперсія портфеля;

X_i, X_j - частки i -го та j -го кредиту в портфелі (або кредитів X, Y);

cov –коваріація дохідності кредитів i та j (X, Y).

Коваріація – це ступінь, що враховує дисперсію індивідуальних значень дохідності кредиту і силу зв'язку між зміною дохідності одного кредиту та інших кредитів. Тобто в даному випадку коваріація характеризує ступінь

взаємодії двох випадкових змінних величин. Формула для розрахунку коваріації:

$$\text{cov}(X, Y) = \frac{\sum (r_X - r_{X\text{серед}}) \cdot (r_Y - r_{Y\text{серед}})}{n-1}, \quad (4.3)$$

де r_X и r_Y – дохідність кредитів X та Y;

$r_{X\text{серед}}$, $r_{Y\text{серед}}$ - очікувана (середня) дохідність кредитів X та Y;

n – кількість спостережень.

Інтерпретація коефіцієнта така: позитивне значення коваріації говорить про те, що значення прибутковості кредитів змінюється в одному напрямку, від'ємне значення коваріації говорить про різноспрямований рух між дохідністю. Коваріація є низькою, якщо коливання дохідності двох кредитів в будь-яку сторону носять випадковий характер.

Інтерпретувати коваріацію, так як і дисперсію, досить важко зважаючи на великі чисельні значення, тому практично завжди для вимірювання сили взаємозв'язку між двома кредитними продуктами можна використати коефіцієнт кореляції.

Коефіцієнт кореляції знаходиться в інтервалі від -1 до +1. Значення кореляції +1 свідчить про сильний взаємозв'язок між зміною доходності кредитів. Значення -1, навпаки, тобто зростання одного з кредитів супроводжується падінням іншого. Значення 0 говорить про відсутність кореляції.

Розрахунок кореляції проводиться за формулою:

$$\rho = \frac{\text{cov}(X, Y)}{\sigma_X \cdot \sigma_Y}, \quad (4.4)$$

де $\text{cov}(X, Y)$ - коваріація між кредитами X та Y,

в знаменнику – стандартне відхилення кредитів X та Y.

Задамо частку кожного кредиту в портфелі пропорційно до їх кількості, частка кожного складе 1/3, тобто 33%. Середня очікувана місячна дохідність середньозваженого портфеля 0,28% при значенні ризику 6,94%. Такий алгоритм спрацьовує в оберненому порядку. Якщо задати очікувану дохідність, наприклад, у 0,33% за умови мінімального стандартного відхилення (ризiku),

можна визначити оптимальну структуру кредитного портфелю, яка буде у таких пропорціях: КП1 – 83%, КП2- 17%, КП3- 0%, як найризикованіший. При цьому рівень дохідності не знизиться (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Розрахункові дані показників ефективного кредитного портфеля
комерційного банку на основі ймовірнісного підходу

Розрахункові показники	КП*1	КП2	КП3
Очікувана дохідність	-0,08	2,00	-1,08
Стандартне відхилення	8,3	6,78	9,44
Коефіцієнт коваріації			
КП1	63,03	29,25	55,08
КП2	29,25	42,17	34,25
КП3	55,08	34,25	81,74
Коефіцієнт кореляції			
КП1	1,00	0,57	0,77
КП2	0,57	1,00	0,58
КП3	0,77	0,58	1,00
Частки КП	0,33	0,33	0,33
0,33	7,01	3,25	6,12
0,33	3,25	4,69	3,81
0,33	6,12	3,81	9,08
Сума часток=1	16,71	12,07	19,34
Дисперсія портфеля	48,13		
Стандартне відхилення	6,94		
Очікувана дохідність	0,28		

*КП – кредитний продукт.

Таким чином, розраховані показники дозволили визначити ймовірнісні характеристики кредитного портфеля, зокрема:

очікувана дохідність - $r_p, E(r_p)$;

дисперсія прибутковості як міра ризику - σ_p^2 ;

середньоквадратичне відхилення, що показує відхилення поточної величини прибутковості від очікуваної - σ_p ;

коефіцієнт коваріації, що характеризує ступінь залежності доходностей двох кредитних продуктів - cov ;

коефіцієнт кореляції, що характеризує ступінь лінійної залежності доходностей різних кредитних продуктів - ρ ;

коефіцієнт варіації (ризик на одиницю доходності - середньоквадратичне відхилення до очікуваної доходності) який приймає мінімальне значення у разі мінімізації ризику) та вказує на перевагу - V_{σ} .

На їх основі визначити варіанти портфелів, мініміально-дисперсійну та ефективну межу (рис. 4.10). Ефективна межа - це лінія, яка визначає ефективну множину кредитних портфелів. Портфелі, що лежать зліва від ефективної межі застосувати не можна, тому що вони не належать допустимій множині. Портфелі, що знаходяться праворуч (внутрішні портфелі) і нижче ефективної межі є неефективними, тому що існують портфелі, які при даному рівні ризику забезпечують більш високу прибутковість, або нижчий ризик для даного рівня прибутковості.

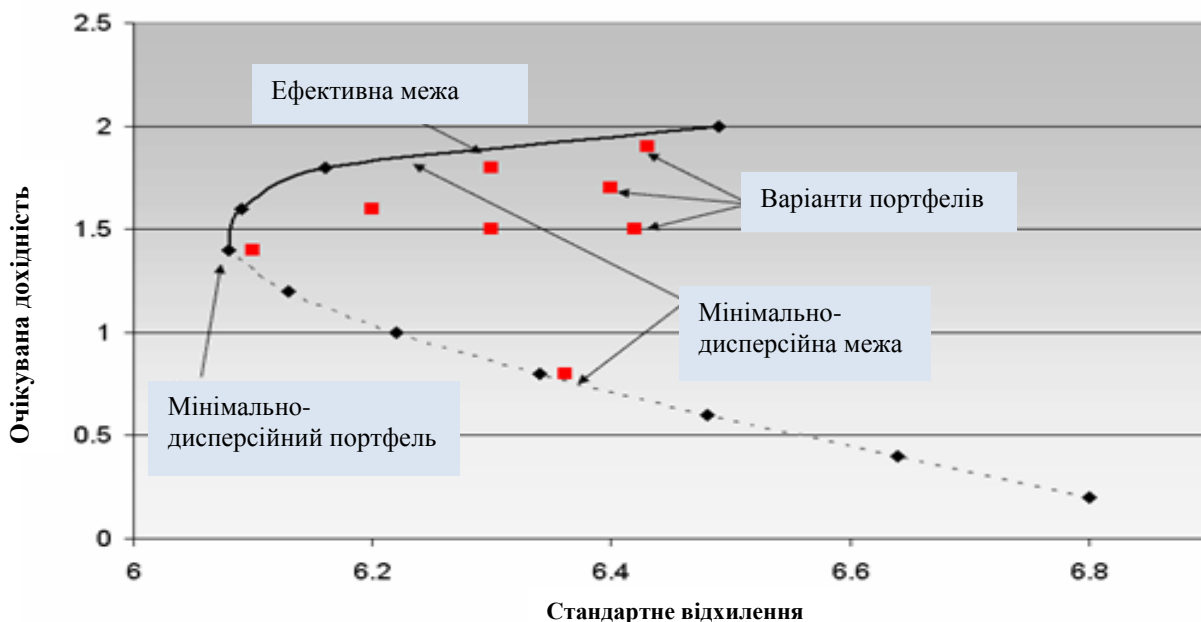

Рисунок 4.10 Мініміально дисперсійна та ефективна межа вибору оптимального кредитного портфеля

Тому в процесі кредитування можливі такі ситуації:

отримання максимальної очікуваної прибутковості при мінімальному ризику. В цьому випадку вступає в дію правило домінування: при однаковому рівні очікуваних доходностей з усіх можливих варіантів кредитування перевага віддається найменшому ризику;

при рівній мірі ризику перевага віддається кредитам з більшою очікуваною прибутковістю.

Таким чином, дана методика має, на наш погляд, важливі переваги, що дозволяють:

- визначити рівень очікуваної прибутковості, як окремих кредитних продуктів, так і кредитного портфеля в цілому;

- контролювати ризики, а саме, рівень втрат, пов'язаних зі зміною прибутковості кредитів;

- встановити ступінь залежності доходностей окремих кредитних продуктів через коваріацію та коефіцієнт кореляції;

- розглянути можливі ситуації щодо рівня очікуваної прибутковості й кредитного ризику, тобто використовувати правила домінування, ефект переваги і диверсифікацію кредитного портфеля, що дозволяє використовувати її для прийняття управлінських рішень щодо формування ефективного кредитного портфеля банку, враховуючи рівень прибутковості та ступінь кредитного ризику.

На жаль, з методологічної точки зору результативність аналізу визначається сьогодні загальною нерозробленістю науково-обґрунтованої методологічної бази і відсутністю внутрішньобанківських методик роботи з інформацією щодо:

- потреб клієнта в кредитуванні; розміру забезпечення кредитного процесу засобами гарантів, спонсорів та поручителів;

- обсягу і ліквідності застави; ступеня достовірності одержуваної інформації;

- виробничого ризику операції, що кредитується (ризик браку сировини, ненадійності придбаного обладнання, неефективності обраної технології та ін.);

- комерційного ризику клієнта (ризик отримання неякісної продукції, відсутність ринків збуту нової продукції, її старіння, відмови покупців від придбання неякісного товару);

- фінансового ризику (ризик неправильного визначення прогнозних потоків готівки, прибутку, балансових ризиків кредитованого клієнта);

ризиків неліквідності та недостатність забезпечення кредиту;

ризиків неможливості здійснення заходів щодо перегляду умов кредитування (змін умов кредитування, забезпечення, перегляд прав власності на угоду, скасування пільгових умов кредитування, переоцінки кредитів і т.д.);

якості самої операції, що кредитується.

До великих ризиків і фінансових втрат, а отже до погіршення якості кредитного портфеля, з боку кредитних організацій можна віднести:

неправильний вибір й оцінка ділових, фінансових і виробничих ризиків позичальника, спонсора і гаранта;

відсутність відповідальності служб фінансового консультування за прийняті кредитною організацією рішення;

неможливість залучення до міжнародного кредитування через відсутність офіційно визнаного кредитного рейтингу підприємства-потенційного позичальника;

недостатність довгострокових ресурсів для кредитування великого проекту і ризик кредитних організацій, пов'язаний з порушенням нормативів економічної діяльності;

відсутність прогресивного позитивного досвіду з поєднання різних видів короткострокового і довгострокового кредитування для досягнення інвестиційних цілей;

неправильно обрані галузеві та регіональні пріоритети;

невдало підібрані графіки використання та погашення позикових коштів без урахування дійсних потреб виробничого процесу;

неякісний і непрофесійний аналіз ймовірності повернення кредиту в строк, ризиків реалізації продукції позичальника на ринку, а також можливості появи нових конкурентів, частки нелегального бізнесу і непередбачених витрат позичальника.

Виходячи з викладеного, можна виділити основні напрямки зниження ризиків кредитування і, як наслідок, поліпшення якості кредитного портфеля:

тісний взаємозв'язок між державними напрямами грошово-кредитної політики та кредитною політикою кожної кредитної організації;

вдосконалення обов'язкових нормативних вимог щодо методологічного забезпечення різних видів і форм кредитування;

введення відповідного обов'язкового коефіцієнта сукупного кредитного ризику з розробкою граничних його значень при кредитуванні окремих видів діяльності, галузей народного господарства. Для його виведення можуть бути використані такі показники як коефіцієнт внутрішньої рентабельності угоди і норми прибутку, точка беззбитковості та окупності операції, що кредитується, дисконтування грошового потоку і розрахунок чистого потоку грошових коштів від реалізації операції, визначення її чистої вартості, вимір і оцінка соціальних наслідків кредитування, (наприклад, в рамках споживчих кредитів та іпотечного кредитування), розрахунок внутрішньої норми повернення коштів банку;

встановлення постійної доцільної взаємодії між керівництвом позичальника і відповідними службами кредитної організації: кредитним управлінням, управлінням ризиками і службами внутрішнього контролю кредитної організації тощо.

Загальні рекомендації банкам з метою побудови ефективної системи управління якістю кредитного портфеля передбачають проведення комплексу заходів, зокрема:

формування кредитного портфеля відповідно до обраної стратегії кредитування, що періодично коригується на ринкову ситуацію, а також задовольняє оптимальним показникам кредитного ризику, ліквідності та рентабельності;

проведення підбору кваліфікованого персоналу, який буде виконувати свої функції під керівництвом досвідчених менеджерів при наявності чіткої мотивації праці;

покладання на керівництво банку відповідальності за формування в банку кредитної культури, що дозволяє виконувати поставлені цілі;

розробка чіткого механізму з дослідження ринку, управління продажів, підготовці персоналу, ідентифікації потенційних клієнтів й аналізу перспектив їх кредитування;

проведення постійного моніторингу кредитних активів, враховуючи відносну нестабільність кредитного портфеля, в першу чергу, на предмет виявлення погіршення стану кредитів;

досягнення стійкої рентабельності за рахунок регулювання концентрації кредитів і визначення цільових показників кредитування таких, наприклад, як максимальний рівень обсягу проблемних кредитів від загального обсягу поточних кредитів;

встановлення лімітів максимального обсягу кредитів з простроченням по платежах (в розбивці по термінах прострочення);

встановлення лімітів максимального обсягу кредитів, відсотки за якими не виплачуються, та збитків від списання проблемних кредитів;

регулярне проведення аналізу ретроспективного і поточного стану кредитного портфеля для своєчасного інформування керівництва банку про відхилення від стратегії кредитування і формування об'єктивної управлінської інформації.

На сучасному етапі в країні поліпшуються умови кредитування завдяки вдосконаленню національного законодавства в сфері кредитних ризиків і застави. Вельми значущим чинником підвищення рівня управління кредитним ризиком є доступність кредитної інформації.

Використання внутрішніх рейтингів в рамках системи управління кредитним ризиком дозволить приймати більш обґрунтовані рішення щодо видачі кредитів, ідентифікації проблемної заборгованості, створення резервів, встановлення лімітів, здійснення моніторингу кредитного портфеля і формування управлінської звітності банку, а також покращувати якість планування і прогнозування.

Література

1. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 50, ст.564.
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // ВВРУ. – 2001. - № 5.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків: Закон України від 06.02.2018 № 2277-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 11, ст.58.
4. Про споживче кредитування: Закон України від від 15.11.2016 №1734-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. - № 1, ст.2.
5. Фатьянова А.А., Бочаров Е.П. Имитационное моделирование деятельности коммерческого банка // Вестник СГСЭУ. - 2002. - №3.– С. 4-6.
6. Markowitz, H. Portfolio Selection [Електронний ресурс] / Harry Markowitz // The Journal of Finance. – 1952. – Vol. 7. – No. 1. – P. 77-91. – Режим доступу : <http://www.gacetafinanciera.com / TEORIARIESGO/MPS.pdf>.
7. Бабешко Л.О. Математическое моделирование финансовой деятельности: учебное пособие / Л.О. Бабешко. – М.: КНОРУС, 2009.
8. Грошово-кредитна статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика // НБУ офіційне інтернет представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

Управління кредитним портфелем банку передбачає ряд послідовних процедур з аналізу його якості, визначення критеріїв раціональності та оптимальності й своєчасного коригування основних параметрів. В теорії формування й управління оптимальним кредитним портфелем найбільш прикладною є концепція Марковіца, коефіцієнтний та структурний аналіз кредитної діяльності на основі банківської звітності, що передбачає здійснення галузевого лімітування, диверсифікації за термінами, раціонування кредиту.

Аналіз банківської звітності в Україні дозволив зробити висновки щодо структури кредитного портфеля в цілому: за суб'єктним принципом переважає кредитування юридичних осіб, а в динаміці – фізичних осіб на споживчі потреби, за галузевою ознакою – підприємства переробної промисловості, сільського господарства та будівельної галузі; у розрізі валют переважає кредитування в національній валюті.

Прибутковість та ліквідність кредитного портфеля значною мірою визначається ознакою строковості кредитів, переважання короткострокових та середньострокових кредитів, що передусім спрямовуються в поточну діяльність підприємств добувної промисловості, сфери адміністративного та допоміжного обслуговування, оптової та роздрібної торгівлі. Диверсифікацію кредитного портфеля доповнюють процедурою раціонування кредитів, що пов'язана з мінімізацією ризиків у спосіб лімітування.

Використана система техніко-економічних показників для аналізу кредитного портфеля ПАТ «Правекс-банк» свідчить про неоднозначні тенденції. Незважаючи на зростання обсягу кредитного портфеля Правекс-банку з 927 млн.грн. за результатами 1-го кварталу 2017 р. до 794 млн.грн. у 1-й кварталі 2018 р., його питома вага активах банку зменшилася на 1,7% переважно за рахунок динаміки активів. Це можна оцінити як зменшення інтенсивності кредитної діяльності порівняно з іншими активними операціями.

Суттєво зріс обсяг капіталу, що перевищує темпи зростання кредитних вкладень. Це призвело до збільшення співвідношення капіталу та кредитних вкладень, що сприяло повнішому забезпеченню останніх. Суттєво зріс показник забезпеченості позик статутним капіталом, хоч абсолютний розмір останнього зменшився.

Зменшення обсягу класифікованих кредитів з урахуванням ступеня ризиків супроводжувалося зростанням рівня покриття класифікованих кредитів основним капіталом, що також оцінюється як позитивна тенденція. Переважне зростання кредитного портфеля порівняно з обсягом класифікованих кредитів привело до зменшення середнього рівня ризику кредитного портфеля з 14,72% до 12,22%.

Поліпшилося і погашення позик з процентами. Частка несвоєчасно погашених позик у загальному їх обсязі скоротилася з 5,05 % до 3,2 %. Забезпечення кредитного портфеля погіршилося з погляду захисту від можливих втрат. Відповідний коефіцієнт забезпеченості впав майже удвічі.

Позитивні зрушення у складі кредитного портфеля супроводжувалися очікуваним у цих умовах зростанням рентабельності кредитної діяльності більш ніж у 2 рази. Однак, обсяг доходів від цієї діяльності зменшився на 39 %, що зумовило скорочення дохідності з 47,24 % до 28,82 %.

В цілому, кредитний портфель достатньо диверсифікований. Також можна відзначити, що спостерігається тенденція до зміщення в бік підприємств сфери послуг. Це пов'язано в першу чергу з високими темпами розвитку даної галузі.

Але існує й зворотна сторона "різноманітності" портфеля: надмірна диверсифікація створює певні складності в управлінні позиковими операціями (необхідно мати досить велику кількість фахівців різного спрямування) і може стати причиною банкрутства банку. Особливістю кредитно-інвестиційної діяльності банків є диспропорційність у розподілі коштів між підприємствами різних видів економічної діяльності. Найбільшою мірою фінансуються ті види економічної діяльності (галузі економіки), які мають меншу рентабельність. До

таких видів діяльності належать оптова та роздрібна торгівля, операції з нерухомим майном, будівництво та ін.

Формування і оцінка кредитного портфеля є одним з основоположних моментів в діяльності банку, що дозволяє більш чітко виробити тактику і стратегію розвитку комерційного банку. Управління кредитним портфелем дозволяє балансувати і стримувати ризик усього портфеля, очікуючи і контролюючи ризик, властивий тим чи іншим ринкам, клієнтам, кредитних інструментах, кредитами і умов діяльності. Головна вимога до формування кредитного портфеля полягає в тому, що портфель повинен бути збалансованим, тобто підвищений ризик по одним позиках повинен компенсуватися надійністю і прибутковістю інших позик.

Розглядаючи проблему поліпшення якості управління кредитним портфелем важливо розуміти, що багато в чому якість кредитної діяльності залежить від якості управління кредитними ризиками. Основною проблемою управління кредитними ризиками в сучасних умовах є відсутність системи всебічного і глибокого аналізу кредитного процесу, солідної методологічної бази і прийняття неправильних управлінських рішень в умовах неповної інформації. Тому основний зміст процесу управління сукупними кредитними ризиками включає в себе оцінку та аналіз політики та практики роботи кредитної організації та прийняття нею необхідних заходів за наступними напрямками:

- управління сукупним ризиком кредитного портфеля;

- управління організацією кредитного процесу та операціями; управління непрацюючим кредитним портфелем;

- оцінка політики управління кредитними ризиками; оцінка політики по обмеженню кредитних ризиків і лімітами;

- оцінка класифікації і рекласифікації активів; оцінка політики щодо резервування можливих втрат по кредитних ризиках.

Важлива якість системи управління ризиками кредитування - це її стабільність. Можливість фіксації конкретних результатів, методів, прийомів моніторингу, додаткових заходів впливу з метою мінімізації втрат; використання теоретичних і методичних розробок в практичній діяльності кредитних організацій; розробка спеціальних показників для оцінки ефективності ходу кредитного процесу і функціонування кредитного управління, управління ризиками та служб внутрішнього контролю банку в напрямку досягнення мінімізації ризиків кредитування.

ВИСНОВКИ

1. Питання впливу факторів макроекономічного рівня на процес формування кредитної політики досліджене недостатньо, як з позицій тлумачення категорій "формування кредитної політики", "макроекономічні умови", так і з погляду на відсутність цілісної концепції. Економічна наука з цього питання, передусім, представлена теоріями кредитного регулювання, які за деякими своїми положеннями та ідеями можуть бути віднесені до сучасної концепції факторів кредитних відносин. Ці положення представлені в основному інструментами грошово-кредитної політики прямої (через вплив на ціну і обсяги кредиту) чи опосередкованої (через обсяги заощаджень) дії на кредитну сферу. Мають місце також ідеї про вплив на кредитні відносини податкової політики, рівня зайнятості, суб'єктивно-психологічних факторів, норми прибутку з вкладеного капіталу за умов технологічного стану виробництва, цін на товари, демографічних умов, ступеня розвитку банківської справи, чинників політичного характеру.

2. Тому вирішення проблеми співвідповідності середовищних макрорівневих чинників й організації кредитної роботи банків як необхідної обставини утвердження ринкових відносин забезпечується творчим загальнотеоретичним осмисленням і поєднанням позитивних надбань економічної думки, вироблення на основі системного підходу сучасної концепції макроекономічних умов формування кредитної політики, застосовуючи при цьому загальнонаукові і специфічні методи дослідження. На основі абстрагування, системного аналізу і синтезу, численних порівнянь, застосування математичних і статистичних методів визначення тенденцій, закономірностей розвитку макросистеми, виявлено характерні зв'язки між її елементами, наявність і силу впливу різних обставин на обрання певних напрямків кредитної політики, зазначено об'єктивно необхідні фактори пріоритетного кредитування реального сектора економіки.

3. Дано визначення макроекономічним умовам, як сукупності взаємопов'язаних чинників, факторів, обставин, причин, залежностей і правил реальної економічної дійсності, що є предметом дослідження макроекономіки

як науки, які представлені агрегованими показниками, офіційними даними державних органів статистики та інших організацій і становлять вихідну складову процесу формування кредитної політики. Сукупність таких умов становить макроекономічне середовище, що включає як базисні (економічні), так і спричинені ними надбудовні фактори (політичні, правові, соціальні тощо) у процесі ринкової трансформації економіки. Даний підхід вперше застосований до визначення сутності цієї економічної категорії, ґрунтується на узагальненні різних підходів, термінологічному принципі дослідження, має важливе теоретичне значення у вивченні форм, механізму, щільності взаємозв'язку компонентів системи макроекономічних факторів, сутності кредитної політики та її формування.

4. У процесі ринкової трансформації економіки як процесу реформування всіх елементів економічної системи на ринкових засадах та здійснення перетворень в інших сферах суспільного життя макроекономічні умови формування кредитної політики набувають таких специфічних характеристик:

- об'єктом впливу чинників макроекономічної ситуації є кредитні відносини, що змінюються, формуються з відносин попередньої економічної системи;

- вони, як правило, динамічні, часто непередбачувані, негативні за характером дії;

- включають макроекономічне регулювання переважно адміністративними методами з поступовим переходом до індикативного, селективного регулювання;

- формуються під впливом політико-правової нестабільності, соціальної диференціації, демографічного спаду, техніко-технологічної відсталості, низького рівня ринкової культури тощо.

5. Формування кредитної політики являє собою процес визначення стратегії кредитної діяльності банку та засобів її досягнення й управління з урахуванням суб'єктивних (мікро -) та об'єктивних (макро -) чинників, направлений, з одного боку, на забезпечення доходності, рентабельності, ліквідності банку, а з іншого – на повну реалізацію ролі кредиту в економіці.

Тому сутність кредитної політики може бути визначена як складова економічної політики, пов'язана з рухом кредиту; як регулювання кредитного процесу відповідно до його закономірностей і потреб народного господарства. Врахування і вміле поєднання вказаних умов як на рівні банку в процесі розробки його кредитної політики, так і на рівні держави, що здатна продукувати певні обставини, становить пріоритет подальшого розвитку кредитних відносин, визначає напрямок перспективних досліджень та забезпечує позитивний ефект для економіки.

6. Об'єктивну основу кредитної політики становить кредит. Порівнюючи різноманітні сучасні підходи у визначенні сутності кредиту, застосовуючи діалектичний підхід, синтезуючи головне, автор пропонує власне тлумачення цього поняття. Кредит – економічні відносини між кредитором і позичальником з приводу поворотного руху позичкової вартості на умовах платності. Сутність кредиту доповнена через розкриття його функцій і ролі.

Достовірність даних результатів підтверджується тим, що аналіз не виходить за межі загальноприйнятих положень про кредит і водночас містить нові: обґрунтування того, що визначення сутності кредиту звернена до внутрішніх його властивостей, вирізнення функцій як таких, що характеризують його особливість, та ролі як прояву сутності.

7. Цілі кредитної політики, обов'язково скориговані на зовнішні обставини і чинники, зважені на пріоритети діяльності, у майбутньому визначають процес і результати реалізації стратегічних планів банку. На думку дисертанта, саме це положення повинно лежати в основі розробки кредитної політики і нашого дослідження системи макроекономічних умов її формування, так як дійсно важливо для окремого банку, наскільки проведення тієї чи іншої кредитної операції забезпечить йому дохідність, ліквідність, надійність і т.п., а також, наскільки повно й відповідно до потреб клієнта та економіки в цілому буде реалізована роль кредиту, опосередкована в напрямках кредитної політики.

Даний пріоритет у дослідженні дозволяє комплексно враховувати всі можливі зовнішні обставини, що можуть виникнути й обумовити зміни в обраному напрямку кредитної політики, її правильності, вчасно прийняти

необхідні заходи, а державі, що отримає зворотній імпульс вчасно відреагувати і змінити умови.

8. Кращому розумінню взаємозв'язків макропроцесів і кредитних відносин, подальшому їх вивченню і використанню у практичній діяльності банків та держави, що здатна формувати безпосередні та опосередковані фактори їхньої кредитної діяльності, є розроблена вперше автором дисертації система макроекономічних умов формування кредитної політики. Це система взаємопов'язаних економічних і неекономічних за змістом факторів, що мають різноспрямовані вектори впливу на визначальні елементи організаційної роботи банку в галузі кредитування:

- формування ресурсної бази банку;
- утворення витратно-доходної частини операцій з кредитом;
- організація кредитного процесу;
- формування кредитного портфеля та визначення напрямків кредитної політики.

9. Ефективність діяльності банку визначається якістю його кредитного портфеля, ступенем ризикованості проведеної кредитної політики, які разом здійснюють істотний вплив на імідж і рейтинг банку. Тому управління кредитним портфелем і його оптимізація стають стратегічними пріоритетами в діяльності комерційного банку з метою досягнення максимальної ефективності його функціонування.

Кредитна політика має важливе значення в діяльності комерційного банку. Необхідність дослідження фундаментальних проблем формування кредитної політики комерційного банку обумовлена її впливом на кінцеві результати діяльності банку і на стійкість його функціонування в цілому. Тому питання, що стосуються формування кредитної політики, в сучасних умовах набувають першочергового значення.

10. Кредитний портфель банку - це сукупність кредитів, що має певну структуру, що відповідає цілям і вимогам банку щодо прибутковості, ризику, ступеня ліквідності і напрямків кредитування, і розглядається в якості специфічного об'єкта управління. Цілі формування кредитного портфеля

можуть змінюватися залежно від ризику, але основною метою банку є отримання доходу і збереження капіталу.

11. Основними функціями кредитного портфеля є: розподільна і перерозподільна; заміщених дійсних грошей кредитними операціями; об'єднання кредитів; мінімізація кредитного ризику; розширення і диверсифікація дохідної бази банку і підвищення його фінансової стійкості за рахунок зниження ризику активних операцій банку.

12. Кредитний портфель є складовою частиною банківського портфеля. До його складу входять різні види кредитних операцій. Доцільно розмежовувати кредитні та інвестиційні операції банку і відносити їх відповідно до кредитного та інвестиційного портфелів банку.

13. Кредитний портфель класифікується за типами залежно від ризику і доходу портфеля: портфель доходу, орієнтований на кредити, що забезпечують стабільний дохід; - портфель ризику, складається переважно з кредитів з високим рівнем ризику і доходу; - збалансований портфель, передбачає раціональне поєднання кредитів різного типу - як високоризикованих, так і низькоризикованих.

14. Кредитний портфель класифікується за видами залежно від структури портфеля:

- постійний, портфель зберігає структуру протягом встановленого терміну;
- мінливий, портфель має динамічну структуру кредитів;
- спеціалізований, портфель орієнтований на окрему групу кредитів, які об'єднані не за загальним цільовим ознаками, а за більш приватним критерієм;
- комплексний, портфель передбачає поєднання різних груп кредитів.

Кредитний портфель класифікується по різновидах в залежності від переважаючого в його структурі виду кредиту.

15. Кредитний портфель є системою, що складається із сукупності підпортфелів (субпортфелів), кредити в яких об'єднуються за принципом однорідності. В результаті оцінки якості кожного підпортфеля формується

інтегральна характеристика якості кредитного портфеля в цілому і оцінюється вплив кожного підпортфеля на кредитний портфель.

16. Формування кредитного портфеля полягає у виборі конкретних видів кредитних операцій, які будуть складати портфель, у встановленні раціональної його структури. Для цього слід дотримуватися наступних етапів:

визначення цілей, стратегії і тактики формування портфеля,

визначення видів кредитів, з яких буде сформовано кредитний портфель;
встановлення певних пропорцій між видами підпортфелів, що складають портфель.

Сутність першого етапу полягає в розробці кредитної політики (стратегії кредитування) і дотриманні стандартів формування кредитного портфеля (тактиці кредитування).

Кредитна політика повинна систематично перероблятися і доповнюватися з тим, щоб відображати як внутрішні зміни в даному банку, так і зміни зовнішнього оточення. Тип кредитного портфеля має відповідати вигляду проведеної кредитної політики, це дозволяє визначити можливий характер кредитного портфеля:

- консервативний, формується за рахунок кредитів з найменшим ступенем ризику, в його склад входять кредити надійним позичальникам;
- агресивний, формується з найбільш ризикованих кредитів;
- помірний, поєднує як високо ризиковані, так і низькоризиковані кредити.

Стандарти формування кредитного портфеля індивідуальні для кожного банку, але існують базові компоненти таких стандартів - це правила прийняття ризиків, ліміти кредитування, пріоритети для формування портфеля.

При розробці власних лімітів кредитування необхідно враховувати тип і вид кредитного портфеля банку. Вимогами до розробки власних лімітів кредитування є:

для портфеля доходу - жорстке обмеження на кредити з високим рівнем ризику, ліміти кредитування позичальників;

для портфеля ризику - ліміти кредитування позичальників з високим рівнем ризику;

для збалансованого портфеля - раціональне співвідношення між високо- і низькоризикованими кредитами.

Другий етап - етап формування раціональної структури кредитного портфеля банку на принципах консервативності, диверсифікації та ліквідності.

17. Управління кредитним портфелем - це управління його структурою, спрямоване на максимізацію доходу в межах допустимого ризику. Управління кредитним портфелем являє собою безперервний процес, що полягає в застосуванні до сукупності кредитів банку системи методів і технологічних можливостей, що дозволяють забезпечити: збереження вкладених коштів; досягнення необхідного рівня ліквідності, прибутковості і ризику; відповідність складу і структури кредитного портфеля обраному типу портфеля.

18. Управління кредитним портфелем є окремою підсистемою в системі управління банком, включає такі основні елементи: організація кредитної діяльності, управління ризиками кредитного портфеля, моніторинг кредитного портфеля, кредитна інформаційно-управлінська система.

Цикл управління кредитним портфелем представлений наступними фазами:

- формування кредитного портфеля, а саме: визначення цілей, розробка стратегії і тактики формування кредитного портфеля;
- організація послідовного виконання поставлених стратегічних і тактичних завдань формування кредитного портфеля, підтримку запланованого рівня доходу і ризику, у зв'язку з чим дана фаза включає виявлення ризиків і розробку заходів щодо зниження їх рівня;
- контроль процесу управління кредитним портфелем.

19. Управління ризиками кредитного портфеля являє собою процес їх передбачення і оцінки, вироблення стратегії управління ризиками та контролю за ними з метою звести до мінімуму ризик втрат і підтримки на необхідних рівнях показників, що характеризують ефективність організації кредитних операцій банку.

20. На кредитний портфель впливають різні види банківських ризиків, основними з яких є кредитний ризик і ризик концентрації. Кредитний ризик нерозривно пов'язаний з іншими видами банківських ризиків. У зв'язку з цим особливість управління кредитним ризиком полягає в тому, що спочатку необхідно виявити і знизити зовнішні і внутрішні чинники кредитного ризику, що впливають як на окремий кредит, так і на кредитний портфель в цілому, і відповідно знизити вплив банківських ризиків, що супроводжують кредитному ризику окремого кредиту і кредитного портфеля, а потім переходити безпосередньо до оцінки кредитного ризику. Вона вимагає застосування CaR-підходу, при якому ризик вимірюється двома взаємно доповнюють способами: імовірнісним і масштабним. Основними інструментами зниження ступеня кредитного ризику окремого кредиту і кредитного портфеля в цілому є: лімітування ризику, використання забезпечення, створення резерву та страхування.

Основним інструментом зниження ризику концентрації є диверсифікація. Диверсифікація кредитного портфеля банку - це розподіл видачі кредитів за видами, термінами, розмірами, галузях і регіонах в певній, встановленої банком пропорції або з певними обмеженнями з метою зниження ризику надмірної концентрації портфеля. Основними формами диверсифікації є: асортиментна, галузева, територіальна, диверсифікація позик за термінами, сумами, валют, забезпечення, використання кредиту, розмірами позичальників.

Оцінку диверсифікованості кредитного портфеля необхідно проводити за такими ознаками: географічному і галузевому, розміром позик, формами власності і рейтингу позичальників, за видами, термінами і забезпечення кредитів. Для того, щоб спростити процедуру оцінки, слід перейти до оцінки підпортфелів, складових кредитний портфель.

Доцільно застосування в практиці українських банків зарубіжних методів диверсифікації кредитного портфеля: обмін кредитами, продаж і купівля кредитів, співучасть в кредитуванні.

Метод обміну передбачає обмін кредитами в разі, наприклад, надмірного кредитування однієї галузі і незначного кредитування інший. Метод продажу

передбачає, що банку не обов'язково володіти всіма кредитами, спрямованими в одну галузь, тому він може продати частину кредитів з метою досягнення збалансованості портфеля. Метод покупки призначений для досягнення наміченої структури портфеля в разі, якщо вкладення в будь-яку галузь незначні, а також для досягнення повного використання вільних ресурсів. Метод співучасті передбачає участь в синдикатах декількох банків, які об'єднуються з метою спільного надання великого кредиту.

Дані методи побудовані на основному принципі диверсифікації в портфельній теорії: перш, ніж видати кредит, кредитор повинен оцінити ризик щодо всього портфеля кредитів

21. Моніторинг кредитного портфеля - оцінка якості кредитного портфеля, що характеризує його структуру, ризик і прибутковість, що забезпечує виконання цілей формування кредитного портфеля і виявлення можливості його розвитку на перспективу. Моніторинг кредитного портфеля включає аналіз кожної окремо виданої позики, підпортфелів, кредитного портфеля в цілому, що дозволяє своєчасно виявляти можливі відхилення і проводити відповідні коригування в портфелі.

22. Процес управління кредитним портфелем банку вимагає застосування оптимального підходу в управлінні. Завдання оптимізації кредитного портфеля доцільно представити в двовірній системі координат ризику і прибутковості, основним обмеженням оптимізації є його структура. Оптимізація полягає в досягненні необхідної структури портфеля з урахуванням необхідного рівня дохідності та ризику. Схема оптимізації процесу управління кредитним портфелем банку включає такі блоки: аналіз вихідного стану банку, розробка сценаріїв розвитку ринку та стратегії управління кредитним портфелем, які в сукупності дозволяють визначити необхідні характеристики кредитного портфеля в майбутньому.

23. Виходячи з досягнення найбільш поширених цілей кредитування, виділяються типові стратегії управління кредитним портфелем банку: агресивна, консервативна, помірна.

Метою агресивної стратегії є отримання високого доходу при згоді на дуже високий ризик. Метою консервативної стратегії - отримання порівняно невисокої стабільного доходу при максимальній надійності вкладень. Метою помірної стратегії - отримання середнього стабільного доходу при середньому рівні ризику. Вибір оптимальної стратегії управління кредитним портфелем комерційного банку ґрунтується на моделі оптимізації кредитного портфеля банку з використанням ймовірнісного підходу.

Реакція процентної ставки з перебігом часу на збільшення темпів зростання пропозиції грошей, за Дж.М. Кейнсом

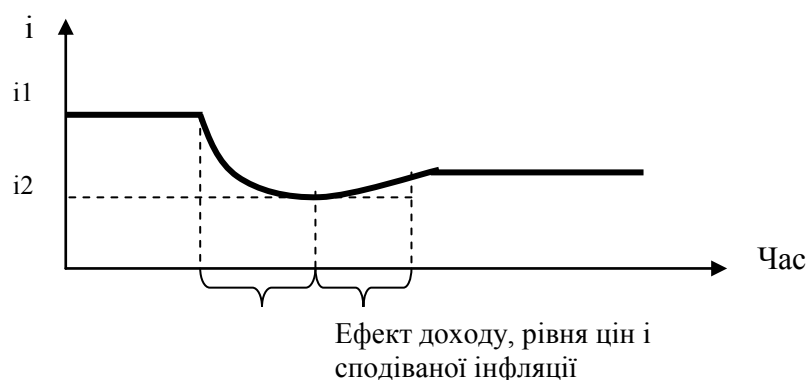

Рис. А.1 Ефект ліквідності вагоміший за інші ефекти

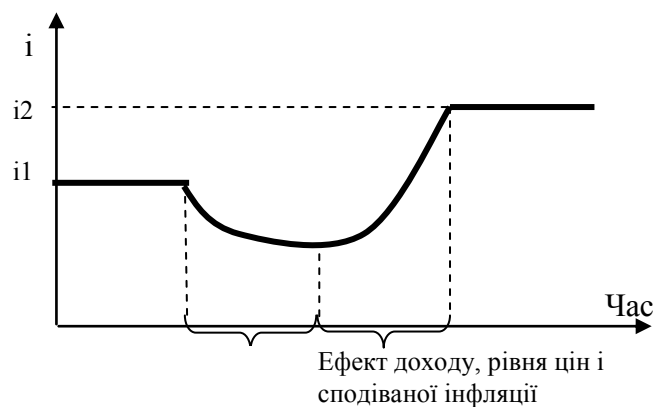

Рис. А.2 Ефект ліквідності слабший, ніж інші ефекти, і повільніше коригування сподіваної інфляції

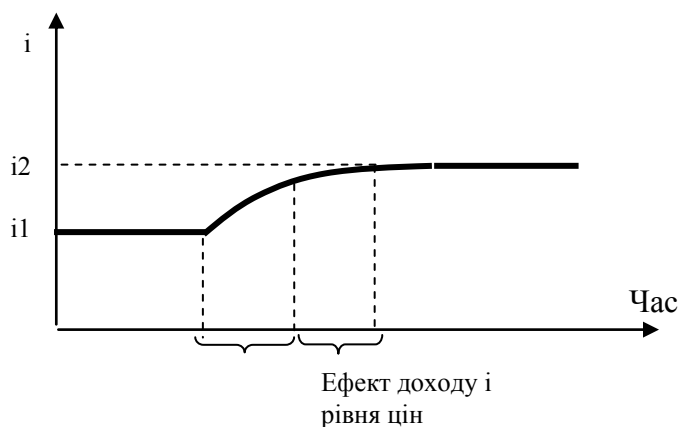
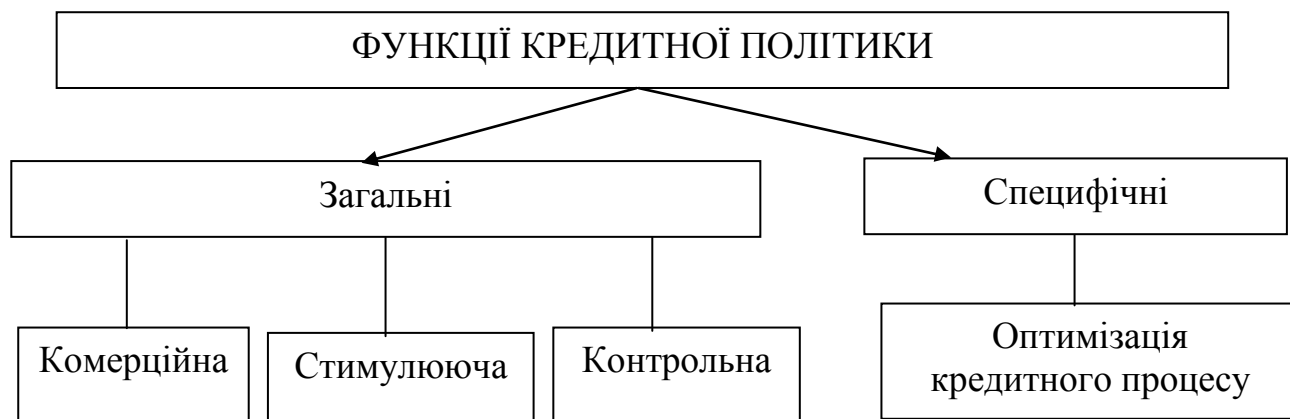

Рис. А.3 Ефект ліквідності слабший, ніж ефект сподіваної інфляції, і швидше коригування сподіваної інфляції

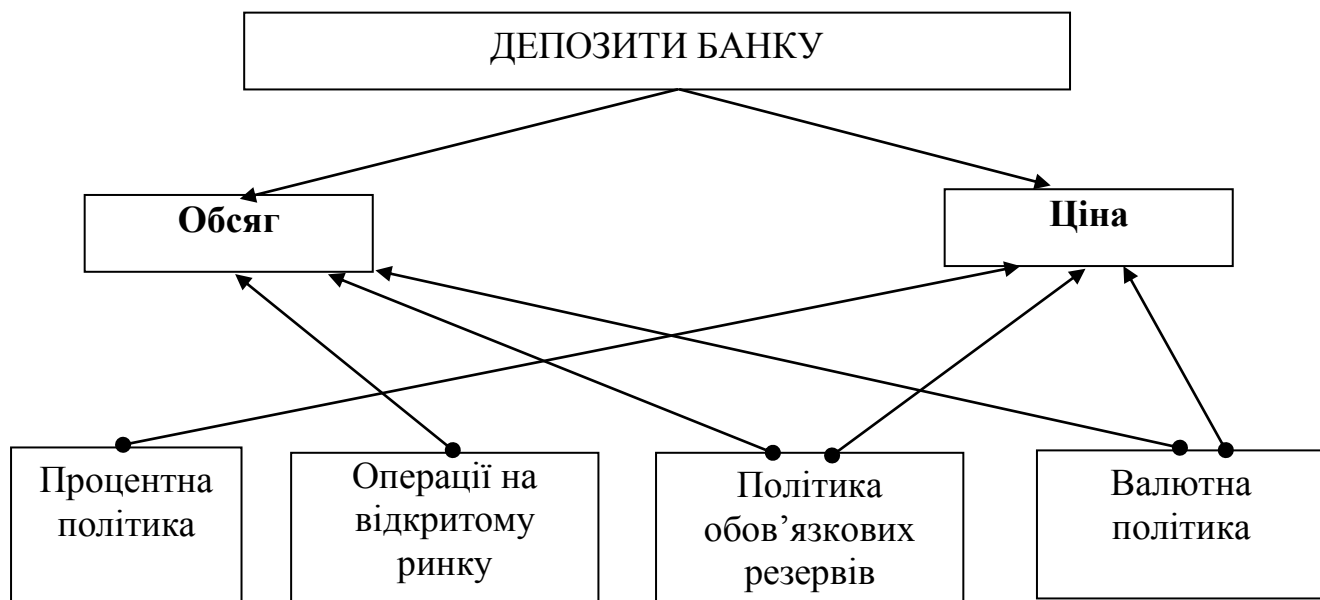
Функціональна характеристика кредитної політики комерційного банку

Загальні принципи формування кредитної політики банку

Грошово-кредитне регулювання депозитних ресурсів банку

Показники оцінки кредитоспроможності та платоспроможності позичальника

Показники	Формула розрахунку	
Показники ліквідності та платоспроможності (форма 1)		
1. Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	<u>р. 1195</u> р. 1695	<u>Оборотні активи</u> Поточні зобов'язання
2. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	<u>р.1160 + р. 1165</u> р. 1695	<u>Грошові кошти</u> Поточні зобов'язання
3. Коефіцієнт чистої виручки	<u>р.2350 (ф.2) + р. 1012 (ф.1)</u> р. 2000 (ф.2)	<u>Чистий прибуток+амортизація</u> Виручка від реалізації
Показники фінансової стійкості		
1. Коефіцієнт незалежності (концентрації власного капіталу)	<u>р.1495 ф. № 1</u> р. 1300 ф. № 1	<u>Власний капітал</u> Активи підприємства
2. Коефіцієнт фінансового левериджу	<u>р.1595 ф. № 1</u> р. 1495 ф. № 1	<u>Довгострокові пасиви</u> Власний капітал
2. Коефіцієнт маневреності власних коштів	<u>р.1195 ф. №1 – р.1695 ф. №1</u> р. 1495 ф. № 1	<u>Чисті оборотні активи</u> Власний капітал
Показники ділової активності (ефективності)		
1. Коефіцієнт оборотності активів (оберненість балансу)	<u>р. 2000 ф. № 2</u> (р.1300 гр.3 ф.1 + р. 1300 гр.4 ф.1) / 2	<u>Виручка від реалізації</u> Середній підсумок балансу
2. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	<u>р. 2000 ф. 2</u> (р.1125+р.1135...р.1155 гр.3ф.1+ р.1125+р.11135...р.1155гр.4ф.1) / 2	<u>Виручка від реалізації</u> Середня дебіторська заборгованість
3. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	<u>р.2000 ф. № 2</u> (р. 1695 гр. 3 ф.1+р.1695 гр.4 ф.№1) / 2	<u>Виручка від реалізації</u> Середня кредиторська заборгованість
Показники прибутковості підприємства		
1. Коефіцієнт рентабельності активів (всього капіталу)	<u>р. 2350 ф. 2</u> (р.1300 гр. 3 ф.1 + р.1300 гр. 4 ф. 1) / 2	<u>Чистий прибуток</u> Середня величина активів підприємства
2. Коефіцієнт рентабельності реалізації	<u>р.2350 ф. 2</u> р. 2000 ф. № 2	<u>Чистий прибуток</u> Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції
3. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	<u>р.2350 ф. 2</u> (р. 1495 гр. 3 ф. 1 + р. 1495 гр. 4 ф.1) / 2	<u>Чистий прибуток</u> Середня величина власного капіталу

Нарахування балів за системою значень показників фінансової діяльності для визначення сукупної попередньої рейтингової оцінки для коротко- та середньострокових кредитів

Компонент	Рівень показника	Фактичне значення	Рейтинг	Присуджений рейтинг
<i>I. Показники платоспроможності</i>				
<i>1. Коефіцієнт загальної ліквідності</i>	$\geq 2,0$		1	
	1,5-2,0		2	
	1,0-1,5		3	
	0,5-1,0		4	
	< 0,5		5	
<i>2. Коефіцієнт абсолютної ліквідності</i>	$\geq 0,2$		1	
	0,15-0,2		2	
	0,1-0,15		3	
	0,05-0,1		4	
	< 0,05		5	
<i>3. Коефіцієнт чистої виручки</i>	$\geq 0,2$		1	
	0,15-0,2		2	
	0,1-0,15		3	
	0,05-0,1		4	
	< 0,05		5	
Середній бал за компонентом I				
<i>II. Показники фінансової стійкості</i>				
<i>1. Коефіцієнт концентрації власного капіталу</i>	$\geq 0,5$		1	
	0,4-0,5		2	
	0,3-0,4		3	
	0,2-0,3		4	
	< 0,2		5	
<i>2. Коефіцієнт фінансового левереджу</i>	< 1,0		1	
	1,1-1,0		2	
	1,2-1,1		3	
	1,3-1,2		4	
	$\geq 1,3$		5	
<i>3. Коефіцієнт маневреності власних коштів</i>	$\geq 0,5$		1	
	0,3-0,5		2	
	0,2-0,3		3	
	0,1-0,2		4	
	< 0,1		5	
Середній бал за компонентом II				
<i>III. Показники ділової активності (ефективності)</i>				
<i>1. Коефіцієнт оборотності активів (оберненість балансу)</i>	$\geq 1,0$		1	
	0,7-1,0		2	

Компонент	Рівень показника	Фактичне значення	Рейтинг	Присуджений рейтинг
	0,5-0,7		3	
	0,3-0,5		4	
	< 0,3		5	
<i>2. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості</i>	< 1,0		1	
	1,5-1,0		2	
	2,0-1,5		3	
	4,0-2,0		4	
	≥4,0		5	
<i>3. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості</i>	< 1,0		1	
	1,5-1,0		2	
	2,0-1,5		3	
	4,0-2,0		4	
	≥4,0		5	
<i>Середній бал за компонентом III</i>				
<i>IV. Показники прибутковості підприємства</i>				
<i>1. Коефіцієнт рентабельності активів</i>	≥10		1	
	8-10		2	
	6-8		3	
	4-6		4	
	< 4		5	
<i>2. Коефіцієнт рентабельності реалізації</i>	≥15		1	
	13-15		2	
	10-13		3	
	5-10		4	
	< 5		5	
<i>3. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу</i>	≥100		1	
	80-100		2	
	60-80		3	
	40-60		4	
	< 40		5	
Середній бал за компонентом IV				
Попередня сукупна рейтингова оцінка				

Оцінка якісних показників діяльності потенційного позичальника

Компонент	Умови	Бал	Присуджений бал
I. Взаємовідносини клієнта з банком	клієнт банку переходить на обслуговування у банк	1	
		2	
	обслуговується в іншому банку	3	
бал за компонентом I			
II. Наявність іншого неповерненого кредиту	є	4	
	Немає	1	
бал за компонентом II			
III. Період з моменту державної реєстрації підприємства	не менше 5 років	1	
	не менше 3 років	2	
	Від 1 до 3 років	3	
	менше 1 року	4	
бал за компонентом III			
IV. Період з моменту останньої структурної реорганізації	більше 1 року	1	
	менше 1 року	4	
бал за компонентом IV			
V. Чи є у менеджерів негативний досвід керівництва іншими фірмами	немає	1	
	є	3	
бал за компонентом V			
VI. Рівень професійної компетентності директорів	компетентні	1	
	недостатньо компетентні	3	
бал за компонентом VI			
VII. Наявність перспективного бізнес-плану	закладено умови ефективного використання позикових коштів	1	
	недостатньо розроблена маркетингова стратегія	2	
	проект сумнівної ефективності	4	
	відсутність бізнес-плану	5	
бал за компонентом VII			
VIII. Наявність у позичальника картотеки	Немає	1	
	періодично є	2	
	є	3	
бал за компонентом VIII			

Компонент		Умови	Бал	Присуджений бал
ІХ. Період, протягом якого підприємством отримані позитивні аудиторські висновки	позитивні за останні 3 роки		1	
	позитивні за попередній рік		2	
	позитивні за останній рік		3	
	частково негативні		4	
	негативні або відсутні		5	
бал за компонентом ІХ				
Х. Наявність застави, гарантії, поручительства	заставне майно	з повним забезпеченням	1	
		з частковим забезпеченням	3	
		без забезпечення	5	
	гарантія, поручительство, страхування	є	3	
		немає	5	
		бал за компонентом Х		
ХІ. Період прибуткової (збиткової) діяльності	прибуткова діяльність за останні 3 роки		1	
	прибуткова діяльність за останній рік, але рівень прибутку нижчий порівняно з попереднім роком		2	
	чітко просліджується поява негативних факторів		3	
	збиткова діяльність за попередній рік		4	
	збиткова діяльність за останні 3 роки		5	
бал за компонентом ХІ				
Рейтингова оцінка 2-го етапу				
Попередня сукупна рейтингова оцінка 1-го етапу				
Кінцева рейтингова оцінка				
Присуджена категорія (клас)				

Структура сукупного кредитного портфеля банків України (програмний продукт)

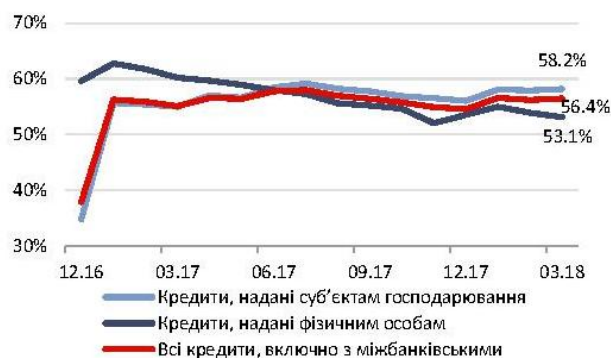
Таблиця 1

Структура валових кредитів домашнім господарствам за цільовим призначенням

* всі банки, включно із неплатоспроможними

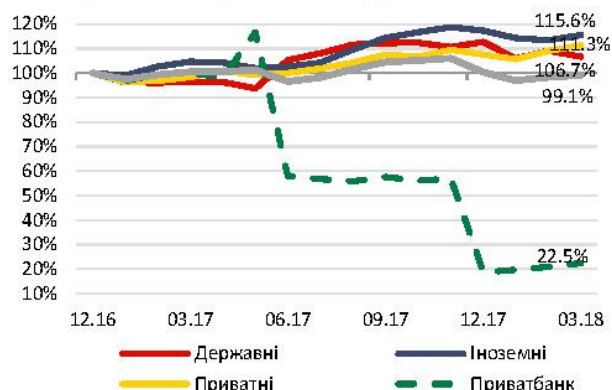
Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків*

* всі банки, включно із неплатоспроможними

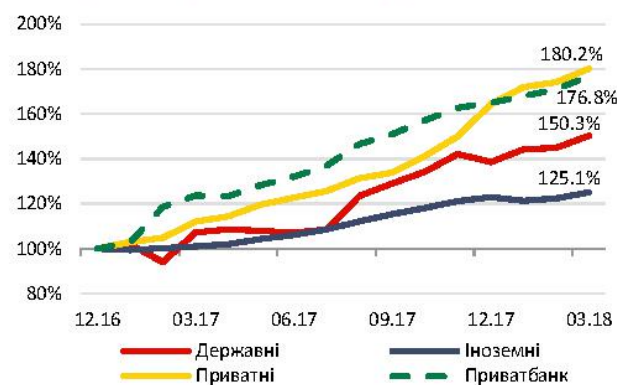
Таблиця 2

Чисті кредити підприємствам у гривні, 2016=100%*

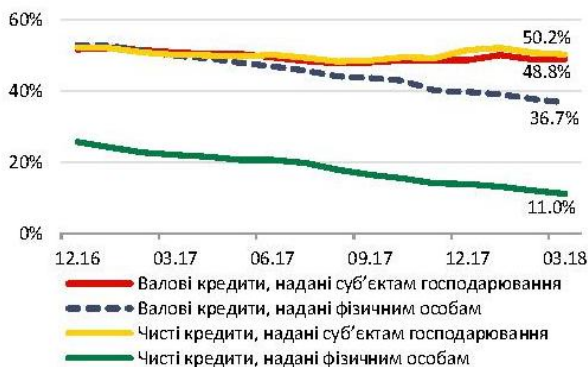
* у банках, платоспроможних на 01.04.18, з нарахованими відсотками

Чисті кредити фізичним особам у гривні, 2016=100%*

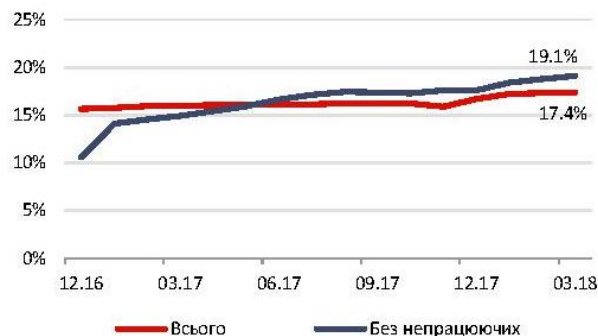

Таблиця 3

Частка валютних кредитів

Частка кредитів фізичним особам у загальному кредитному портфелі

Додаток М
Таблиця 1 Обсяги кредитування в Україні за строковістю та у розрізі валют, 2002-2018 рр.

Період	Усього	у тому числі за строками				у тому числі						в іноземній валюті			
		у національній валюті				усього		у тому числі за строками		усього	у тому числі за строками	усього		у тому числі за строками	
		до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років		до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років				до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років	
1	2	3	4	5		6	7	8	9	10	11	12	13		
залишки коштів на кінець періоду, млн.грн.															
2002	42 228	30 357	11 871	...	...	24 656	18 861	5 795	...	17 571	11 496	6 076	...	...	...
2003	67 892	37 312	30 580	...	...	39 620	24 767	14 853	...	28 272	12 545	15 727	...	...	...
2004	88 615	40 590	48 025	...	...	51 243	26 879	24 365	...	37 371	13 711	23 660	...	...	...
2005	143 423	54 823	88 601	...	...	81 279	39 477	41 802	...	62 144	15 346	46 798	...	...	...
2006	245 230	86 197	159 033	...	...	123 787	60 105	63 682	...	121 443	26 092	95 351	...	...	...
2007	426 867	131 505	181 311	114 052	...	213 802	95 159	94 562	24 081	213 065	36 346	86 748	89 971	...	...
2008	734 022	222 033	278 581	233 408	...	300 220	129 048	132 079	39 093	433 801	92 985	146 501	194 315	...	...
2009	723 295	230 974	266 699	225 623	...	355 521	163 952	147 340	44 229	367 774	67 022	119 359	181 394	...	...
2010	732 823	242 772	275 605	214 446	...	395 504	173 845	171 949	49 709	337 319	68 927	103 655	164 737	...	...
2011	801 809	297 422	301 002	203 385	...	478 596	218 240	200 142	60 214	323 213	79 182	100 860	143 171	...	...
2012	815 142	344 237	294 511	176 394	...	515 580	255 556	194 559	65 465	299 562	88 681	99 952	110 929	...	...
2013	910 782	426 082	310 739	173 961	...	602 776	325 299	203 671	73 805	308 006	100 783	107 068	100 156	...	...
2014	1 020 667	413 045	390 343	217 280	...	547 987	264 828	210 789	72 370	472 680	148 217	179 554	144 909	...	...
2015	981 627	437 977	329 593	214 057	...	433 826	214 908	147 287	71 631	547 802	223 070	182 306	142 426	...	...
2016	998 682	350 475	389 798	258 409	...	504 999	163 398	224 595	117 005	493 683	187 076	165 203	141 404	...	...
2017	11 677 023	4 562 430	4 041 199	3 073 393	...	6 329 742	2 781 050	2 147 954	1 400 738	5 347 281	1 781 380	1 893 246	1 672 656	...	...
2018 5м.	5 179 467	2 337 577	1 579 804	1 262 086	...	2 926 863	1 689 511	690 487	546 865	2 252 604	648 066	889 317	715 221	...	...
Усього	25 589 595	10 245 807	8 977 294	6 366 493	...	13 926 001	6 644 883	4 715 913	2 565 204	11 663 594	3 600 924	4 261 381	3 801 289	...	...
%	100	40	35	25	...	100	48	34	18	100	31	37	33	...	...

Показники дохідності та ризику кредитного портфеля комерційного банку

Показники	Формула	Динаміка показника	
		усього	у тому числі за рахунок:
			чисельника
1. Загальний стан кредитного портфеля			
1. Обсяг кредитного портфеля (КП)	КП	$\Delta КП = КП_1 - КП_0$ Темп зростання $\frac{КП_1 \cdot 100}{КП_0}$ (Тзр) = Темп приросту: Тпр – 100% $\frac{\Delta КП}{Т_{пр}}$ Абсолютне значення 1 % приросту:	
2. Питома вага кредитного портфеля в активах банку (показник загальної кредитної активності)	Середній розмір $K^1 = \frac{\overline{КП}}{\overline{\text{Середня активність банку } A}}$	$\Delta K^1 = K^1_1 - K^1_0 = \frac{КП_1 \cdot КП_0}{A_1 - A_0}$	$\Delta K^1_{(A)} = \frac{КП_1 - КП_0}{A_1} - \frac{КП_0}{A_0}$
2. Характеристика кредитного портфеля з погляду кредитного ризику			
3. Співвідношення власних коштів банку (ВК) та кредитного портфеля	$K^2 = \frac{ВК}{КП}$	$\Delta K^2 = K^2_1 - K^2_0 = \frac{ВК_1 - ВК_0}{КП_1}$	$\Delta K^2_{(ВК)} = \frac{ВК_0}{КП_1} - \frac{ВК_0}{КП_0}$
4. Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів (КРкл) основним капіталом банку (Косн)	$K^3 = \frac{K_{осн}}{КР_{кл}}$	$\Delta K^3 = K^3_1 - K^3_0 = \frac{K_{осн1} - K_{осн0}}{КР_{кл1}}$	$\Delta K^3_{(КР_{кл})} = \frac{K_{осн0}}{КР_{кл1}} - \frac{K_{осн0}}{КР_{кл0}}$
5. Частка класифікованих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля	$K^4 = \frac{КР_{кл}}{КП}$	$\Delta K^4 = K^4_1 - K^4_0 = \frac{КР_{кл1} - КР_{кл0}}{КП_1}$	$\Delta K^4_{(КР_{кл})} = \frac{КР_{кл0}}{КП_1} - \frac{КР_{кл0}}{КП_0}$
6. Частка своєчасно несплачених кредитів за процентами та основною сумою (КРпр) в обсязі КП	$K^5 = \frac{КР_{пр}}{КП}$	$\Delta K^5 = K^5_1 - K^5_0 = \frac{КР_{пр1} - КР_{пр0}}{КП_1}$	$\Delta K^5_{(КР_{пр})} = \frac{КР_{пр0}}{КП_1} - \frac{КР_{пр0}}{КП_0}$
7. Коефіцієнт збитковості КП	збитки за позиками $K^6 = \frac{ЗБ}{КП}$	$\Delta K^6 = K^6_1 - K^6_0 = \frac{ЗБ_1 - ЗБ_0}{КП_1}$	$\Delta K^6_{(ЗБ)} = \frac{ЗБ_0}{КП_1} - \frac{ЗБ_0}{КП_0}$
3. Аналіз кредитного портфеля з погляду захисту від можливих втрат			
8. Коефіцієнт забезпеченості втрат за позичками (В)	$K^7 = \frac{В}{КП}$	$\Delta K^7 = K^7_1 - K^7_0 = \frac{В_1 - В_0}{КП_1}$	$\Delta K^7_{(В)} = \frac{В_0}{КП_1} - \frac{В_0}{КП_0}$
9. Коефіцієнт забезпеченості витрат за рахунок резервів банку на покриття збитків (РЗ)	$K^8 = \frac{РЗ}{КП}$	$\Delta K^8 = K^8_1 - K^8_0 = \frac{РЗ_1 - РЗ_0}{КП_1}$	$\Delta K^8_{(РЗ)} = \frac{РЗ_0}{КП_1} - \frac{РЗ_0}{КП_0}$

4. Характеристика кредитного портфеля з погляду дохідності

10. Рентабельність кредитних операцій K9	$K^9 = \frac{\text{Доходи від кредитів } (D_{\text{кп}})}{\text{Витрати на залучення коштів (ВЗК)}}$	$\Delta K^9 = K_1^9 - K_0^9$	$\Delta K^9_{(D_{\text{кп}})} = \frac{D_{\text{кп}1} - D_{\text{кп}0}}{\text{ВЗК}_1}$	$\Delta K^9_{(\text{ВЗК})} = \frac{D_{\text{кп}0}}{\text{ВЗК}_1} - \frac{D_{\text{кп}0}}{\text{ВЗК}_0}$
11. Дохідність кредитного портфеля K10	$K_{10} = \frac{D_{\text{кп}}}{\text{КП}}$	$\Delta K_{10} = K_{10}^{10} - K_0^{10}$	$\Delta K_{10}^{10} = \frac{D_{\text{кп}1} - D_{\text{кп}0}}{\text{КП}_1}$	$\Delta K_{10}^{10} = \frac{D_{\text{кп}1}}{\text{КП}_1} - \frac{D_{\text{кп}0}}{\text{КП}_0}$

Додаток П

Фінансові результати Правекс-банку за підсумками
(фінансові показники на 14 травня 2018 року)

Показники	1 квартал 2017 року	1 квартал 2018 року
Розмір кредитного портфеля	727 млн грн	794 млн грн
Резерви під кредитні ризики	-291 млн грн	-21 млн грн
Класифіковані кредити (4,5 класи) (дані за півроку)	107	97
Активи	3960 млн грн	4 771 млн грн
Ліквідні кошти	984 млн грн	827 млн грн
Власний капітал	1087 млн грн	2 126 млн грн
Статутний капітал	1038 млн грн	979 млн грн
Кошти банків	9 млн грн	5 млн грн
Загальний обсяг внесків	2652 млн грн	2 465 млн грн
Депозити фіз. осіб	1437 млн грн	1 225 млн грн
Процентні доходи (дані за півроку середньозважені)	343,4	228,9
Процентні витрати (дані за півроку середньозважені)	259	79
Боргові цінні бумаги, емітовані банком	63 млн грн	0 млн грн
Зобов'язання	2874 млн грн	2 645 млн грн
Чистий прибуток	-42 млн грн	-2 млн грн
Сума несплачених процентів	36	40

Рейтинг стійкості банку

Показники	Дата дослідження: 21 травня 2017	Дата дослідження: 14 травня 2018
Залежність від вкладів фізосіб	50	46,3
Прибутковість	-0.99%	-0.04%
Ліквідність	36.99%	33.47%
Достатність капіталу	27.44%	44.56%
Абсолютний зростання роздрібного портфеля вкладів за квартал	-28.46 млн грн	-40.98 млн грн
	-1.62 млн долл	-1.74 млн долл
Відносне зростання роздрібного портфеля вкладів за квартал	-4.26% грн	-6.66% грн
	-5.21% долл	-6.63% долл

Модель розрахунку інтегрального показника боржника - юридичної особи

Банк із метою розрахунку розміру кредитного ризику за активом відповідно до вимог цього Положення та внутрішньобанківського положення визначає значення кожного з компонентів кредитного ризику (PD, LGD та EAD) залежно від виду боржника/

Банк визначає EAD для наданих фінансових зобов'язань із застосуванням значення коефіцієнта кредитної конверсії (CCF), визначеного в додатку 5 до цього Положення.

33. Банк здійснює розрахунок розміру кредитного ризику за активами на індивідуальній основі за такою формулою:

$$CR_{\text{інд}} = \max \{0; PD \times [EAD - (\sum_{i=1}^j (CV \cdot k) i + RC)]\}, \quad (1),$$

яка ґрунтується на такій формулі: $CR_{\text{інд}} = PD_{\text{інд}} \times LGD_{\text{інд}} \times EAD_{\text{інд}}$,

де $CR_{\text{інд}}$ - розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі;

$PD_{\text{інд}}$ - коефіцієнт імовірності дефолту боржника/контрагента за активом, визначений банком згідно з вимогами цього Положення;

$LGD_{\text{інд}} = 1 - RR_{\text{інд}}$,

де $RR_{\text{інд}}$ - коефіцієнт, що відображає рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень,

$$RR_{\text{інд}} = (\sum_{i=1}^j (CV \cdot k) i + RC) / EAD_{\text{інд}},$$

$EAD_{\text{інд}}$ - експозиція під ризиком за активом на дату оцінки;

CV_i - вартість i -го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику (у разі наявності кількох видів забезпечення за одним активом). Якщо забезпечення немає або не відповідає переліку, критеріям та принципам прийнятності, визначеним у розділі X цього Положення, то до розрахунку береться значення CV , що дорівнює "0";

k_i - коефіцієнт ліквідності i -го виду забезпечення, що визначається банком згідно з додатком 6 до цього Положення. Банк на підставі сформованого судження щодо обсягу витрат на реалізацію забезпечення застосовує нижче (менше) значення коефіцієнта ліквідності забезпечення;

RC - інші надходження, зокрема страхове відшкодування, фінансова порука, реалізація майна боржника/майнового поручителя, крім майна, уключеного до розрахунку значення CV .

Розмір RC , що включається до розрахунку розміру кредитного ризику, визначається на підставі судження банку, але не може перевищувати п'яти відсотків від суми боргу, що не покрита вартістю забезпечення (з урахуванням коригування на коефіцієнт ліквідності).

34. Банк здійснює розрахунок розміру кредитного ризику на індивідуальній основі за активами, боржниками за якими є юридичні особи, у яких держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів прямо та/або опосередковано є власником 51 і більше відсотків статутного капіталу та одночасно має право вирішального впливу на господарську діяльність боржника, використовуючи формулу (1) або таку формулу:

$$CR_{\text{інд}} = PD_{\text{інд}} \times LGD_{\text{інд}} \times EAD_{\text{інд}}, \quad (2),$$

де $CR_{\text{інд}}$ - розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі;

$PD_{\text{інд}}$ - коефіцієнт імовірності дефолту боржника, визначений банком згідно з вимогами цього Положення;

$LGD_{\text{інд}} = 0,3$;

$EAD_{\text{інд}}$ - експозиція під ризиком за активом на дату оцінки.

35. Банк здійснює розрахунок розміру кредитного ризику за активами на груповій основі за такою формулою:

$$CR_{\text{груп}} = \sum_{m=1}^n EAD_m \times PD_{\text{груп}} \times LGD_{\text{груп}}, \quad (3),$$

де $CR_{\text{груп}}$ - розмір кредитного ризику за групою фінансових активів;

n - загальна кількість кредитів у групі фінансових активів;

m - порядковий номер кредиту в групі фінансових активів;

EAD - експозиція під ризиком на дату оцінки;

$PD_{\text{груп}}$ - коефіцієнт імовірності дефолту боржників/контрагентів, включених до групи фінансових активів, визначений банком згідно з вимогами цього Положення;

$LGD_{\text{груп}}$ - коефіцієнт, що відповідає рівню збитків за групою фінансових активів у разі дефолту, визначений згідно з вимогами цього Положення.

36. Банк визначає своєчасність сплати боржником боргу виходячи з кількості календарних днів прострочення погашення боргу, що є на дату оцінки активу та розміру простроченої заборгованості за активом.

Банк визначає кількість календарних днів прострочення погашення боргу починаючи з наступного робочого дня за днем, коли не відбулося його погашення в термін, передбачений договором, та в розмірі, що перевищує 250 грн. для боржників - фізичних осіб/500 грн. для боржників - юридичних осіб, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, визначений за офіційним валютним курсом, установленим Національним банком на дату визначення розміру кредитного ризику.

Моделі розрахунку інтегрального показника боржника - юридичної особи
(за видами економічної діяльності)

№ з/п	Групи видів економічної діяльності	Моделі	Фінансові показники (K _i)	Діапазони фінансових показників	Мінімальне значення діапазону (K _i min ≥)	Максимальне значення діапазону (K _i max <)	Показники (X _i)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	Z = 2,305 + 0,707 · X ₅ + 0,588 · X ₈ + 0,421 · X ₁₀ + 0,615 · X ₁₁ + 0,502 · X ₁₂ + 0,634 · X ₁₃	K ₅	1	Менше ніж 8950%		X ₅	-0,544
				2	8950%	16380%		-0,136
				3	16380%	23750%		0,237
				4	23750%	33400%		0,685
				5	Дорівнює або більше ніж 33400%			0,101
			K ₈	1	Менше ніж 440%		X ₈	1,161
				2	440%	1900%		0,485
				3	1900%	4250%		0,201
				4	4250%	8740%		0,068
				5	Дорівнює або більше ніж 8740%			-0,933
			K ₁₀	1	Менше ніж 9,5%		X ₁₀	-0,962
				2	9,5%	23,2%		-0,443
				3	Більше ніж 23,2%			0,276
			K ₁₁	1	Менше ніж -0,4%		X ₁₁	1,548
				2	-0,4%	8,7%		1,349
				3	8,7%	13,6%		0,733
				4	13,6%	21,0%		0,585
				5	21,0%	31,2%		0,493
				6	31,2%	51,4%		-0,088
				7	51,4%	118,3%		-0,823
				8	Дорівнює або більше ніж 118,3%			-1,983
				K ₁₂	1	Менше ніж -16,6%		X ₁₂
			2		-16,6%	2,1%	-1,291	
			3		2,1%	11,9%	-0,385	
			4		11,9%	23,8%	0,406	
			5		23,8%	40,2%	0,778	
			6		40,2%	108,6%	0,952	
			7		108,6%	175,0%	1,503	
			8		175,0%	339,8%	1,595	
			9		Дорівнює або більше ніж 339,8%		1,646	
			K ₁₃	1	Менше ніж 0,002%		X ₁₃	1,121
				2	0,002%	2,0%		0,660
				3	2,0%	3,9%		0,632
				4	3,9%	12,7%		0,201
				5	12,7%	35,9%		-0,400
				6	Дорівнює або більше ніж 35,9%			-1,280
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції В, С, F	Z = 1,670 + 0,375 · X ₂ + 0,333 · X ₁₁ +	K ₂	1	Менше ніж 27,4%		X ₂	-1,674
				2	27,4%	48,3%		-0,544
				3	48,3%	68,7%		-0,213
				4	68,7%	85,8%		0,146

		$0,313 \cdot X_{13} +$ $0,436 \cdot X_{14} +$ $0,352 \cdot X_{15} +$ $0,261 \cdot X_{16}$		5	85,8%	103,3%		0,336
				6	103,3%	123,0%		0,555
				7	123,0%	151,7%		0,829
				8	Дорівнює або більше ніж 151,7%			0,857
			K ₁₁	1	Менше ніж -0,4%		X ₁₁	1,548
				2	-0,4%	8,7%		1,349
				3	8,7%	13,6%		0,733
				4	13,6%	21,0%		0,585
				5	21,0%	31,2%		0,493
				6	31,2%	51,4%		-0,088
				7	51,4%	118,3%		-0,823
				8	Дорівнює або більше ніж 118,3%			-1,983
			K ₁₃	1	Менше ніж 0,3%		X ₁₃	0,667
				2	0,3%	1,0%		0,626
				3	1,0%	1,9%		0,336
				4	1,9%	5,4%		0,293
				5	5,4%	17,4%		0,062
				6	17,4%	31,3%		-0,275
				7	Дорівнює або більше ніж 31,3%			-1,232
			K ₁₄	1	Менше ніж 14990%		X ₁₄	0,828
				2	14990%	21930%		0,965
				3	21930%	38350%		-0,066
				4	Дорівнює або більше ніж 38350%			-1,299
			K ₁₅	1	Менше ніж -125,9%		X ₁₅	-1,624
				2	-125,9%	70,6%		-1,289
				3	70,6%	149,1%		-0,489
				4	149,1%	218,1%		0,307
				5	218,1%	301,8%		0,787
				6	301,8%	418,1%		0,826
				7	418,1%	583,7%		1,124
				8	583,7%	895,8%		1,241
				9	Дорівнює або більше ніж 895,8%			1,562
			K ₁₆	1	Менше ніж -29,3%		X ₁₆	-2,105
				2	-29,3%	-5,3%		-0,911
				3	-5,3%	-0,1%		-0,066
				4	-0,1%	0,9%		0,336
				5	0,9%	1,9%		0,745
				6	Дорівнює або більше ніж 1,9%			1,089
3	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів: секція G	$Z = 1,939 +$ $0,480 \cdot X_2 +$ $0,556 \cdot X_6 +$ $0,650 \cdot X_8 +$ $0,282 \cdot X_{17} +$ $0,202 \cdot X_{18}$	K ₂	1	Менше ніж 35,2%		X ₂	-1,807
				2	35,2%	57,0%		-0,626
				3	57,0%	74,0%		0,120
				4	74,0%	99,8%		0,354
				5	99,8%	128,1%		0,970
				6	Дорівнює або більше ніж 128,1%			0,989
			K ₆	1	Менше ніж 8,9%		X ₆	-1,842
				2	8,9%	30,2%		-1,027
				3	30,2%	52,4%		-0,166
				4	52,4%	81,1%		0,340
				5	81,1%	122,6%		0,627
				6	122,6%	186,9%		1,127
				7	186,9%	637,5%		1,402
				8	Дорівнює або більше ніж 637,5%			1,459
			K ₈	1	Менше ніж 1350%		X ₈	0,451

				2	1350%	3480%		0,599					
				3	3480%	6070%		0,489					
				4	6070%	11940%		0,043					
				5	Дорівнює або більше ніж 11940%			-0,921					
				K ₁₇	1	Менше ніж 193,7%		X ₁₇	-1,863				
					2	193,7%			362,5%	-0,532			
					3	362,5%			559,9%	-0,322			
					4	559,9%			799,9%	0,019			
					5	799,9%			1122,6%	0,565			
					6	1122,6%			6557,1%	1,216			
					7	Дорівнює або більше ніж 6557,1%			1,861				
				K ₁₈	1	Менше ніж 6,4%		X ₁₈	1,216				
					2	6,4%			11,2%	0,417			
					3	11,2%			30,6%	0,353			
					4	30,6%			39,3%	0,068			
					5	39,3%			51,9%	-0,284			
					6	51,9%			72,3%	-0,430			
					7	Дорівнює або більше ніж 72,3%			-1,286				
				4	Фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: секції K, L, M, N	$Z = 1,291 + 0,476 \cdot X_1 + 0,602 \cdot X_2 + 0,501 \cdot X_3 + 0,381 \cdot X_4$		K ₁	1	Менше ніж -83,8%		X ₁	-1,173
									2	-83,8%	-34,7%		-0,894
									3	-34,7%	-7,3%		-0,419
									4	-7,3%	12,2%		0,056
									5	12,2%	22,3%		0,393
									6	Дорівнює або більше ніж 22,3%			0,848
								K ₂	1	Менше ніж 4,2%		X ₂	-1,061
									2	4,2%	26,7%		-0,435
									3	26,7%	68,3%		-0,180
									4	68,3%	94,3%		0,465
5	94,3%	339,1%	0,654										
6	Дорівнює або більше ніж 339,1%		0,892										
K ₃	1	Менше ніж -43,6%					X ₃	-0,714					
	2	-43,6%	-21,9%					-0,659					
	3	-21,9%	0,2%					-0,531					
	4	0,2%	2,7%					0,079					
	5	2,7%	13,0%					0,715					
	6	13,0%	43,8%					1,385					
	7	Дорівнює або більше ніж 43,8%						1,554					
K ₄	1	Менше ніж -25,1%					X ₄	-0,714					
	2	-25,1%	0,6%					-0,540					
	3	0,6%	7,7%					0,121					
	4	7,7%	21,0%					0,949					
	5	Дорівнює або більше ніж 21,0%						1,549					
5	Інші: секції D, E, H, I, J, O, P, Q, R, S, T, U	$Z = 1,719 + 0,648 \cdot X_5 + 0,662 \cdot X_6 + 0,476 \cdot X_7 + 0,596 \cdot X_8 + 0,468 \cdot X_9$	K ₅				1	Менше ніж 220%		X ₅	-0,105		
							2	220%	1010%		0,240		
							3	1010%	2920%		0,521		
							4	2920%	8140%		0,205		
				5	Дорівнює або більше ніж 8140%		-0,604						
			K ₆	1	Менше ніж 7,5%		X ₆	-1,052					
				2	7,5%	18,7%		-0,233					
				3	18,7%	32,6%		-0,023					
				4	32,6%	51,5%		0,318					
				5	51,5%	139,3%		0,391					
				6	139,3%	217,5%		0,566					

					7	Дорівнює або більше ніж 217,5%			1,495
			K ₇	1	Менше ніж -462,1%		X ₇	-0,906	
				2	-462,1%	-58,1%		-0,768	
				3	-58,1%	53,1%		-0,379	
				4	53,1%	218,5%		0,218	
				5	218,5%	323,1%		0,469	
				6	323,1%	503,1%		0,662	
				7	Дорівнює або більше ніж 503,1%			0,708	
			K ₈	1	Менше ніж 700%		X ₈	0,073	
				2	700%	2270%		0,761	
				3	2270%	5270%		0,712	
				4	5270%	13320%		0,137	
				5	Дорівнює або більше ніж 13320%			-0,983	
			K ₉	1	Менше ніж 580%		X ₉	-0,077	
				2	580%	1620%		0,473	
				3	1620%	3630%		0,662	
				4	3630%	7170%		0,205	
				5	Дорівнює або більше ніж 7170%			-0,801	

Таблиця 2

Моделі розрахунку інтегрального показника боржника - юридичної особи
для малого підприємства

№ з/п	Групи видів економічної діяльності	Моделі	Фінансові показники (МК _i)	Діапазони фінансових показників	Мінімальне значення діапазону (МК _i min ≥)	Максимальне значення діапазону (МК _i max <)	Показники (X _i)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	$Z = 2,938 + 0.457 \cdot X_8 + 0.597 \cdot X_9 + 0.870 \cdot X_{11} + 0.053 \cdot X_{13} + 0.616 \cdot X_{17}$	МК ₈	1	Менше ніж 40%		X ₈	0,996
				2	40%	1000%		0,999
				3	1000%	3370%		0,582
				4	3370%	9660%		0,056
				5	Дорівнює або більше ніж 9660%			- 1,089
			МК ₉	1	Менше ніж 0,1%		X ₉	0,140
				2	0,1%	870%		0,273
				3	870%	2920%		0,375
				4	2920%	7400%		1,185
				5	Дорівнює або більше ніж 7400%			- 0,919
			МК ₁₁	1	Менше ніж 4,6%		X ₁₁	1,587
				2	4,6%	7,9%		1,010
				3	7,9%	27,8%		0,827
				4	27,8%	48,6%		0,104
				5	48,6%	169,4%		- 0,662
				6	Дорівнює або більше ніж 169,4%			- 2,185
			МК ₁₃	1	Менше ніж 90,8%		X ₁₃	- 1,397
				2	Дорівнює або більше ніж 90,8%			0,346
			МК ₁₇	1	Менше ніж 4,5%		X ₁₇	- 1,520
				2	4,5%	25,3%		0,331

				3	Дорівнює або більше ніж 25,3%			0,475
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції В, С, F	$Z = 1,608 + 0,460 \cdot X_2 + 0,341 \cdot X_{11} + 0,513 \cdot X_{12} + 0,411 \cdot X_{14}$	МК ₂	1	Менше ніж 35,1%		X ₂	-
				2	35,1%	64,9%		1,759
				3	64,9%	99,8%		-
				4	99,8%	112,9%		0,671
				5	112,9%	169,4%		0,099
				6	Дорівнює або більше ніж 169,4%			0,455
			МК ₁₁	1	Менше ніж 4,6%		X ₁₁	0,723
				2	4,6%	7,9%		0,789
				3	7,9%	27,8%		1,587
				4	27,8%	48,6%		1,010
				5	48,6%	169,4%		0,827
				6	Дорівнює або більше ніж 169,4%			0,104
			МК ₁₂	1	Менше ніж -18,6%		X ₁₂	-
				2	-18,6%	0,1%		1,439
				3	0,1%	1,5%		-
				4	1,5%	3,2%		1,200
				5	3,2%	13,0%		0,455
				6	13,0%	22,6%		0,941
				7	Дорівнює або більше ніж 22,6%			1,207
			МК ₁₄	1	Менше ніж 8700%		X ₁₄	1,794
				2	8700%	13820%		2,090
				3	13820%	21860%		1,463
				4	21860%	47800%		0,770
				5	Дорівнює або більше ніж 47800%			0,723
3	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів: секція G	$Z = 1,933 + 0,622 \cdot X_6 + 0,199 \cdot X_7 + 0,507 \cdot X_8 + 0,379 \cdot X_{10} + 0,346 \cdot X_{18}$	МК ₆	1	Менше ніж 5,4%		X ₆	-
				2	5,4%	28,5%		2,061
				3	28,5%	57,2%		-
				4	57,2%	87,5%		0,845
				5	87,5%	131,2%		0,017
				6	131,2%	184,9%		0,533
				7	184,9%	349,7%		0,746
				8	Дорівнює або більше ніж 349,7%			1,229
			МК ₇	1	Менше ніж -31,3%		X ₇	1,260
				2	-31,3%	101,7%		1,826
				3	101,7%	134,6%		-
				4	134,6%	281,6%		1,091
				5	Дорівнює або більше ніж 281,6%			-
			МК ₈	1	Менше ніж 1110%		X ₈	0,974
				2	1110%	3610%		-
				3	3610%	7440%		0,415
				4	7440%	16590%		0,607
				5	Дорівнює або більше ніж			0,645

					16590%		X ₁₀	1,079				
			МК ₁₀	1	Менше ніж 6,1%			0,286				
				2	6,1%	14,2%		1,054				
				3	14,2%	26,4%		0,949				
				4	26,4%	52,5%		0,607				
				5	Дорівнює або більше ніж 52,5%			- 1,330				
			МК ₁₈	1	Менше ніж 0,01%			X ₁₈	1,634			
				2	0,01%	6,2%			1,603			
				3	6,2%	17,5%			0,683			
				4	17,5%	30,3%			0,404			
				5	30,3%	39,6%			0,055			
				6	39,6%	52,1%			- 0,160			
				7	52,1%	78,9%			- 0,381			
				8	Дорівнює або більше ніж 78,9%				- 1,704			
			4	Фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: секції K, L, M, N	$Z = 1,291 + 0,476 \cdot X_1 + 0,602 \cdot X_2 + 0,501 \cdot X_3 + 0,381 \cdot X_4$	МК ₁		1	Менше ніж -83,8%		X ₁	- 1,173
								2	-83,8%	-34,7%		- 0,894
								3	-34,7%	-7,3%		- 0,419
								4	-7,3%	12,2%		0,056
5	12,2%	22,3%					0,393					
6	Дорівнює або більше ніж 22,3%						0,848					
МК ₂	1	Менше ніж 4,2%				X ₂	- 1,061					
	2	4,2%					26,7%	- 0,435				
	3	26,7%					68,3%	- 0,180				
	4	68,3%					94,3%	0,465				
	5	94,3%					339,1%	0,654				
	6	Дорівнює або більше ніж 339,1%					0,892					
МК ₃	1	Менше ніж -43,6%				X ₃	- 0,714					
	2	-43,6%					-21,9%	- 0,659				
	3	-21,9%					0,2%	- 0,531				
	4	0,2%					2,7%	0,079				
	5	2,7%					13,0%	0,715				
	6	13,0%					43,8%	1,385				
	7	Дорівнює або більше ніж 43,8%					1,554					
МК ₄	1	Менше ніж -25,1%				X ₄	- 0,714					
	2	-25,1%					0,6%	- 0,540				
	3	0,6%					7,7%	0,121				
	4	7,7%					21,0%	0,949				
	5	Дорівнює або більше ніж 21,0%					1,549					
5	Інші: секції D, E, H, I, J, O, P, Q, R, S, T, U	$Z = 1,719 + 0,648 \cdot X_5 + 0,662 \cdot X_6 +$				МК ₅	1	Менше ніж 220%		X ₅	- 0,105	
							2	220%	1010%		0,240	
							3	1010%	2920%		0,521	

		0,476 · X ₇ + 0,596 · X ₈ + 0,468 · X ₉		4	2920%	8140%		0,205
				5	Дорівнює або більше ніж 8140%			- 0,604
			МК ₆	1	Менше ніж 7,5%		X ₆	- 1,052
				2	7,5%	18,7%		- 0,233
				3	18,7%	32,6%		- 0,023
				4	32,6%	51,5%		0,318
				5	51,5%	139,3%		0,391
				6	139,3%	217,5%		0,566
				7	Дорівнює або більше ніж 217,5%			1,495
				МК ₇	1	Менше ніж -462,1%		X ₇
			2		-462,1%	-58,1%	- 0,768	
			3		-58,1%	53,1%	- 0,379	
			4		53,1%	218,5%	0,218	
			5		218,5%	323,1%	0,469	
			6		323,1%	503,1%	0,662	
			7		Дорівнює або більше ніж 503,1%		0,708	
			МК ₈	1	Менше ніж 700%		X ₈	0,073
				2	700%	2270%		0,761
				3	2270%	5270 %		0,712
				4	5270%	13320%		0,137
				5	Дорівнює або більше ніж 13320%			- 0,983
			МК ₉	1	Менше ніж 580%		X ₉	- 0,077
				2	580%	1620%		0,473
				3	1620%	3630%		0,662
				4	3630%	7170%		0,205
				5	Дорівнює або більше ніж 7170%			- 0,801

Таблиця 3

Розрахунок фінансових показників, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника - юридичної особи-²

№ з/п	Фінансовий показник	Характеристика	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку	
				Великі та середні	Малі
1	2	3	4	5	6
1	К ₁ , МК ₁ - показники капіталу	Частка капіталу в балансі підприємства	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу (актив)}}$	$\frac{\text{ф. 1 р. 1495 гр. 4}}{\text{ф. 1 р. 1300 гр. 4}}$	ф. 1-м р. 1495 гр. 4
					ф. 1-м р. 1300 гр. 4
2	К ₂ , МК ₂ - показники загальної ліквідності	Спроможність підприємства покривати короткострокові	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання і}}$	$\frac{\text{ф. 1 р. 1125 гр. + р. 1100 + р. 1110 + р. 1165 гр. 4}}{\text{_____}}$	$\frac{\text{ф. 1-м р. 1125 + р. 1155 + р. 1100 + р. 1110 + р. 1165 гр. 4}}{\text{_____}}$

		зобов'язання за рахунок оборотних активів	забезпечення	ф. 1 р. 1695 гр. 4	ф. 1-м р. 1695 гр. 4
3	К ₃ , МК ₃ - показники покриття боргу прибутком до оподаткування	Спроможність обслуговування боргу прибутком до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування Короткострокові та довгострокові зобов'язання	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + р. 2220 - р. 2250 гр. 3 ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4	ф. 2-м р. 2290 гр. 3 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4
4	К ₄ , МК ₄ - показники операційної рентабельності активів	Ефективність використання активів підприємства в операційній діяльності	Фінансовий результат від операційної діяльності Валюта балансу (актив)	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 гр. 3 ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 2-м р. 2000 + р. 2120 - р. 2050 - р. 2180 гр. 3 ф. 1-м р. 1300 гр. 4
5	К ₅ , МК ₅ - показники оборотності запасів	Період повного обороту запасів	Запаси Собівартість реалізованої продукції	(ф. 1 р. 1100 + р. 1110 гр. 4) · 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3	(ф. 1-м р. 1100 + р. 1110 гр. 4) · 365 ф. 2-м р. 2050 гр. 3
6	К ₆ , МК ₆ - показники покриття боргу валовим прибутком	Спроможність обслуговування боргу валовим прибутком	Валовий прибуток Короткострокові та довгострокові зобов'язання	ф. 2 р. 2090 - р. 2095 гр. 3 ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4	ф. 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4
7	К ₇ , МК ₇ - показники покриття чистих фінансових витрат операційним прибутком	Спроможність фінансування чистих неопераційних витрат за результатами операційної діяльності	Фінансовий результат від операційної діяльності Чисті фінансові витрати	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 гр. 3 ф. 2 р. 2250 - р. 2220 гр. 3	ф. 2-м р. 2000 + р. 2120 - р. 2050 - р. 2180 гр. 3 ф. 2-м р. 2165 + р. 2270 - р. 2160 - р. 2240 гр. 3
8	К ₈ , МК ₈ - показники оборотності кредиторської заборгованості	Період повного обороту кредиторської заборгованості	Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги Собівартість реалізованої продукції	ф. 1 р. 1615 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3	ф. 1-м р. 1615 гр. 4 · 365 ф. 2-м р. 2050 гр. 3
9	К ₉ , МК ₉ - показники оборотності дебіторської заборгованості	Період повного обороту дебіторської заборгованості	Поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 1 р. 1125 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2000 р. + 2010 гр. 3	ф. 1-м р. 1125 гр. 4 · 365 ф. 2-м р. 2000 гр. 3
10	К ₁₀ - показник маневреності робочого капіталу	Частка оборотних активів, непокритих поточними	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень Валюта балансу	ф. 1 р. 1195 - р. 1160 - р. 1165 - р. 1190 - р. 1695 + р. 1600 + р. 1610 + р. 1690 гр. 4	-

		зобов'язаннями	(актив)	ф. 1 р. 1300 гр. 4	
11	МК ₁₀ - показник оборотності робочого капіталу	Співвідношення оборотних активів, непокритих поточними зобов'язаннями, та чистого доходу	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	-	ф. 1-м р. 1195 - р. 1160 - р. 1165 - р. 1190 - р. 1695 + р. 1600 + р. 1610 + р. 1690 гр. 4 ф. 2-м р. 2000 гр. 3
12	К ₁₁ , МК ₁₁ - показники покриття боргу чистим доходом	Спроможність обслуговування боргу доходами від основного виду діяльності	Короткострокові та довгострокові зобов'язання Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3
13	К ₁₂ - показник покриття боргу прибутком до амортизації та оподаткування	Спроможність обслуговування боргу прибутком до оподаткування та амортизації	Фінансовий результат до оподаткування та амортизації Короткострокові та довгострокові зобов'язання	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + р. 2220 - р. 2250 + р. 2515 гр. 3 ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4	-
14	МК ₁₂ - показник рентабельності активів до оподаткування	Ефективність використання активів підприємства	Фінансовий результат до оподаткування Валюта балансу (актив)	-	ф. 2-м р. 2290 гр. 3 ф. 1-м р. 1300 гр. 4
15	К ₁₃ - показник частки неопераційних елементів балансу	Частка активів, яка не має прямого відношення до операційної діяльності підприємства	Неопераційні активи Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1000 + р. 1030 + р. 1035 + р. 1040 + р. 1045 + р. 1050 + р. 1090 + р. 1155 + р. 1160 + р. 1190 гр. 4 ф. 1 р. 1300 гр. 4	-
16	МК ₁₃ - показник покриття фінансових витрат операційним прибутком	Спроможність фінансування неопераційних витрат операційним прибутком	Фінансовий результат від операційної діяльності Фінансові витрати	-	ф. 2-м р. 2000 + р. 2120 - р. 2050 - р. 2180 гр. 3 ф. 2-м р. 2165 + р. 2270 гр. 3
17	К ₁₄ , МК ₁₄ - показники оборотності поточних активів	Період повного обороту поточних активів	Поточні активи Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 1 р. 1195 гр. 4 • 365 ф. 2 р. 2000 р. + 2010 гр. 3	ф. 1-м р. 1195 гр. 4 • 365 ф. 2-м р. 2000 гр. 3
18	К ₁₅ - показник покриття фінансових витрат прибутком до оподаткування та амортизації	Спроможність фінансування неопераційних витрат операційним прибутком до вирахування амортизації	Фінансовий результат від операційної діяльності до вирахування амортизації Фінансові витрати	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + р. 2515 гр. 3 ф. 2 р. 2250 гр. 3	-

19	К ₁₆ - показник рентабельності до оподаткування	Ефективність діяльності підприємства до оподаткування	<div>Фінансовий результат до оподаткування</div> <div>Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)</div>	<div>ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + р. 2220 - р. 2250 гр. 3</div> <div>ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3</div>	-
20	К ₁₇ - показник покриття фінансових витрат валовим прибутком	Спроможність фінансування неопераційних витрат валовим прибутком	<div>Валовий прибуток (збиток)</div> <div>Фінансові витрати</div>	<div>ф. 2 р. 2090 - р. 2095 гр. 3</div> <div>ф. 2 р. 2250 гр. 3</div>	-
21	МК ₁₇ - показник валової рентабельності	Ефективність основної діяльності підприємства	<div>Валовий прибуток</div> <div>Чистий дохід</div>	-	<div>ф. 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3</div> <div>ф. 2-м р. 2000 гр. 3</div>
22	К ₁₈ , МК ₁₈ - показники заборгованості	Частка боргу підприємства до активів	<div>Короткострокові та довгострокові зобов'язання</div> <div>Валюта балансу (актив)</div>	<div>ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 гр. 4</div> <div>ф. 1 р. 1300 гр. 4</div>	<div>ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 гр. 4</div> <div>ф. 1-м р. 1300 гр. 4</div>

²Ф. - форма, р. - рядок, гр. - графа.

Категорії якості кредитів залежно від величини кредитного ризику (ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків, належних кредитору у встановлений кредитним договором термін)

I (вища) категорія якості (стандартні позики) - відсутність кредитного ризику (ймовірність фінансових втрат внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальником зобов'язань за позиною дорівнює нулю);

II категорія якості (нестандартні позики) - помірний кредитний ризик (ймовірність фінансових втрат внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальником зобов'язань за позиною обумовлює її знецінення в розмірі від 1 до 20%);

III категорія якості (сумнівні позики) - значний кредитний ризик (ймовірність фінансових втрат внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальником зобов'язань за позиною обумовлює її знецінення в розмірі від 21 до 50%);

IV категорія якості (проблемні позики) - високий кредитний ризик (ймовірність фінансових втрат внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальником зобов'язань за позиною обумовлює її знецінення в розмірі від 51 до 100%);

V (нижча) категорія якості (безнадійні позики) - відсутня ймовірність повернення позики в силу нездатності або відмови позичальника виконувати зобов'язання за позиною, що обумовлює повне (в розмірі 100%) знецінення позики.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СОЛЯР Вікторія Василівна

Кредит в умовах модернізації діяльності банків

Монографія

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерна верстка П.О.Зайцева

Підписано до друку 15.11.2018 р. Формат 60х84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк. 13,5. Тираж 100 прим. Зам.15-11.

Видавництво та друк

ФОП Іванченко І.С.

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135

тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua